

Victor Hugoren etxean Pasaian

JOXE AZURMENDI

Historia bizia

Xabier Gereñori elkarrizketa

AITOR ZUBEROGOITIA

Egunen gurpilean

JOSEBA BALERDI • LAURA MINTEGI
• IÑAKI MARTINEZ DE LUNA • AMATIÑO

JAKiN

138

iraila
urria
2003

Aldizkari hau ARCEko kidea da
(ARCE: Asociación de Revistas Culturales de España)

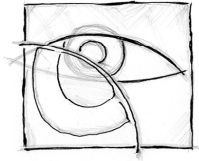

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura
eta Euskara Departamentuaren laguntza jaso du*

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

Aurkibidea

Zenbaki honetan

► 7

Gaiak

Victor Hugoren etxean Pasaian ► 11
JOXE AZURMENDI

Historia bizia

Xabier Gereñori elkarrizketa ► 33
LUCIEN ETXEZAHARRETA

Egunen gurpilean

JOSEBA BALERDI • LAURA MINTEGI ► 91
• IÑAKI MARTINEZ DE LUNA • AMATIÑO

© JAKIN

JAKINeko idazlanean inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

JAKIN

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia

Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07

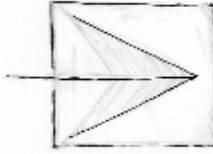
jakin@jakingunea.com

2003ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	39 €	—
Ale arrunta	6,50 €	8,40 €
KANPOAN		
Harpidetza	42 €	—
Ale arrunta	7 €	9,60 €

Jabegoa: Jakinkizunak, S.L. Donostia. Lege gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: O211/495X
Inprimaketa: Leitzaran Grafikak, S.L., Gudarien Etorbidea, 8. Andoain (Gipuzkoa)

Summary

In Victor Hugo's house in Pasaia

The professor and writer Joxe Azurmendi draws us nearer to the figure of the great French writer Victor Hugo, by starting off with the latter's stay in the town of Pasaia in 1843. Azurmendi presents us with the complex stature, both vital and literary, artistic and political, of the personality of Victor Hugo, in addition to his vision of the Basque Country at that time, immersed as it was in much tension between the traditional and the modern. ► JOXE AZURMENDI

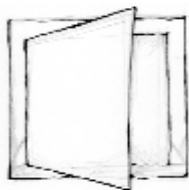
Interview with Xabier Gereño

The journalist Aitor Zuberogitia has conducted an extensive interview with the writer, editor and promoter of culture Xabier Gereño, in a new issue in the series *Historia Bizia* (Living History). The interview features an extensive look back over Gereño's life: his childhood in Bilbao, the changes of fortune of the post-war era, his studies as a business expert; his professional activity and his subsequent work in the Academy of the Basque Language, his great activity as an organizer and promoter of projects and cultural events, his prolific literary output as a writer and editor, his contact with politics... He also provides us with his opinion on different personalities from Basque cultural and literary life with whom he maintained close contact. ► AITOR ZUBEROGITIA

News today

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following culture, sociolinguistic, communication and literary-related matters. This section draws on various specialists: Joseba Balerdi, Iñaki Martínez de Luna, Amatiño and Laura Mintegi. ► *Various Authors*

e skuetan duzun hau bigarren aldiko 138. zenbakia da eta 2003. urteko bosgarrena.

Zenbaki honek ez du gai nagusirik jorratzen. Horren ordeztan, *Gaiak* eta *Historia Bizia* sailek osatzen dute zenbakia. *Gaiak* sailean Victor Hugori buruzko Joxe Azurmendiren artikulua aurkezten dugu, eta *Historia Bizia* sailean Xabier Gereñori egindako elkarrizketa.

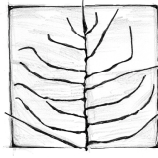
Lehenengo artikuluan, beraz, Joxe Azurmendi idazle eta irakasleak Victor Hugo idazle handiarengana hurbiltzen gaitu. 1843an Victor Hugok Pasaian egin zuen egonaldia da artikulua abiapuntua. Hortik aurrera, Victor Hugoren nortasunaren dimentsio konplexuan barneratzen da Azurmendi, haren literaturgintza, ideia politikoak eta bizitzaren gorabeherak lotuz. Horri guztiari, tradizioaren eta modernitatearen arteko borrokan murgilduta zegoen Euskal Herriari buruz Victor Hugok zuen irudia erantsen zaio.

Historia Bizia sailean Xabier Gereño elkarrizketatu du Aitor Zuberogoitia kazetariak. Idazle, editore eta kultur eragile honen bizitzan eta obran sakontzeko aukera eskaintzen digu elkarrizketak: haurtzarora Bilbon, gerraosteko joan-etorriak, Merkataritza Peritu ikasketak, bere ibilbide profesionala, Euskaltzaindian burututako lana, kultur proiektu eta ekimenak antolatzen eta sustatzen egindakoa, idazle eta editore gisa izandako ekoizpen emankorra, politikarekin izandako harremana... Azken buruan, bere bizitza eta lanari buruzko testigantza jasotzen du *Historia*

Bizia sailaren zazpigarren emanaldi honek, aurrekoetan Piarres Xarriton, Federiko Krutwig, Juan San Martin, Jesus Atxa, Antonio Zavala eta Jean Louis Davantenak ekarri ondoren.

Egunen gurpilean saileko idazlanak datoz azken orrialdeetan. Azken hilabeteotako berrien iruzkin labur eta bi-ziak egin dituzte Joseba Balerdik Kultura alorrean, Laura Mintegik Literaturan, Iñaki Martinez de Lunak Soziolin-
guistikan eta Amatiñok Telepolis atalean. ¶

Gaiak

JOXE AZURMENDI
Victor Hugoren etxean Pasaian

11

Victor Hugoren etxean Pasaian

•

J O X E A Z U R M E N D I

•

beharbada batzuek, Pasaiara etorri den Victor Hugo, bizar handiarekin imaginatzen dute: Frantziako orakulu nazional hori, gizadiaren profetaren suzko lehoi buruarekin, III. Errepublikarentzat Jainkosa Arrazoi burrunbatsu antzekoa, errepublikano gorri, kasi komunero. Hilezkortu den azken urteetako Hugoren argazkia. Victor Hugo laurogeita hiru urte rekin zendu da. Euskal Herria etorri dena, berrogei urteko gizon gordina izan da. Bidean dago hura dena izateko, baina gaztaroan legitimista edo orleanista monarkikoa izan eta gero, ozta-ozta egin du oraindik eboluzioa hasi baino gehiago postura liberal eta ezkertia metarantz. 48an bertan, Louis-Napoleonekin sinpatisatuko du eta matxinoen zanpaldiari eutsi dio.

Bestalde, Cromwellen Prefazioaz gero (1827), bera da Frantzian 1789ko iraultza literaturan egin nahi duten erromantiko gazteen zenakuluaren buruzagi. Iraultza mitikoaren ondoren, XIX. mendeko literatura frantsesa «iraultzaz» beterik dago (gero pintura egongo den bezala) Lehen Mundu Gerra arte, eta aitzinean Hugo doa banderari. Iraultza literarioa berak iraultza sozial eta politiko bezala ulertzen du, horien osagarria, Hernani-ren bataila eta garaitiaz jarduterakoan geroago juzgatuko duenez (piska bat bere buruaren aldera, memoriak beti izaten diren eran). Iraultza literarioaz azkenbetiko ezabatua izango da Erregimen Zaharra.

► **Joxe Azurmendi** idazlea eta EHUko Filosofia irakaslea da.

Naturaren maitale mistiko bat da eta historiaren tragiko edo nostalgiko bat. Jaizkibelen mendia eta itsasoaren ikuskizun goititasunezkoa bere begiekin ikusi baino lehen, Hugoren irudimenak kantatua zuen hori *Udazkeneko orriak*-en meditazio batean («Ce qu'on entend sur la montagne»). Unamunok antzeko meditazio bat dauka, mendi eta itsasoaren kontrastearen motiboarekin, *Paz en la guerra*-ren amaieran. Unamunorena historiaren filosofia poetiko, dialektiko bat da. Itsasoa askatasuna da, mendia borroka. Hugok itsasoan naturaren harmonia eta kanta atzematen du; mendian, kontrara, gizadiaren sufrimendua eta garraisia. Natura ikusteko modu dinamikoa darakuste batzuk zein besteak.

Hau da Euskal Herrira etorri zaiguna. Bere bameko nahas-mahas guztiakin ere, askatasunaren obseditu bat, bere eredu ingelesan maneran (Shelley, Byron): «askatasuna artean, askatasuna gizartean!». Askatasuna bizitza pribatu eta sexualean, herrien bizitzan, politikan. Bizitzaren naturaltasuna beti. Hugok natura behar du bizitzeko, libre sentitzeko. 1834az gero ohitura hartu du Julietterekin Paristik norabait bidaia egiteko hilabete urtero. Hiriak ez duen bizitza natural hori bilatzen du eta horrek, ez bestek, ekarri du —Julietterekin— Pasaiara.

Ez dakit ohore bat den, baina eskertzekoa bada, Victor Hugok Euskal Herria eta Pasaia aukeratu izana bere meditazio historiko-filosofiko hauetarako herrien bizitzaz eta patuaz historian. (Chateaubriandek, 1807ko bidaian, «les charmantes montagnes de la Biscaye» xur batekin kitatzen du Gasteiz eta Baiona arteko geografia guztia). Hugo bidaiazale amorratua izan da beti, ametsetan bezala errealtatean. Britainia, Normandia eta Ipar Departamendua behin eta berriz, Altsazia eta Lorena, Burgundia eta Proventza, Frantziako eskualdeak, baina baita ere Belgika, Holanda, Luxemburgo, Alemania, Suitza ibili izan ditu, urtero-urtero, beti nota literarioak hartuz eta marrazkiak eginenez. Bidaia guztiotatik, hala ere, liburu bat idazteko proiektua bi kasutan bakarrik bururatu zaio: Renaniako eta Euskal Herriko (Pirinio aldea, hobe) kasu bietan. Rhin ibaiak —Frantzia eta Alemaniaren erdian, hainbat gerraren

zio, Erdi Europaren ardatz— Europaren iragan eta etorki-zunaren meditazio politiko-filosofikoetarako eman dio parada. Euskal Herrian, gero, meditazio globalago batean, herrien bizitzaz oro har historian eta naturan meditatuko digu, esan bezala. Hugok, beti literato gisa bai —hori ezin zuen erantzi eta Parisen utzi—, baina interes turistiko soil ez bidaiatzen zuen, distraitzeko, lana ahaztu nahita. Argitalpenean pentsatuz behin —aurren berritan— zerbait idatzi badu, aldizkari baterako, editorearekin egindako hitzarmenagatik izan da («Fragment d'un Voyage aux Alpes»), eta asmoa azkenean gaizki atera zaio gainera. Rhinen ikuskizunak lotu bide du turista arduragabea, bere ideia eta ikusmin deslariatik, xede jakin batean («une volonté de voir et d'observer dans un but déterminé»), buruan liburu baterako proiektua piztuz. Horrela sortu da bere gutun eta saio konbinaketaren formula literarioa bidai libururako, Goetheren maneran nolabait. Bidaldi honetan, zer da Alemania, zer da Frantzia, zer da Europa?, galderek armintzen dute Hugo. Esan beharra dago, Rhin hagitz frantses eta napoleondar bat ediren duela, bere tesi politiko funtsezkoaren arabera: liburu hori, azken finean, Ingalaterra eta Errusia potentzia berrien begiz begi, entente franko-alemana osatzearen aldeko plaidoyer bat baita.

Frantzia eta Alemania dira esentzialki Europa. Bihotza Alemania da; burua, Frantzia. Alemania eta Frantzia dira esentzialki zibilizazioa. Alemaniak sentitu egiten du; Frantziak pentsatu. Sentimentua eta pentsamendua, hori da gizaki zibilizatu osoa («Conclusion», IX).

Rhin 1842an argitaratu da; 43an etorri da Hugo Euskal Herriara.

Euskal Herriko bidaian gogoeta politiko horien jarraipena suma genezake, maila unibertsalago eta filosofikoago —printzipialago— batean orain. (Gogoratu beharrik ez dago, alaba Léopoldine eta suhiaren heriotzarekin, egitasmo hau, burutzeke, bazterrean gelditu dela: gaur K. Izagirik bikain moldatu/itzulita daukaguna, proiektuaren esketx bat da). Gogora, une hartan Victor Hugok Luis-Filiperen Frantzian rol politiko inportante bat jokatzeko itxa-

ropena, eta anbizioa, zerabilela golkoan (erregeak pertsonalki aski intimitate erakutsia baitzion), eta intelektuala-
ren zereginaz politikan eta gizartean uste altu bat zuela
berak. Estatuak, ordena zuzen eta betakor baterako, go-
bernari politikoak behar ditu, eta horien alboan —aliatu
eta osagarri— gobernari intelektualak. Bera eta Luis-Filipe,
erregearen eta intelektualaren ituna, buruzagitza perfe-
tua Frantziarentzat. («Peuples! Écoutez le poète! / écoutez
le rêveur sacré»). Burujope hauei erantzuten diete Hugo-
ren meditazioek, Europaren esentziari buruzkoek lehenbi-
zi eta herrien bizitzari buruz historian hurrengo.

Ez nuke esango —azkeneko momentuan erabakirik,
turismora etorri baita, etorri, baina— Euskal Herrira etort-
zera deliberatzeko arrazoietako bat ez dela izan, bidai lite-
raturarekin nahasian ariketa historiko-politikoak jarraitze-
ko aukera. Bukatu berria da Lehen Karlistada. Espainia bi-
lin-bolon dabil. Zer da Europa? gogoetari jarraituz, Hu-
gok, iraganaldian dominatu duten bi Inperio handiak,
Turkia eta Espainia, biak lurjota ikusten ditu. Inperio es-
painola, konkretuki, desintegraturik dago, eta behialako
erraldoiaren hondarrak hor dabilta gerra zibil, kolpe eta
«pronunciamiento» artean, ahal duten moduan leku bila
modernitatean. Eskema hauek Victor Hugok hona etorri
aurrekoak zituen. Hori izan da bere abiapuntua. Abiapun-
tua baino ez, zorionez. Mila aldiz edukitsuagoa eta inte-
resgarriagoa izan baita gero, Hugok probintziotan aurkitu
duen errealitatea eta filosofia; begiekin ikusi duena, egin
duen gogoeta originala batez ere, zer da Europa galdera
utzi eta, errigoroskiago, zer da Euskal Herria, zer dira he-
rriak historian, itaunetan murgilduz. (Hau «ez da Frant-
zia, ez Espainia», hauteman du Donostian; «noren artean
gaude» hemen?, jarraitzen du harritzuz Pasaian). Kasi pri-
bilegio bat guretzat, gogoeta horietarako Hugok Euskal
Herria eta Pasaia aukeratu izana. Parisko literato ospetsu
eta akademiko, jauntxo Légion d'honneur goranahi, erre-
gearen adiskidearentzat, mendietako eskualde galdu bat
besterik ez baitzen hau, segurutik, hastapenean, Juliette-
rekin «probintzian» ezkutatzeko bakarrik egokia, bere
erreumarentzat bainuak hartzera bidean zihoala. Hala ere,

Hugoren bidaia Euskal Herrira europar testuinguru literario zabalago batean agitu da eta ikusi behar da.

XVIII. mendean literaturak antzinateko edo urrunetako jendeak deskubritu bazituen, XIX.ean «probintzietan» deskubritzen dira txoko exotikoak. Urrunetako en irudikapenak, hurbilekoen ikusteak bihurtzen dira. Aldi berean, etxeko jendea eta paisaia, lehen interesik ez zutenak, hautemapen literarioak bilakatzen dira. Testu kreatzio prozesuaren jitea hartzen dizu bidaiatzeak. Mundu probintzianoa poesiaren, nobelaren, sortzen ari den kazetaritzaren jeneroliterarioak paletan nahasten dituen pintura bat da.

Ez da ebidentea, Lekunberri edo Asteasu ikusten badakigula. Ikustea arte bat da, nahiko delikatua. Mendebalean denbora asko eraman digu gure bazterrak eta jendeak ikusten ikasteak —eta batzuk oraindik ikusten ikasteko gaude. Plazer bat eta eskola bat da egunoro, Bragantza eta Bragan hasi eta beheraino, Saramagoren eskutik Portugal bisitatzea udaberri batean. Pessoa eta Saramagorekin Lisboaako auzoak ikus-irakurtzea, kafeak, erribera, eserlekuak.

Bidaiatzen, hiriak deskubritzen, maitatzen, ikasi egiten da. Zertarako irakurtzen ditugu Errusiako nobelistak, edo estudiantzen ditugu antzinateko filosofoak? Bidaiak bezala dira denboran, dio Paul Oskar Kristeller-ek, Ernazimentuko autoreen estudioa justifikatu nahi duela. Baina Kristellerrek, beste lurralde batzuetara edo beste garai batzuetara bidaiatzeak gure mentalitatea zabaltzen duela, esango balu bakarrik, topiko zahar merke bat besterik ez zuen esan izango, bidaiatzearen gorazarre gehienetan horixe egin ohi baita modu «ilustratu» sinplista ezagunean. Izan ere, ohiko gure pentsaeraren bestelako posibilitateak deskubritzeko, oso urrutira joan beharrik ez dago, ez behintzat euskaldunarentzat. Horizonteak, ametsak zabaltzen ditu ezerk ez bezala. Eta goseak, ametsak.

Jakina, beharbada norbaitek Bilbo metropoli mundial bat dela, uste du oraindik; Donostia munduan hiri ederrena, hirizahar historiko inportanteenetako bat Iruñea, Gasteiz Europako bizi kalitate hobereenekoa, eta Baiona, ez dakit, Frantziako urdaiazpiko edo xocolate jatorrenaren kuma, esate baterako. Holakoentzat bidaiatzea izan

liteke zinez —edo apika, edo seguruenik ez!— lagungarria, beren ezpentsatzeko manierak perspektiba errealistago batera ekarrarazteko, ez daitezen nonahi inoren lotsa eraginez ibili lagun guztiei. Benetan ez gara munduko zil eta eguzkiaren azpian geu lorearen lore —«il fior fiore», esaten du italianoak donarioz. «Ez gara zaldunak». Beraz, bestela ez bada, dudatzeko gauza direnek dudatzen ikasteko, bidaiatzeak izan lezake bere interesa, eta noizean behin dudatzeak euskaldunoi ez liguke kalte egingo. Descartes-ek berak aspaldi esaten zuen hori bidaiatzearen bere filosofia txikian. Problema, dudatzen ez dakitenak, dira. Baina holako horiek, abertzaleak ez dakit, euskaltzaleak bederen ezin dira izan. Zeren-ta euskaltzaleak ez dizu urruti bidaiatu beharrik izaten, berak maite duen mundutxoaren eskasa eta miseria egunoro ohartzeko eta dudatzeko, etxeko atetik atera gabe.

Berdin gerta dakioke norbaiti alderantziz, etxean kultura gehiegi berak ezagutu ez eta —beharbada oraindik gaztetxoa zelako, besterik gabe, edo bera espazio konkretu batean bakarrik bizi izan delako—, kanpora irten eta ikaragarritzko edertasun ezustekoak deskubritzea; eta, etxeko bere-bere eskasiaren ordeztu, etxea bera gutxiestea handik hara. Kanpoan, egia esan, etxean ez daukagun ondasun miresgami asko topatzen da: museoak, erlijioak, tradizio politikoak, ohitura urbanoak, jendetasunak, paisaia eta gizalegeak, beste maila eta beste ondare kultural bat. Ez gara eta ez guke inoiz sorlekuaren gatibu izan behar. Hortaz, batzuek egiazko aberri kultural bat bezalakoa nonbait kanpoan aurkitzea, oso posible da —izan behar du—, batez ere gurea bezalako aberri kulturalki ezosatu batean. Bere garaian Goetheri jazo zitzaion holako zerbait, bere esanean, Alemania eta Italiarekin. Horregatik ez zion Goethek muzin egin bere sorterri kulturalki baldresagoari. Muzin ere norbaitek egin lezake, bere arrazoiengatik —ez dut esaten, egitea ez dagoenik; egin beharrik ez dago eta, nolana ere, horrekin «unibertsalago» inor ez da bihurtzen. Unibertsaltasuna, politikoki ez bada, kulturalki denok eta edozeinek daukagun eskaintza da, norbera aberri berriekin eta norbere aberria kanpokoekin aberaste-

ko, ezeri muzin egiteke, horixe baita betidanik bidaiatzearen arrazoietako bat argonauta bidezale, bilazalearentzat. Edo, bestela esan, Ulisesek itsasoak eta munduak ibiltzea bere etxerako bidea dizu.

Zertarako bisitatzen dugun benetan Florentzia, edo zer den bilatzen duguna San Marco-n, sentitzen dugun emozioa Ufizzi-etan, Eskiloren drama baten irakurketan, arras beste zerbaite da, mentalitatea zabaltzeko gimnasia bat baino. Hiri bakoitza, pentsamendu, arte obra bakoitza, paisaia bakoitza, lehen-lehenengo, bera dena da eta bera denagatik hartzen dugu aintzat, huraxe gurtzeko edo, esango nuke, ez gure «probetxurra» baterako. Batzuetan metafora platonikoak lagungarri dira eta, esan genezake, Kristellerrekin, haietako bakoitzak ideia edo esentzia espezi-fiko eta bakar bat aurkezten duela gure begien aurrean, kontenplatu eta geure baitan asimilatua izatea merezi duena —eukaristia modu batean—, beste gabe. Hor dago bera, agerpen bat; hor egon dadila, nahi dugu, bakarra, ukiezina, bera den bezalakoxea, hara eta ez beste inora guk pelegrinatzeko behin, edo behin eta berriro, berarengana, doakotasun hutsa den askatasun eta eskerronean. Utilitate izpiritualena ere bilatzeke, ikustea hemen zaigun oparia baino soil-soil; hiri batek, pintura edo paisaia batek ikustea bat-batean bihurtzen duen miraria bizitzea alegia. Unibertsoa edo egia eternoa, zatika, mirariz mirari, baitzaigu errebelatzen, Ernazimentuko burgotarrak deskubritu duen bezala. Guri Hugok agerian jarri digun bezala geure herri eta paisaiekin, jendearekin. Saramagoren, Hugoren ikustea horregatik interesatzen zaigu: partekatzeko. Haiekin ikusteko. Ikasteko ikusten. Errebelazioan sartzeko haien jarraian gu ere.

Eta, ikasle eskerron, kafe esanahigabe bat hartzera esertzeko erritual tontoa egin eginen dugu, tontoa izanda ere, Caffè Greco-n Erroman. Iragana laukiz kargaturiko horrometatik begira dugula, alkiotantxe eserita imaginatuko ditugu, hemendik pasatu ziren hainbat pintore, idazle: Angelica Kaufmann eta Goethe solasean ari dira, bakarrizketan Schopenhauer hisia gaiztoan, laguneren artean absente bezala Gogol herriminbera («Erroman nagoela baka-

rrik idatz nezake nik Errusiaz»), Stendhal bere zirriborroak nekagabe zirriborratzen; Berlioz, Wagner, Mendelssohn, Liszt, hainbat pintore izen handiko eta izen txikiko, De Chirico maiz etortzen da kafe bat hartzera, hor berehala baitu bere ateliera, gure aurretik denak hemendik pasatu diren pelegriñoak, mundua ikusten eta entzuten irakatsi digutenak. Existenzialisten Les Deux Magots eta Café de Flore-ra joaten dira Parisen esnobak (eta zein ez da esnob Parisen, lagun batzuekin, udaberri batzuetan?) —bera eserita dagoen tokian beharbada Sartre eseriko zen, beharbada Simone de Beauvoir, baina beharbada (inork ez dio hori esango) Charles Maurras, *Sous le signe de Flore* idazten. Halaxe etorriko gara Pasaiaiko Hugoren etxera pelegriño, tontoa izanda ere —bidaiariengana bidaiari—, Hugori eskerrona erakustera, Euskal Herria ikusten irakatsi digulako, edo irakas diezagun beti berriro, eta haren leihotik begira, behialako badia, espazioan ja ez dagoena, Hugoren oroipenetan ikus-irakurriko dugu. Ikusten jakitea, izaten jakitea baita; edo, ikusten ikastea, izaten ikastea da. Gure memoria garen bezala, gure barruko paisaiak, hiriak, oroipenak gara. «Chaque homme porte en lui un monde composé de tout ce qu'il a vu et aimé, et où il rentre sans cesse», idatzi zuen Chateaubriandek *Voyage en Italie*-n.

Gaur bidaiatzen den bidaztiari, eskerron turistikoz, egiaz kultural ez baina gehiago beharbada, edonon gogorazten zaio, Europan nola ikasi dugun ikusten, ikusiz paisaia antzaldatu egin duen hainbat literatori eskerrak, paisaia eta literaturaren ezkontza moderno horretan, oraingo turismoa egon baino lehen. Venezian, Erroman, hotelean nahiz kafetegian edo, kalean zoazela, hormaren batean, hemendik pasa ziren Goethe, Stendhal, Keats, Shelley eta beste milaren oroipena topatuko duzu, hiriotako paisaia literatura bihurtu dutenak. Lord Byron, Schopenhauer, Thomas Mann. Sorrenton Wagner, Nietzsche, Oscar Wilde, Alexandre Dumas, Walter Scott. (Turista euskaldunak Sorrentoko Museo Correale-n —okupatzailearen gaztelania inperialean, gainera, mundu osoarentzako kulturaren maistra zen Italiako erdi-erdian— beste izkribu hau ere aurkitzen dizu bat-batean horman: «Felipe II manda a Iñigo Lopez de

Guevara, Conde de Oñate...», dorre mozturen batzuen birreraikuntza galarazteko alegia. Hemen zebilen, beraz, kondetxoa, zangopeko italiarrak behar zuen ordenan jartzen, Garibairen Filipe Handiaren Gobematore! Ischian, halaber, Torre Guevara bat dago). Positanon kontzentratu da Steinbeck. Ernst Bloch, Brecht, Walter Benjaminek halaber han bilatu dute atsedean eta inspirazio. Beti bilatzen eta inoiz berriro aurkitzen ez omen diren haurtzaroko jardinak, Amalfin kausitu dituela Quasimodok, irakurtzen da hiritxora sarrerako arkupean. Wagnerrek bere Parsifalگو Kling-so-re-n jardina Ravelloko Villa Rufolon ediren ei du. (Villa honetan Decamerongo istorio bat kokatu du Boccacciok; beste bat Ischiako gazteluan kokatu duela, aurkituko duzu). Bazkaldu duzuen restaurantetik irten eta, aurrez aurre, Adomoren gutun zati bat Alban Berg adiskideari horman birproduzitu: Ravello bizantino hau erdia mendebalde, erdia ekialde omen. (Judu alemanaren ametsak, deserri eternoan? Hugok Iruñea ikusi du ekialdetar samarra). Caprin, hemen bizi izan zen Gorki, dio plaka batek etxe gorritza batean. Hemen bizi izan zen Lenin exilioan. (Epigraferik ez dut ikusi, baina Neruda ere 50. aurreneko urteetan hemen egon zela exilioan, gogoratzen naiz). Curzio Malaparte faxistak bere villa gorri propioa dauka, harro eta munduaren erdeinari, itsasoaren gain haitz batean. Etxe honetan bizi izan zen *Lady Chatterley's Lover*-en autorea. Etxe honetan Verdi; hemen Donizetti, Rossini; hemen Buckhardt, Gregorovius, historialariak. Hemen Paul Klee. Halako eta halako jaun —irakurtzen duzu Napolin Gesù Nuovoren plazako jauregi baten horman—, paristarra izatetik napolitar bilakatu zen: haren jauregian E. Degas pintorea, ez dakit zer urteetan, bizi izan da. Torre Annunziatan, marmorezko plakan, hemen bazkaldu zuen Goethek, iragartzen da serio-serio, turista alemanak inpresionatzeko. Polita Erromako hau ere, oso erromatarra: «In questa casa immaginò e scrisse cose immortali Volfango Goethe» (Etxe honetan Goethek gauza hilezkoak irudikatu eta idatzi zituen).

Pasaiak bere Victor Hugoren ideia eta asmo hilezko-
rren etxea dauka. Nola bizi eman orain harlandu pisuzko
eraikin urteek sorgortu bati? Harreman zentro bat egin li-

teke. Beharbada bidai literaturen biltegi bat, Euskal Herri-
ra etorri diren idazleena bakarrik izan gabe, horiek berezi-
ki artatuko lituzkeena, mintegiak eta antolatuz. Zer ikasi
asko baitaukagu horiengandik. Esaterako, ikusten ikasi.
Marrazten eta deskribatzen ez ezik, paisaiarekin batera
meditatzen, sentitzen, bizitzen. Paisaiarekin historia bi-
rreskuratzen. Mitoa. Memoria. Hugo literatoak, interpre-
tatuz, sortu egiten du paisaia. Eta, sortu, paisaiarekin
identifikatuz, bera paisaiaren parte bilakatzeraino. Subjek-
tua, ikuslea, bere objektu bihurtzen da. Paisaia ispilu bat,
Hugo bera ispilu bat. Biak bata bestearen ispilu.

Badago pasadizo txiki bat, Hugok berak zalantza gabe
metamorfosi pertsonal horren giltza bezala testuan ipinia.
Ezaguna da nola behin, Biarritzen hondartzan promenat-
zen dabilela, haitz baten gibeletik ahots emakumezko bat
entzun omen duen *Gastibeltza* kantatzen. «Ezagutzen du-
zu kanta hau?», galdetzen dio gero neskak. *Gastibeltza*
Hugoren beraren kanta bat izaki, pentsatzen nuen, pasa-
dizo guztia txantxa literario bat besterik ezin izan zitekee-
la. Udan, bestela ezin izaten ditugun irakurketak egiteko
aro horretan, Lamartine irakurri dizut. Hara non topatzen
dudan, ustekabean, poeta Ischiara heldu eta («Salut à l'île
d'Ischia»), bere bertsoak entzuten dizkiola honek ere nes-
ka bati kantatzen («une voix inconnue/ Qui récite au poè-
te un refrain de ses vers»). Zer, XIX. mendeko poeta zoro
frantses hauek, mundu guztiko neskek kantatuak izan
nahi al dute? Orduan nire aspaldiko Machadoz oroitu naiz
(baina Antonio zen ala Manuel? Ala besteren bat da?), be-
re bertsoak herriaren ahotan koplara anonimo bihurtuta
entzutean, beren bizileku naturalera itzuli direlako pozik.
Ia Aresti bezala.

Ez dakit zerikusirik daukan, bere Italiako bidaian Goe-
thek kontatzen du («urriak 6»), Veneziako gondolariak
ilartargitan Ariostoren eta Tassoren poemak estrofak txan-
datuz abesten entzun dituela gau osoan kanaletan.
Arrantzaleen andreek gauza bera egiten ei dute Lidoko
hondartzan ilunabarrean, gizonek itsasotik etorreran
erantzunda. Byronek informazio bera errepikatzen du.
Nietzscheren poesia batean, «zubian nengoen berriki gau

beltzaranean. Urrunetik kanta zetorren» esaten da («Fernher kam Gesang») ... Zer patu ederragorik poesiarantzat, herri xume, naturalaren kanta bilakatzea baino? Lirikaren jatorria herri primitiboetan kanta eta dantza izan da. Jende naturalak, «oraingo ustelkeriak» usteldu ez duenak, bere barnea abestu egiten du. Hala dio behintzat Petrarckak, bidai literaturan ere aitzindariak, Avignonko Gorte hiru-tuari Vauclose aldeko paraje landatarra kontrajarriz, hemen unaiek, abelgorria otsotik zaintzen, kanta batean igarotzen omen baitute gau osoa (artzaiak, aldiz, isilik —honek harritu egin ninduelako notatzen dut).

Halaxe, Hugoren testua berriro irakurri eta, ikusiko dugu, *Gastibeltza* kantatzen duen neska, lerro batzuk beherago, naturarekin identifikatua dagoela. Eta, ia segidan, natura Biarritzeko jendearekin lotzen da. Herri hau natura da, lur eta jende. (Esanahi honetan esanahitsua da, Hugoren bidai zirriborroetan, Pasaian *Gastibeltza* dela orobat, haren balkoiaren azpian lanean eta kantuan ari den marinela abesten duen kanta —gero argitalpenean alde-ra utzia, ez errepikatzeke). Victor Hugo poeta ez da subjektu bakandu bat, objektuari buruz buru, kanpotik beha, subjektu/objektu oposizio kartesiarrean: bera Biarritz, Pasaia diren natura eta jende horretan urtu egiten da, horiekin identifikatzen da; natura hori da Victor Hugoren mintzoan mintzo dena, Hugoren kanta kantatzen duena. Hugo herrien ahotsa da. Naturaren eta libertatearen ahotsa. Edo berak, hala dela, pentsatu nahi luke behintzat. Pasaia —eta Euskal Herria— asko dago, zalantza gabe; eta Pasaia horietako bat Hugoren ahotik mintzo dena da, naturak, jendeak, historiak bat egiten duten mugimenduan.

Hugo eta Euskal Herriko naturaren —Euskal Herriaren— arteko identifikatze hau, autorearen ikusmolde orokorra ren euskarria ere bada nolabait. Hugoren literatura —estiloa, adibidez, edo bere obren garabide ohikoa— kontrarioen batasunaren bilaketa dela, esan ohi da. Victor Hugo militar baten semea zen. Aita, Iraultzaren errekruta gazte, Vendéeko «chouans»-en erresistentzia zanpatzera izan zen bidalia. Han Sophie ezagutu zuen, erregetiarra, Erregimen Zaharra eta jainkozko eskubidearen aldekoa,

antierrepublikarra. Berehala ezkondu dira biak. Bost urte baino lehen apartatu egin dira. Bi mundu ikuskera dira eta bi nortasun elkargaitz. Victor Hugo, behin amarekin, bestean aitarekin, amaren maitasun beroak alde batera tirata, aitaren miresmen itsuak bestera, teinka bizian haziko da Parisen, Napolin, Madrilen. (Irakurzale euskaldunarentzat irakurgai interesgarria litzateke, arrazoi ezberdinengatik, Hugoren *Quatrevingt-Treize*). Tradizio zaharren eta mitologia berri iraultzailearen arteko atezua, eskierki XIX. mendeko literatura frantses guztian arrunta da. Baina Hugoren kasuan badu izaera partikularki pertsonal, familiar bat. Hautzarotik helduarora, oposizio horrek enplegatuko du, hori hausten, gainditzen, sintesi bat asmatzen, ahalegin alferretan beti, askadurarik idoro ezinda. (Zirtala zart egin eta azkenik, postura bat hartuta, Guerneseyko exilioan bizarra utziko du, orain den profeta haserreari dagokionez). Pasaian egon denean, teinka horretan lotuta ikusi du Euskal Herria, bera bezala; bereziki zoli eta sentibera, hain zuzen, gure lurra pasatzen ari zen momentuarentzat. Horregatik, bera ez da teinkaren axal politikoan geratu: karlistak, liberalak. Barnagoan, teinkaren arrazoi esentzialago bat sumatu du natura eta historiaren artean: Espainia izan ez eta Espainiako historiaren pean egon, Hugoren kontzeptuetan esateko.

Goetheren etxeari Erroman eman dioten itenbidea museo txiki polit bat da. Omenaldi sotil bat Goetheri, behiala Goethek Erromari eta Italiari egin omenaldia erakusteko. Eckermann-i konfesatu zionez,

Erroman bakarrik sentitu dut, gizon-emakume izatea zer den hitzaren egiazko adieran. Jasotasun hori, sentimendueen zorion hori, ez dut erdietsi inoiz gero. Erroman bizi nintzeneko aldartearekin konparatuta, benetan zoriontsu ez naiz harrezkero inoiz izan.

Goethe —hogeita hamazazpi urte— bere bizitzako krisialdi (artistiko, sentimental, profesional) konplexu baten ihesi bidaiatu da orobat Weimartik Italiara, «birjaiota» itzultzeko ia bi urte geroago, «literaturarako jaioa naizela» ustebetea eta indarberritua. Venezia, Erroma, Napoli, Sizi-

lia. Italiako hiriak bestelakoak dira. Italiarrak «beste espezie bateko» andre-gizonak. «Iparraldeko pentsakera eta ideietatik askatzearren» etorri da, etorri. Italiak berari Antzinatearen eta Ernazimentuaren goiagerpena oparitu dio. Denbora eman dio, mila ikerketa modutarako. Libertatea, harreman sexual libre eta naturalerako emakumearekin (Frau von Stein-enganako grina luzaro gortesauki erreprimetua ohondikatuz). Ezagupide eta lagun berriak. Argia, itsasoa eta forma harrigarrietako ureko bizidunak erakutsi dizkio (karramarroak, txirlak, mariskoak), Goethe biltzen eta sailkatzen saiatzen denak. Flora ezezagun askotariko aberatsa. Jakin-min zientifiko egoskorrez —koloreen bere teoria kaskagorretan bezala—, landarearen jatorrizko lehen-forma bilatuko du, beste guztiak haren aldaerak direlakoan, eta Palermon idoro duela usteko; Vesuvion ikerketa geologikoetan enpeinatuko da. Topatzen dituen kosta lau eta mendiak, lurmutur, golko, badia, haizkorri, arta eta uharrri, itsas korronte gaitz, ekaitzak, Siziliatik itzulia untzia hondatzeko zorian, «azkenean Odisea hitz bizi-bizi bat da niretzat». Ponpeia eta Herkulano orduantxe ari dira deskubritzen, Europa kultu guztia txunditurik. Paestum-en, Sizilian, tenplo grekoak bere begien aurrean zutik zeru urdinaren pean. Homero eta grekoek, eskolatik ezagun erdiezagunek, errealitate berri bat irabazi dute. Bere teoria estetikoak errotik birpentsatzen hasten da klasiko-tasunaren birdefinizio bila. Artearen eta naturaren arteko loturaren ikerketan sakondu nahi du berak. Naturaltasuna baita, ohituretan, artean, jendea harriturik atzematen duena. Winckelmann estudiatzen du. Ikusten duena marrazten, pintatzen ikasi nahi du. Erromako pintore alemanen kolonian jarri da bizitzen, Tischbein eta J.Ph. Hackert lagun eta maisu ditu... Hau dena ikas dezakezu, artoski aurkezturik, museo txikian. Bere eskuizkribuak, liburuak, beira-arasetan. Hormetan bere marrazki eta pinturak. (Literaturarako jaiogoa zela pinturarako baino, ez dago zalantzarik). Bisita ja bukatzera goazela, marrazki batek deitzen dit arreta: Cestio Piramidea ilargi betean, 1788. Albo batean, goian eskuineko angeluan, bere hilobi irudipe-nezkoa, Goethek berak eskuz marraztua, bakartasunean.

Permiti zaizkidazue bidaiatxo batzuk, hemen lagun artean, oroipen zaharretan barrena. Modernitatearen bigarren zikloa, gurea (postmodernian ez bagaude behintzat), kulturalki iraganarekin eten batez hasten da XIX. mendean, Alemania eta Ingalaterran aurrena (eten «erromantikoa» literaturan, batzuetan «erromantizismo» klasi zista dena, Goetheren kasua), berehalaxe Frantziak segitzeko. Europa osoan dira biziki interesgarriak hastapen horiek. Euskal Herrian, politikoki, dramatikoa izan dira — gerra zibilekin— eta azkenean kalamitosa k, arazoaren askadura ordez, problema ren instalazioa betiko Estatu eta gizarte an ekarri baitu, gaur arte; kulturalki, aldiz, ozta-ozta nabari daitekeela ez eren hastapenik gure artean, esan beharko genuke. Beharbada nabaritzen dena, Erdi Arotze txar bat da gehiago, inolako modernizatzerik baino. Laga dezagun, ordea, momentu batez, Euskal Herria. Goethe, esan bezala, Alemania tradizioaletik ihesi etorri zen Italiara, «mundu berri» gosez. Eta, esan bezala berriro, Erromako atzeri tarren kanposantu protestantean agiantzatu zion bere buruari momentu batean azkeneko atsedeen hobia. Gustura sentitzen zen Erroman. Alemania nahiko «antzinatua» zen orduan. Weimar-era lagunengana itzultzea, erbestera joan behar izatea begitantzen zitzaion. Gaur, kanposantura joan eta han, estela bat bi zipres altu artean, hobiratuta aurkitzen duzuna, haren semea da. Aitarene aurretik hil da, berrogeita bat urterekin, harrokeria eta kalapita artean nonahi ibilita, azken denboran Erroman. Aitak ez du seme hilaz ezer jakin nahi. Errukiz edo konpromisoz, bereziki maite ez zuen Hiri Eternoko kolonia aleman artista eta literarioak hala ere eraiki zion hila rriak, «Goethe filius (1830)» dio soil, mendeku edo burla bat agian, bere izen propioa aipatu ere gabe. Augusto von Goethe, esaten zuen, zeritzola. Izan, bere aitarene semea besterik ez da inoiz izan. Idazle eskasa, kalamitateen historia tristeko gizontto. Bera da orain, aitak atzeri tarren kanposantuan behiala amestutako bakean, bisitarion bisitak hartzen dituen a, hainbat izen ilustre ren laguntasunean. Kanposantutxo txukun hau, metroko Piramide estazio ondoan, oroipen literarioz betea, bidaiarien museo edo

eskola bat bezala da, XIX. mende erromantikoa nola hasi den eztanda batekin mundu berri bila ikus/ikasteko hilibion historietan. Erromako trafikotik bi pausora, isiltasunean ordu batzuk pasatzeko ideala. Aski fededun kristaua eta aski paganoa berdenboran. Ingeles baten hilibian norbaitek whisky botila bat ipini du loreen orde; beterik dago, ireki gabe. Gullielmus ab Humboldt iunior, natus Jenae, gogoratzen du harrigorrizko zutarri motz biribil batek, latinez idatzia orobat. Aitak, bitartean, Euskal Herriaz notak eta notak hartzen jarraitzen zuen Hervásekin eta, Prusiako erregearen enbasadari Erroman. John Keatsen hilibian ere alferrik bilatzen duzu, han datzanaren izena. Huntz gozo batek estaltzen du lurra. Hilarri zapal zutian, lira indartsu bat erliebatua goiko partean, adar egipto-kretar batzuen antzera, azpiko lerroetan kritiko etsai gaiztoen aipamen garratza, poetaren samintasun eta heriotzaren erruduntzat (Shelley eta lagunak sinetsirik zeuden, *Quarterly Review*-ko kritikoez hil zutela Keats, ez tuberkulosiak), eta Keatsek berak heriotzako ohean hobirako nahi izan zuen testu ikaratzekoa: «Here lies One/ Whose Name was writ in Water./ Feb. 24th 1821», inon argitzeke han datzanaren izena. Keatsen oroitarri «publikoa», bere izena eta profilarren erliebearekin eta poesia bat, kanposantuko horman topatzen duzu gero, aparte, erdi ezkutuan. Historia tragiko hunkigarri bat, hau. 25 urterekin hil da. Hilobi duin hau berau, Joseph Severn lagun pintoreak oparitu dio, berearen alboan, poeta handi zeharo ezeduki gaisoari. Bere eraspenaren omenaldi pertsonala lagun eta poeta miretsiari —kritikoei desafio burgoi bat aldi berean— hitz eder platoniko hauekin erakutsi dio: «This Grave/ contains all that was mortal/ of a/ YOUNG ENGLISH POET...». Erromako eguzkiaren pean hotzikara bat sentitzen dugu. (Shelleyk *Adonais* elegia metafisikoan hustu du golkoa, Keats eta poesiaren defentsan: «The One remains, the many change and pass»). Oso posiblea iruditzen zait, Keatsen hilibiaren atonketan Shelleyk esku-hartu izatea, urte eta erdi bakarrik geroago harenean Byronek esku-hartuko duen moduan. Horrela kanposantu honetan hiru poeta erromantiko ingelesek elkar topatzen dute). Keats eta aitaren

artean, aurrean, Severnen haurtxoaren hilarri koskorra, zutik, belarretan. Piska bat harantzago, murru aureliarreko azken dorrearen oinetan, «Percy Bysshe Shelley/ Cor cordium/ natus...», harlauza zurian, eta hiru lerro bertso, Shakespeare. Shelley hogeita hamar urterekin Speziako golkoan ito da bere belauntzian ekaitz gau batean. Byronek, gorpua hondartzan erre eta, errautsak hona ekarri ditu. Beste historia gazte tragiko bat, hunkigarria («erromantikoa»!). «Nothing of him that doth fade...». Zer zebiltzan hauek denak —poetak, pintoreak—, sortetxea utzi eta Hegoaldeko bide guztietan zehar bidazti, beren idealen abertararen bila baino? Etxetik urrun, hemen aurkitu dute beren azkeneko atsedeneren lekua, «mundu berrira» ezin arribatuak. Bidaiariak dira atsedenean. Zipres altuak. Erroma zaharreko puskailak. Hilobiak, oroitarriak, munduen artekoak. Perretxiku-pinuen itzal mehea beroan. Belar txiki zaindua. Eta zer ikustera etortzen gara gu —bidazti, turista— bidazti iragan hauen hilobiari beha isilik egotera? Zer ikusi dute, ikusi nahi genukeena guk ere? Munduan edonongo gizon-emakumeen patuak, aristokraten, haurren, pintore eta poetenak, anonimoenak, bihoz-kideek lurlean maitekiro sehaskaratuak agur hitz zail minduekin hilarrian, meditazio bertsoekin han hemen, itxaropen opaeskain zailekin, hemen ainguratuak mendeetan denboragabeziaren urdinpean. Atzerritarak. Italiarren bat, ezkatoliko «arrotza» (Gramsci). Hilobi bakoitza historia bat. Misterio bat. Misteriora bidaiaria baten historia bat. Jaiotzeak heriotza zor duela, anaia zaharragoari entzun nion behin, gaztetxo: orduan inpresio egin zidan esaldiak. Gero grekoetan behin baino gehiago irakurri izan dudalarik, Alemanian ere jende xumeari entzun diodalarik, esaldiak beti harritzen nau. Hala da. Kanposantuan gizadi sakabanatua atzera elkartzen da, guztion patuaren arabera. Aldamenean Cestio herri tribuno erromatarraren mausoleoa gailentzen da tente, 27 metro gorako piramide zuria, Kristo aurretik lehen mendekoa. Hemen Keats, Goetheren semea, Humboldttena, jende isil apal hau, gure memorian beren iragan hiletik istantetxo bat pizten direnak...

Bidaia liteke kanposantuetara ere, azkenean beti historiara ailegatzeko. «Aitaren etxea» definitiboki galduta, etxe bila zebilen XIX. mendea —bigarren modernitatea—, besterik ez dira denak, Goethe, Lord Byron, Shelley, Keats, Humboldt, literato bidaiari handiak. Erregimen Zaharra utzi eta mundu berri bila. Goetheren etxe-museotik berehalaxe, Via Corson bertan, Shelleyk hantxe idatzi zituela *Prometheus Unbound* eta *The Cenci*, jakinarazten da hormarri batean, poeta hori askatasun borrokaren heroizat omenduz. Shelley hor bizi izan zen emaztearekin. (Ordea «Keats Shelley Memorial» erakusketa txiki bat Piazza di Spagnan bisita daiteke, eskaileraren eskuin aldeko atean. Keats bizi izan zen hor. «Keats House» txuri polita Hampsteaden dago: museotxo eta urretxindor hilezkorraren jardina. Pasaiak baluke, beraz, eredurik franko!). Shelley askatasunaren obseditu bat da, egiaz —askatasun artistikoa, askatasun sexuala: askatasun erlijiosoa, batez ere, Tirano Ahalguztidunaren aurka—, Victor Hugoren eredu. Shelleyren Prometeo deskateatu hori, Goetheren drama fragmento halaber Prometeo izenburuko (1773) eta gero poema (1774) eskandalua sortu duenaren anti-autoritate absolutuaren izpiritu berberean burutatua, egiaz Eskilo inbertitua da: Jupiterren (Jainkoaren) menpetasuna apurtu eta, gizadi eta izadi burujabeen birreraikuntza librearen —mundu berria— drama gozatsua, itxaropenez bete aundre-gizonaren etorkizunaz (1819). Erabateko kontrastea nolabait bere emazte Maryren *Frankenstein, or The Modern Prometheus*ekin, 1818, zientzia modernoak ekoizten duen giza-munstroaren eleberria (Mary Shelley da Frankensteinen asmatzailea). Prometeo izango da gero Marxen, etab., XIX. mende progresista ausart guztiaren heroia. Mary Shelleyren Prometeoaz Lehen Mundu Gerraren ostean bakarrik oroitu gara. Eta nortzuk ditugu Cenci horiek? Batzuetan, ideia bati edo izen bati segitzen hasten zara zure bidaian, eta bat-batean ohartzen zara ideia edo izenak, berak segitzen dizula zeuri etenik gabe. Via dei Cenci, Lungotevere dei Cenci —Sinagoga ondotik errekan gora—, Palazzo Cenci, Palazzo Cenci Bolognetti, behin eta berriro topatzen dituzu Erroman. Pinturako Museo Nazionale Barberinira joan, eta

Beatrice Cenci, Guido Reniren portreta, Kapera Sixtinoko sibila bat ematen duela. Cenci, XVI. mendean, Erromako familia nobleenetako bat zen. Beatrice Cenci neska gazteak, anaiaren laguntzarekin, aita eran du, gizon bortxakoi bi-ziotsua, alaba dorre ilunean preso itxi eta urteetan korporal eta sexualki maltratatu duena. Gauzak doi-doi nola izan diren, ez dago garbi, bai dena oso zikin. Beatricek torturapean aitortu du bere egiletza. Clemente VIII.ak klementziarik ez du, familia dena konplize gisa heriotzara kondenatu du eta ondasun guztiak konfiskarazi. Aita Santuaren «justiziaren» benetako arrazoia konfiskazio hori zela, dio zurrumuru herritarak estreinako momentutik, eta Beatriceren sinpatiazko defentsa, askatasunaren heroi-sarena bezala (Stendhalek goratik goretsi du, jada «la sublime Beatrice» da Balzac-entzat), poema, drama, pinturaren objektu bilakatuz joan da harezkerok, Alberto Mora-viaganaino XX. mendean. Gure azken bidaietako deskubrimendu bat Caravaggioren argia da. Haren Holofemesek izuotza eragiten dizu, Juditek nola mozten dion lepoa giza-jo espantatuari gupidagabetasun distiratsu subiranoz: pintorea Beatriceren dekapitazioan ikusliar egon omen zen. Inpresio hura pintatu dizu laukian.

Victor Hugo mundu berri bila dabilen XIX. mende hori da. XIX. mendeko gure momentu historiko gurutzalak izan du beste eta bestelako komentaristik ere. Marxek behin euskal Biltzar foralak «erabat demokratikoak» juzgatu zituen idazkitxoren batean, zuzen oroitzen banaiz. Foruzaleak entusiasmatuta! Berriro —edo oraindik— Marxen iritzia gure artean asko interesatzen dela, ematen du. Egon da karlismoaren aldezle suharra bihurtu nahi izan duenik ere (testuak faltsifikatzeraino, geroagoko historiazale oharkabe batzuk sano engainatuz). Ez dago beharrik. Karlismoaren pentsamendua ez da izan Karl Marxen pentsamendua, hori seguru, eta Marx azkenean bere pentsamenduatik interesa dakiguke guri. Deskuido batean hark orriren bat oso karlismoaren alde idatzi izan balu ere (Engels-ek behintzat franko negatiboki epaitu ditu), beti izango litzateke jakingarria, zer esaten duen Marxek, hori egia da, baina galdetu beharra legoke, zer informazio eduki

duen gizonak Londresko bere langelan buru-belarri sartuta, bigarren edo hirugarren eskukoa derrigor. Zenbat balio dezakeen guretzat, beraz, haren iritzi batek zer eta karlistoari buruz. Tamala da tirabira alferrotan grinatzea. Ez du merezi. Historiak gure tesi politikoetarako (batere ez duen) balioa erlatibotuz, eta bidaiariak berdin, errazago ikasiko dugu, hiri eta paisaiak ikusten bezala, historia ere kontenplazio modu patxadako batean independente ikusten. Ez «aprobetxatu» nahi izaten. Gure argumentuen biltegitzat ez hartzen. Historia, denok badakigu, garaileek idatzi dute; gero historia hori garaituek berek sinesten dutela, tristeena hori da, badakigu. Ez daukagula, ordea, zergatik sinetsi, euskaldunok badakigu aspaldi hori ere, edo jakin beharko genuke. Liberalak hemen ez dira Izpiritu Santuak oso inspiratuak ibili. Gezur baten aurka beste antitezur bat kanonizatuz, hala ere (biba Santakruz!), deus ez genuke irabaziko. Karlistak ez baitira inspiratuagoak ibili. Victor Hugok horixe irakas diezaguke, nik uste: behin betiko baztertzen XIX. mendeko borroka apologia absurdoen forman jarraitzeko gure enpeinu anakronikoa. Iragana konpontzen ez genuke denbora eta indarrak alferrik galdu behar. Gu, nahi badugu eta ez, bai liberal eta bai karlistenak gara haurrak; edo, hobeto esan, mende haren haurrak gara, batzuen eta besteen artean haiek utzitako jarauntsi kaskarra ren oinordeko. Iragana zuzentzeko grinarik gabe, XIX. mendeko autoreetan, bidaiarietan bereziki, historia ikusten, gure arbasoak begiesten historian harat-honat, Euskal Herria ren patua hautematen alderdien gainetik, ikas genezake. Ikuste bat kreazio bat dela, ikasiko dugu horrela.

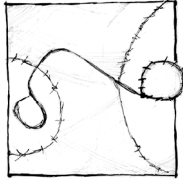
Guretzat interesik handienekoa da ikustea, nola ikusi duten Euskal Herria —jendea, natura, instituzioak— XIX. mendeko bidaiariak eta autoreak. Ez derrigor guri buruz bildu duten informazioagatik —hori ere gutxietsi gabe—, baizik XIX. mendea europarki juzgatzeko, beraiek jartzen gaituztelako XIX. mendeko perspektiba edo ikuspide zinez europarretan. (Egungo —hobe, atzoko— historialari espainolista edo abertzale apologista batzuen perspektibak ez dira interesanteegiak, ez oso emankorrak gertatzen

ari). Paregabeak dauzkagu lekukoak horretarako. Europa jaikitzen, birmoldatzen, izanberritzen ari da Iraultzaren eta napoleondar gerren puskailetatik —Koldo Izagirreraren itzulpenari zor diot, aspaldian bilatzen nuen berba egoki hau. W. von Humboldt, Vienako Kongresuan parte hartu duen prusiar politikoko eta diplomatikoa izan da, hizkuntzalari, filosofo, antropologo gailena izateaz gainera. Jaiotzen ari den Ipar Europa berri, politikoki bezala kulturalki anitzaren ordezkari legezkoa. Liberala bera. Ez du balio gutxiago, birsortzen ari den Frantzia berriko nahas-mahas guztiaren ordezkotzat, Victor Hugok, aita Lorenako aleman frantsestua («mon nom saxon»), iraultzaile eta «heroi nazionala», ama bretoaia, tradizionalista, fusilatu egingo duten konspiratzaile baten amorantea —«mon père vieux soldat, ma mère vendéenne»—, nazionalista frantses porrokatua bera, monarkiko eta errepublikano artean xirxikatua bihotza, poeta, dramaturgo, nobelista. Ez ote dira behatzaile pribilegiatuak, Euskal Herriaren behatzaile gisa aintzat har ditzagun? Eta XIX. mendek beste bidaiari asko interesgarri ekarri du Euskal Herrira.

Mereziko luke, hortaz, mintegitxo bat edo egitea, Humboldt eta Hugoren ikuskerak konparatuz, esate baterako. Humboldt tek tradizio eta modernitatearen arteko harmonia eudugarrian ikusi du gure herria. Berak ikusi duen Euskal Herria forala da oraindik (1801). Berrogei urte geroago, tradizio eta modernitate artean hautsita ikusi du Hugok. Lehen Karlistada ondorena da (1843).¶

(Pasaiaiko Victor Hugoren etxean, 2002-11-06)

Historia bizia

AITOR ZUBEROGOITIA
Xabier Gereñori elkarrizketa

33

Xabier Gereñori elkarrizketa

AITOR ZUBEROGOITIA

Xabier Lopez de Gereño Arrarte du izena, baina Xabier Gereño modura ezagutzen dugu gehienok. Eta ezagutzen dugu, batez ere, idazle berantiar samarra izan arren liburu asko (asko-asko-asko) idatzi dituelako: kostako da euskal idazleen artean Gereño adina lan ondu duenen bat topatzea. Izan ere, Xabier ez da atzo goizeko lorea: Bilbon jaio zen 1924ko abuztuaren 12an, Sabino Arana hil eta Jose Antonio Agirre jaio baino hogeiren bat urte geroago. Gerrak Araban oporretan harrapatu zuen, eta gerora Kanarietan ere egon behar izan zuen aldi batean, gerra hura irabazi zutenek aitari Bilbon lana ukatzen ziotelako.

Merkataritza Peritu zela joan zen Kanarietara, eta hango egotaldia ere ikasteko baliatu zuen: Merkataritza Maisu bihurtuta itzuli zen. Horri aski iritzi ez eta Merkataritza Intendente titulua erdietsi zuen Bilboko Merkataritza Goi-Ikasketen Eskolan. Jakituria teoriko hori guztia egunez eguneko praktikarekin erkatzeko modua izan du gerora, La Aeronáutica SA enpresan 36 urte igaro eta gero.

Erretiroa hartu baino lehenagoko urteak, dena den, Euskaltzaindiko kontulari modura eman zituen. Askoz lehenagotik zen ordea euskaltzain laguntzaile, besteak beste euskal kulturgintzan ere askoz lehenago murgildu zelako: txistulari eta dantzari taldeen sustatzaile modura hasi zen frankismorik minenean, eta harrezkero ez da geratu. Diktadura garaietan Bilboko polizia-etxe gehientsuenak bisitatu

► **Aitor Zuberogoitia** kazetaria da.

behar izan zituen jardun etengabe hori zela-eta. Hala ere, Erregimenak utzitako zirrikitu bakanak baliatu egin zituen, bai euskal liburu eta diskoak argitara emateko, bai Anaitasuna-n aritzeko, bai jaialdiak antolatzeke, bai beste hainbat kontutarako baliatu ere.

Agintariak ezer gehiago antolatzea galarazi ziotenean, ordea, idazteari lotu zitzaion, eta ez da ordudanik geratu: 150 liburu ditu argitara emanak, eta ia-ia beste horrenbeste etxean gordeta dauzka, argitaratzeke. Eleberria, ipuina, antzerkia... genero asko jorratu ditu, eta hainbat literatur-lehiaketarako epaimahaian ere parte harturikoa da. Literatur-konkurtuak jorratzeaz gain, tarteka hiztegiak osatu eta euskara ikasteko metodoak argitaratu ditu, gaztelaniaz, ingelesez eta frantsesez, idazle ez ezik argitaratzaile ere izan delako.

Haatik, beste esparru batzuetan ere gogotik aritutakoa dugu: Espainiako telebista publikoan, berbarako, euskara ikasteko programa bat zuzendu zuen bi urtetan eta Euskal Irrati Telebistako lehen administrazio-kontseiluan ere partaide izan genuen. Era berean, euskaltzain laguntzaile ez ezik ohorezko euskaltzain ere badugu.

Gaur egun idazten jarraitzen du, lehen baino eritmo mantsoagoan bada ere. Haatik, duela hamarren bat urte utzi zion argitaratzaile lanari; harrezkero semea arduratzen da bere liburuen salmentez. Berak, berriz, ikasten, idazten eta zaha-erretzeko kultur-ekitaldiak programatzen ematen du denbora. Izan ere, alargundu zenez geroztik San Inazioko (Bilbo) Bakearen Erregina egoitzan bizi baita, bere Deustuko etxetik gertu. Bisita egin diogu eta memoria oso oneko gizon praktikoarekin egin dugu topo gela xume batean. Gizon horren bizi-pusketa batzuk dira hemen segidan irakurriko dituzunak.

1924an jaio zinen Bilbon; zelakoa zen orduko Bilbo?

Bilbo hiri handia zen ordurako, 100.000 bizilagunetik gora zituen eta mugimendu handia zegoen bertan. Orain, adibidez, Bilboko portua Santurtzin dago Bilbon beharrean, baina nire haurtzaro eta gaztaroan itsasontziak Areatzaraino sartzen ziren; Pinillos konpainiaren ontziak Kanarietatik-eta etortzen ziren bananekin, Mediterraneoetik ere bazetozen ontziak eta hantxe husten zituzten. Industria ere bete-betean ari zen, orain Euskalduna jauregia dagoen tokian ontziolak zeuden...

Entzuten ote zen euskararik garai hartako Bilbon?

Oso gutxi. Batez ere azoketan-eta entzuten zen. Azokak herrietatik etorritako jendez bete ohi ziren; soroetako produktuak saltzen zituzten herrietatik etorritako baserri-tarrek, eta Bilboko euskaldunak ere hurreratzen zitzaizkien eta euskaraz egiten zuten elkarren artean. Gainerakoan, kalean-eta ez zen euskararik batere entzuten.

Zure aita, Lorenzo Lopez de Gereño Larrabe, Plentzian jaioa izanagatik, arabar familiakoa omen zen; ama, Ines Arrarte Martinez, jatorriz Bilbokoa. Ama *ia euskaldun berria* zenuela irakurri dugu...

Nire ama Bilbokoa zen, familia erdaldunekoa. Bere aita belaontzi-kapitain izana zen, Ameriketara bidaiak egiten zituen lanean aritu zen artean. Diruz ondo zebiltzan, eta, hori zela-eta, inudea hartu zuten umeak hazteko. Zazpi edo zortzi seme-alaba ziren, ez dut gogoratzen; bi gazteenak, nire ama eta izeko Marcelina, inude horrek hazi zituen. Parke-eta eramaten zituen, eta, inudea Idiazabalgoa zenez, euskara ikasi zuten berarekin. Euren neba-arrebek, ordea, ez zekiten euskararik, ezta gurasoek ere. Gero, gure amak zekien euskara guri pasatu zigun. Gure etxean elebidunak izan ginen haurtzarotik. Aitarekin gaztelaniaz egiten genuen, ez baitzekien euskararik; amak, aldiz, euskaraz egiten zigun.

Geroliburuei esker ikasi omen zenuen gehiago...

Bai, meza-liburuekin eta horrelakoekin. Garai hartan meza-liburuekin joaten ginen elizara. Mezak latinez ematen

zi ren orduan, baina liburuak tokian tokiko hizkuntzetan ere bazeuden. Nire aitak adiskideen artetik-eta, liburu-denda batzuetan erdi-ezkutuan zeuden euskarazko meza-liburuak lortu zituen eta haiekin joaten ginen mezatarra, kontentua; horrela, irakurri, irakurri eta irakurri, berez joan nintzen euskal ortografia-eta barneratuz.

Bazeneukan gero norekin praktikatu?

Etxean, etxean besterik ez.

Euskara eta gaztelaniaz gain, hala ere, beste hizkuntza batzuk ere badakizkizu.

Bai. Merkataritza ikasketetan bi ikastarotan (Merkataritza Peritu ikasketen lehen zikloan) frantsesa eman genuen. Gero, bigarren zikloko beste bi ikastaroetan ingelesa irakatsi ziguten. Eta ondoren, Merkataritza Maisutza egite-

an alemana ikasi genuen beste bi urtetan. Gero, asko praktikatu ditut, dela bidaietan, dela enpresan bertan hizkuntzon premia neukalako... Horrez gain, filateliazalea ere banaiz, eta seiluak lortzeko hizkuntzak beharrezko nituen: gutun guztiak ingelesez, frantsesez eta alemanez izan ohi ziren. Batez ere alemanez, alemana zerabilten herrialde-etako seiluetan espezializatu nintzelako: Suitza, Austria, Alemania, Txekoslovakia (Kafkaren garaian, adibidez, alemanez egiten zuten bertan, eta Kafkak berak ere alemanez idazten zuen)...

◆
«Guraso abertzaleak nituen. Aita, berbarako, Begoñako batzokiko presidente izan zen»

◆ **Bilboko seilu-bildumarik handienetakoak ei daukazu...**

Hala da, bai, bilduma handia daukat, 22 albumetan sailkatuta ditut seilu guztiak. Dena dela, zahar-etxera etorri nintzenean geldirik utzi nuen. Hemen ez dago albumak sartzeko lekurik.

Aspaldiko kontuetara bueltatuta, euskararik ez zekien arren, abertzalea ei zenuen aita, eta baita ama ere. Zelako giroa zeneukaten etxean?

Guraso abertzaleak nituen, bai. Aita, berbarako, Begoñako batzokiko presidente ere izan zen. Hala ere, nire aita nahiko liberala zen. Zahartu zenerako, dena den, oso etsita zegoen; jarraitzen zuen abertzale izaten, baina etsi-antzean (oso etsita, egia esan) zegoen ordurako.

GEREÑOTARRAK ETA 1936KO GERRA

Politika kontuekin segituz, zu jaio zinenean Espainian Primo de Riveraren diktadura zen indarrean; 21 urte paseak ziren Sabino Arana 1903an hil zela, Jose Antonio Agirre, berriz, 1904an jaioa zen, Unamunok urte batzuk zeramatzan Bilbotik kanpo, abertzaletasunak pizkundera ezagutu zuen sasoi hartan eta, era berean, denbora gutxi falta zen 1936ko gerrak eztanda egiteko... Zelako politika-giroa zegoen Bizkaiko hiriburuan?

Espainiako Gerra Zibila sortu zenean uztaila zen. Nire aitak *Caja de Ahorros Vizcaína*-n egiten zuen lan, egoitzen ikuskatzailea zen; uztailean oporretan zegoen. Gure arbasoak arabarrak dira. Nire deitura ere ez da Gereño, Lopez de Gereño baizik; egin kontu Gasteiz eta Estibalitzeko santutegiaren artean Gereño izeneko herritxoa dagoela. Gure arbasoak handik datoz. Lehengusu asko genituen bazter haietan, Agurainen, Opakuan... Udako oporretan, beraz, hara joan ohi ginen. 1936ko uztailean guda hasi zenean han geunden aita-ama eta bost seme-alaba. Gauza jakina da Araba lehenengo mementotik Francoren aldekoekin lerratu zela. Mugimendu hark hantxe harrapatu gintuen. Bilbora bueltatu ahal izan genuenerako Bilbo frankisten menpe zegoen eta ordurako poliziak zerrendak egiten hasiak ziren, gorrien aldekoak nortzuk ziren apuntatzen eta hori guztia. Jende mordoa espetxeratu zuten, aita ere bai tartean. Gero, lanetik bota zuten.

Ciudad Real eta Kanarietara ere joan behar izan omen zuen hemen ukatzen zioten lanaren bila...

Kanarietara geu ere joan ginen berarekin, birritan gainera. Lehenengo bidaia sei hilabetekoa izan zen. Bigarren egonaldi bat ere egin genuen, hiru urte eta erdikoa. CIA

izeneko inportazio-espportazio enpresa batek hantxe zabaldu zuen egoitza bat eta haraxe bidali zuten aita, zuzendari modura. Nire aitaren bizitza gogorra izan zen, egia esan. Sei urte zituela ama hil zitzaion, eta bi urte geroago, aita. Andere aberats batek hartu zuen bera hazteko ardura. Hamar urte zituela-edo, Santanderrera, Comillasko barnetegi batera bidali zuten, merkataritza-peritu ikasketak egitera. Lau urte eman zituen han, eta titulua ere eskuratu zuen. Gero, bere heziketa osatzeko Cardiffera, Galesera bidali zuten. Urtebete eman zuen hango monasterio batean, ikasitako ingelesa praktikatzen. Bueltan hona etorri zenean, inportazio-espportazio kontuetan zebilen enpresa baten bulegoetan hasi zen beharrean. Gerraostean Kanarietara joan behar izan zuen, halabeharrez, eta geu ere bai berarekin. Ederto moldatu ginen, egia esan. Hona bueltatu ginenean aitak jesuiten enpresa batean egin zuen lan; *El Mensajero del Corazón de Jesús* aldizkaria ateratzen zuten eta aitak

bertako bulegoko ardura hartu zuen. Hura ez zen egun osoko lanaldia ordea; gu garai hartan Espartero kalean bizi ginen (orain Ajuriagerra dauka izena), eta aurrez aurre zegoen Eskolapioen ikastetxea. Han ere irakasle aritzen zen aita, lanaldia osatzeko. Kontabilitatea eta ingelesa ematen zituen.

Gerora ere, II. Mundu Gerran, ingelesen aldeko espioi-lanak egin zituen. Zelan izan zen hori?

Ingalaterrako kontsulatuaren bitartez egin zuen kontaktua. Bere burua aurkeztu zuen kontsuletxean (Bilboko Kale Nagusian zegoen, gogoan dut) nazien aurka lan egin gura zuela esanez. Franco II. Mundu Gerran sartu ala ez zalantzan zegoen, baina 1936ko gerraren ondoren Espainia oso egoera okerrean zegoela ikusirik, Hitlerri esan zion Espainiak ez zeukala indar nahikorik berriro beste gerra batean sartzeko. Hala ere, beste modu batera lagunduko ziola agindu zion. Hain zuzen ere, aleman urpekoentzako baseak eskaintzen. Hartara, Kanariak eta Ekuatore Ginea eskaini zizkion, besteak beste. Eta zelan nire aitak Kanarietara joateko asmoa

◆
«II. Mundu
Gerran, ingelesek
Kanarietan zeuden
itsaspeko
alemanen datuak
lortzeko agindu
zioten aitari»

zeukan, ingelesek han zeuden itsaspeko alemanen datuak lortzeko agindua eman zioten.

Zelako giroa zegoen Bilbon gerraostean?

Gu hona etorri ginen pentsatuz gauzak aldatuta izango zirela ordurako, baina ez zen horrela izan, aitari ez zioten lanik ematen eta berriro alde egin behar izan genuen hemendik. Behin betiko bueltatu ginenean, apurka-apurka gauzak normaltzen hasi ziren. Niri dagokidanean, nire lehen ikasketak Eskolapioetan izan ziren; aitak bezala, merkataritza-peritu izateko ikasi nuen neuk ere, bost urte guttira. Justu hura amaitutakoan, Kanarietako bigarren egonaldia (hiru urtekoa) hasi genuen. Merkataritza maisutzari ekin nion han. Gero, Bilbora itzuli ginenean, merkataritza intendente bihurtzeko ikasketak egin nituen. Igarotakoak igarota ere, oro har, nire haurtzaro eta gaztaroa ez ziren txarrak izan, ez naiz kexu.

Txiki-txikitatik asko irakurri izan omen duzu.

Halaxe da, bai. Umetan Jules Verne, Emilio Salgari eta Karl May nituen gustukoak. Geroago, berriz, Agatha Christie, Simenon, Conan Doyle... Badakizu zer gertatzen zen orduan? Oso erlijio estua zegoela indarrean. Euskal Herriko ohiturak erlijioak erabat markaturik zeuden. Eliza Katolikoak *Índice* izeneko zerrenda zeukan, eta hor autore eta liburu arriskugariak ageri ziren. Zerrenda horretan idazle batzuen produkzio osoa sartzen zuten, debekatua zegoen haiek irakurtzea. Beste kasu batzuetan, idazlea *zalantzakoa* bazen, orduan idazle horren obra zehatz batzuk sartzen zituzten, ez guztiak. Adibidez: Victor Hugo, Dumas edota Roussearen lan guztiak zeuden debekatuta. Beste autore batzuen kasuan, haien obra bat edo bi baino ez. Orduan, zein joera zegoen hemen kristau familien artean? Ahal zela ezer ez irakurri, eta irakurtzekotan, apaiz katolikoek idatzitako obrak. Adibidez, Padre Colina jesuitaren obrak. Ni ere haren liburuak irakurtzen hasi nintzen. Gerora, beste liburu batzuekin kontuz ibili behar izan nuen, ez bainuen nahi aitak eta amak ni haiek irakurtzen ikusterik.

Zelan lortzen zenituen beste liburu horiek?

Diputazioko liburutegian. Nire aitak hango atezain bat ezagutzen zuen; ikasketetarako kontsulta-liburuak behar izaten nituenez, aitak atezain horrekin berba egin zuen eta berak pasatzen zizkidan kontsulta-liburuak. Baina testu-liburuez gain lantzean behin literatura-liburuak eskatzen nizkion eta utzi egiten zizkidan.

Merkataritza ikasketak egin zenituen beraz.

Bai. Merkataritza intendente bihurtzeko (gaur egungo ekonomia ikasketen pareko); bigarren ikasturtean (azken ikasturtean, beraz) hamazazpi ikasle ginen, eta batzuk kanpotik (Gipuzkoatik, Asturiastik) etorritakoak ziren. Bilbotarrak lau edo bost baino ez ginen izango. Gaur egun, aldiz, hamazazpi beharrean 17.000 ikasle daude Sarrikoko (Bilbo) fakultatean.

Ikasketak amaitu eta kontulari moduan hasi zinen beharrean. 36 urte eman zenituen La Aeronáutica SA enpresan lanean.

Hala da, bai. Ikasketak amaitu, *reválida* egin eta hurrengo egunean hasi nintzen lanean. La Aeronáutica holding bateko parte zen, eta holding horrek enpresak zeuzkan han-hemenka. Zentrala Dendarikalen zegoen, Bilboko Zazpi Kaleetan; Manucanela deitzen zen. Hor inportazio-kontuetan aritzen ziren. Beheko solairuan Ekuatore Gineatik ekarritako produktuak saltzen zituzten: kafea, kakaoa eta enparauak. Lehen solairuan bulegoa zeukaten, eta hantxe zegoen enpresa zentrala ere. Handik beste enpresa batzuk kontrolatzen zituzten. Hauek Ekuatore Ginean lurralde handi batzuk zeukaten, kontzesioak ziren, Espainiako Gobernua Valdes familiari emandako baso-oihanak. Zuhaitzak moztu, enborrak ontziratu eta Bilbora ekartzen zituzten. Hori egiten zuen holdingeko enpresa batek (Zorrotzaurren zeukan egoitza; enpresa haren aurrez aurre egin zuen lan Gabriel Arestik, Zorrotzan, gure arkin lehian zebilen beste lantegi batean), baina Bilbon beste hiru enpresa ere bazeukaten hauek. Enpresa horietako bat La Aeronáutica zen. La Aeronáuticak Ekuatore Gineako enborrak hartu eta moztu egiten zituen. Dena dela, nik hasieran ez nuen lan egin ez La Aeronáutican ez Dendarikalen, Fernandez del

Campo kalean zegoen beste enpresa batean baizik (holdin-gekoa hori ere). *Chapas Finas* zeukan izena. Parke handi batean zegoen, lau solairuko etxea zen eta beste 26 egoitza zeuzkan Espainia guztian. Ni kutxa-laguntzaile bezala sartu nintzen hor eta gero ahaldun gisa ere ibili nintzen. Gero, handik bai, handik La Aeronáutica pasatu nintzen. Esandako moduan, 36 urte eman nituen bertan.

Jubilatu aurreko urteak, ordea, Euskaltzaindian eman zenituen lanean, 1980tik 1989ra.

Kontua da memento batean ikusi nuela La Aeronáutica ez zeukala etorkizun handirik. Ekuatore Ginea galdu egin zen, eta baita hango baso-ustiatzeak ere. Hori heriotza-kolpea izan zen enpresarentzat. Hartara, nik, hango panorama beltza ikusita, zerbait hobea bilatzeari ekin nion. Jose Luis Lizundiarekin eta Euskaltzaindiko jendearekin harremanak banituen —aspaldidanik nintzen euskaltzain laguntzaile—, eta, Autonomi Estatutua indarrean jarri eta Eusko Jaurlaritzaren agintaldia abiatzearekin batera, Euskal Gobernuak eskatu zuen Euskaltzaindiaren diru-kontuak seriotasunez eramatea. Izan ere, frankismo garaian Euskaltzaindia Erribera kaleko eraikin batean egon baitzen, han iraun zuen ahal zuen moduan, eta han ez zen ez diru-konturik ez kontabilitaterik ez ezer. Hizkuntzalaritzan-eta maisuak ziren baina ekonomian eta administrazioan ez. Orduan, 1980ko aldi berriarekin batera espezialista bat hartzea pentsatu zuten; nitaz oroitu ziren eta zortzi urte eman nituen Euskaltzaindian lanean. Hantxe hartu nuen erretiroa.

Diru kontuak-eta euskaraz jartzen aitzindari izan ez zinen gainera.

Badakizu zer gertatu zen? Ni hara joan nintzenean ikusi nuen ordura arte ez zela kontabilitate-lanik egin; hori horrela, auzi horri serio heltzea planteatu nuen. Orduan ez zegoen euskarazko terminologiarik. Beraz, guzti-guztia erdaraz planteatu eta gero zerrenda egin nuen; ondoren, erabilitako hitz tekniko guztiak zerrenda hartan zirela, zera esan nien Euskaltzaindikoei: «Hauek ba ote dute ordainik euskaraz? Hala balitz, kontuak ere euskaraz gauzatuko

genituzke.» Euskaltzaindiak bilera egin zuen hori zela-eta. Azkenean itzulpenak eman zizkidaten eta haiei esker ni kontuak euskaraz egiten hasi nintzen Euskaltzaindian.

ESTREINAKO URRATSAK EUSKAL KULTURGINTZAN

Nolanahi dela, Euskaltzaindiarekiko harremana askoz lehenagokoa duzu. 1964an izendatu zintuzten euskaltzain laguntzaile. Nortzuk gogoratzen dituzu bereziki garai hartako Euskaltzainditik?

Azkue dut gomutan, ordurako erretiroa hartuta zegoen arren. Egia esan, bizpahiru bider baino ez nintzen berarekin egon. Alfontso Irigoien ere bai, noski, hau Azkuerekin asko ibilitakoa zen. Jose Luis Lizundia ere ezin ahaztu, Aresti, San Martin bera... Geroago, Xabier Kintana-eta, baina horiek beranduago.

Zelan hasi zinen euskal kulturgintzan murgiltzen?

Neure kasa hasi nintzen, inork bultzatu gabe. Ni beti izan naiz oso etxekoa, eta zaletasunak ere halakoxeak izan ditut: margotzea, literatura, filatelia, hiru piano-ikasturte e re ikasi nituen, solfeoa ere bai, oso-osorik gainera... Etxean ematen nuela denbora, berba batean, eta pentsatu nuen kalerare ere atera beharra neukala, jendea ezagutzeko. Orduan, a rtean *Chapas Finas*-en nenbilela, han Manuel Landaluze ari zen beharrean, bilbotar txistularia. Berak bazekien solfeoa eta pianoa ikasten ari nintzela, eta ea txistuari zergatik ez nion ekiten esan zidan. Eta horrela, taldetxo bateko kideoi txistua irakasten hasi zitzaigun. Hor adiskide-taldea sortu zen; mendira joaten-eta hasi ginen, eta erromerieta-ra... Animazioa sortzen genuenez, jende asko hurreratzen zitzaigun. Horrela hasi nintzen ni euskal giroan murgiltzen.

Zelako euskal kultur-gi roa zegoen orduan Bilbon? Azkue liburutegiaren ingurura biltzen ei ziren orduko euskaltzaleak...

Bai, antzerki-talde bat ere sortu genuen han Arestik, Alfontso [Alfontso Irigoien] eta hirurok, baina hutsaren hurrengo ginen artista bezala... Oso panorama mortua zen ordukoa, dena den. Bertsolaritzak ere, adibidez, ez zeukan ia

indamik Bilbon. Hala ere, ezin ditut oso ondo oroitu orduko pasadizoak, datuak falta zaizkidalako, ez daukat orduko agiririk, ezta paperik ere. Izan ere, Francoren garaian, egun go-goangarriren bat hurreratzen zen bakoitzean (Maiatzaren Lehena zela, edo Aberri Eguna zela...) sekulako sarekadak buhurtzen zituzten, 200 laguneko zerrenda zuten eta haiek atxilotzen zituzten, eta zerrenda hartan neu ere banangoen. Horregatik, badaezpada, ez nuen ez gutunik ez bestelako paperik gordetzen etxean, poliziakoak sarritan etortzen zitzaizkidalako etxera bazterrak arakatzeraz. Oso miaketa zehatzak izaten ziren gainera: lau edo bost morroi etortzen ziren eta etxe guztia hankaz gora jartzen zuten. Hasieran, gainera, paperak-eta eraman izan zizkidaten. Aurrerantzean, beraz, ezelako paper ez agiririk ez gordetzea erabaki nuen, badaezpada, beste inor ez nahasteko. Polizien zerrendan nengoan, bestalde, ez politikan sartzen nintzelako, euskal kultur-giroan nenbilerako baino: txistuarekin hasi nintzen, gero San Anton orfeoia eratu genuen, ni jaialdiak antolatzen ere hasia nintzen ordurako... Teatro Santiago Apostolen, hain juxtu, orain espainiar irrati-telebista nazionalak dauden eraikinean. Hor fraide-ikastetxe handia zegoen. Beheko solairuan antzoki ederra zeukaten, eta han zinema-eta ematen zuten. Jaialdietarako ere alokatzen zuten. Adiskide batzuk egin nituen han eta arazo barik alokatzen zidaten aretoa. Hartara, urtero Gabonetan bertara antzerki-talderen bat eramaten hasi nintzen (Iñaki Beobiderena, adibidez), eta pailazoak ere bai, Kixki, Mixki eta Kaxkamelon, txistu-kontzertuak ere bai... Zortzi edo hamar urte ibiliko nintzen horretan. Gabonetan, beti, eta gero, urtean zehar zerbait interesgarria lortuz gero, bada, orduan ere bai.

Kultur-eragile lanetan aritzeagatik poliziaren zerrendan zeunden beraz; 1948an hamabost egun espetxeratuta izan zintuzten euskara-akademia bat sortu gura izateagatik.

Bai. Concha Jenerala kalean saiatu nintzen akademia zabaltzen. Larrinagako kartzelara eraman ninduten or-

◆
«Ez nuen ez gutunik ez bestelako paperik gordetzen etxean, polizia sarritan etortzen zitzaidalako»
◆

duan. Bilbon ez zegoen garai hartan euskara ikasteko ikas-tetxerik; kale horretan, berriz, hizkuntzak irakasteko aka-demia zegoen eta hura euskara irakasteko leku aproposa izan zitekeela begitandu zitzaidan. Bertako nagusiarekin berba egin nuen (falangista zen), adiskidea bainuen, eta zera esan nion: «Hemengo gela batean euskarazko eskolak ere eman ditzakezu. Zer deritzozu?» Ea nork emango zi-tuen bota zidan berak, eta nik Xabier Peña aipatu nion, ezaguna bainuen (Seguros Bilbaotik ezagutzen nuen, hant-xe ari baitzen beharrean). Peñarekin berba egiteko esan zi-dan. Elkartu ginen hirurok eta bat etorri ginen asmoare-kin. Gero, ni kartzelatu egin ninduten hori zela-eta; aka-demia, aldiz, errespetatu egin zuten.

Aurrerago ikusiko dugun moduan, hogeitun urteren buruan berriro kartzelatu zintuzten. Edozelan ere, bi es-petxeratzeen artean beste hainbat atxiloketa ere izan zi-ren. Bilboko garai bateko polizia-etxe gehienak ondo baino hobeto ezagutu zenituen.

Horrela jokatu ohi zuten: 200 izen inguruko zerrenda bat zeukaten, pertsona susmagarrien zerrenda, eta Aberri Egun edota Maiatzaren Lehenetako bezperatan eraman egiten gintuzten. 48 ordu inguru eduki ohi gintuzten bar-ruan. Egun seinalatuaren bezpera eta eguna bera. Ez zen ez galdeketarik ez antzekorik izaten. Hurrengo egunean as-ke uzten gintuzten. Nik, badaezpada, gertu izaten nuen beti lastaira puzgarri bat etxean. Etortzen zirenean, harre-ra-gelatik lastaira hartu eta segi. Gu kikiltzeko egiten zuten hori.

Tratu txarrik pairatu zenuen? Egurto ote zintuzten inoiz?

Ez, horrelakorik ez, sekula ez ninduten ukitu.

Kontuak kontu, zuk kultur gile lanean jarraitu ze-nuen. Akademiaren saioaren ostean, jaialdiak antolat-zen zenituen bitartean, euskal txistularien elkartean murgildu zinen, aldizkari bat ere atera zenuten...

Aldizkariaren egoitza hiriz aldatzen genuen bi urtean behin, txandaka egiten genuen hori. Egoitza Bilbori zego-

kionean neu izaten nintzen kazetaren arduradun. Gogoan ditut oraindik Ansorenatarrak, garai haien oso oroitzapen on eta atseginak ditut. Jendeak, gainera, pozik hartzen zuen gure lana. Apur bat geroago *Dantzari* aldizkaria ere sortu nuen, baina porrot egin zuen, ez nuelako babesik aurkitu. Nire diruarekin sortu nuen, eta baita sos dezente galdu ere. Egia esan, egiten nuen guztia neure diruarekin egiten nuen.

Ho ren harira, ezagutzen zaituztenek diote beti izan duzula negozio-sen handia eta lortutako diru a ren zati bat beti inbertitu izan duzula euskalgintzan.

Egia da. Asko eman diot euskal kulturari neure kapitaletik. *Dantzari* eta txistularien kontuetara bueltatuta, berriz, jaialdi asko antolatu nituen euskal lurralde guztian, ez bakarrik Hego Euskal Herrian, baita mugaz bestaldean ere: Biarritzen, Donibane Lohizunen... Frantsesez ondo mintzatzen nintzenez, erraz zabaltzen nituen hango udaletako ate guztiak. Ni neu bakarrik ibiltzen nintzen antolaketa-lanetan; egia esan, emazteak ere asko laguntzen zidan, nire emaztea oso bizia baitzen. Kontua da inoiz ez dudala gustuko izan elkarteetan parte hartzea; inoiz parte hartu izan dut, bai, baina erdi-derrigorrean. *Txistulari* aldizkariak, berbarako, kudeaketa-batzordea zeukan eta hara joaten nintzen, baina hori bai, desgogara: han elkartzen ginen zazpi, edo zortzi, edo hamar lagun, eta han ibiltzen ginen, hitz eta pitz, kontu kontari, harira joan barik... Ni hara ez nindoan ordea denbora galtzera! Haserre bueltatzen nintzen etxera... Horregatik, gehiago gustatzen zait nik neuk eratzea gauzak, horrela ez baitut denborarik galtzen.

Txistu- eta dantza-kontuetan murgilduta sartu zinen beraz euskal kulturgintzan. Izan ere, Erregimenak folklorea onartu onartzen baitzuen. Hori izango zen nonbait garai hartan zelan edo halango kultur pizkunde bati ekiteko modu posible bakarra, ezta?

◆
«*Dantzari*
aldizkaria sortu
eta sos dezente
galdu nuen;
egiten nuen
guztia neure
diruarekin
egiten nuen»
◆

Anekdota gisa gura baduzu, kontu bat aipatuko dizut, garai hartako giroa ilustratzeko: zentsurakoengana *Txistulari* kazeta argitaratzeko baimen-eske joan behar izaten nuen. Espainia guztian Informazio eta Turismo ordezkariak zeuden orduan. Bilbokoa Kale Nagusian zegoen, orain Banco Popular dagoen eraikin horretan. Jatorrizko agiriekin joaten nintzen eta ordezkariak orriak hartzen zituzten eta han ibiltzen ziren gauzak ezabatu eta ezabatu. *País Vasco* izena, adibidez, birritan baino ezin zitekeen agertu aldizkari guztian, gainerakoetan *aquí* edo *en nuestra tierra* edo horrelakoak idatzi behar zenituen. Orain, aldiz, justu kontrakoa gertatzen da: *Espainia* berba ezabatu egiten da, *español Estatu* jami behar da. Ordukoa irrigamia iruditzen zitzaidan bezala, oraingoa ere barregamia begitantzzen zait. Zergatik ezin zaio *Espainia* esan Espainiari? Nik neuk behintzat ez dut arrazoi argirik ikusten. Orduko kontuetara itzulita zera esan ohi nion horrelakoetan emazteari: «A zelako ergelkeria! *País Vasco* beharrean zergatik jarri behar dugu *El Norte*?» Orain ere berdintsu: *campeonato estatal de atletismo* eta horrelakoak idazten dira. *Estatal? Campeonato de España*, eta kitto. *Frantzia* esan beharrean ere, *frantses Estatu* esaten dute, baina gero Alemaniari buruz aritzean ez dute *aleman Estatu* esaten... Eta gauza bera Finlandia edo beste edozeinekin... Niri, aldiz, gauzak naturaltasunez hartzea gustatzen zait, ezertaz lotsatu barik.

CINSA, ARGIZPIA FRANKISMOAN

Euskalgintzan egin izan dituzun inbertsioetara itzulita, 1961ean CINSA (Coordinación de Iniciativas Sociedad Anónima) sortu zenuten, kultur-ekintzak erazago bideratzeko asmoz. Zelan sortu zen asmo hura? Nortzuk zineten bidaideak?

Beti saiatu behar da gauzak hobeagotzen, egitasmo txikietatik hasita apurka-apurka, urratsez urrats, zabalduz joaten. Haatik, denbora aurrera zihoan eta nik ikusten nuen ekintzak hobeto antolatzekeo babes bat bilatu beharra zegoela, modu horretan gauza handiagoak egin ahal izateko. Babes hori ezin zitekeen egin elkarte bat sortuz,

mundu horretan genbiltzanak ez ginelako Erregimenaren aldekoak, eta elkarte bat sortzea ezinezkoa zen baldin eta bertako buruak frankistak ez baziren. Hortaz, sei lagun bildu ginen, beste zerbait egin guran: bat, Joseba Gereño, nire anaia; gero, Jose Mari eta Luis Benito del Valle (bata ETAKoa zen, besteak enpresa bat zeukan Indautxun eta ostalaritza-negozioetarako makinak saltzen zituen), Jose Manuel Nicolas, Luis Varela eta seigarrena ni neu. Luis Varela ipini genuen presidente bezala; bera salbu, beste bostak abertzale bezala kontsideratuta geunden. Ez genuen, beraz, elkarte bat sortu, hori egiten saiatuz gero ezetza segurua baitzen. Sortu genuena merkataritza arloko enpresa izan zen. Ni mundu horretakoa nintzenez eta hori guztia —merkataritza-kodea eta enparauak— ondo menderatzen nuenez, ba merkataritza-enpresa sortu genuen: CINSA. Enpresaren helburua —eskriturak eta dena notarioaren aurrean eginda— jaialdiak antolatu, argitalpenak egin eta antzerako ekintzak burutzea zen (publizitate eta artearen munduak lantzea, besteak beste). Babes horrekin jada, *Festivales de la Canción* haiek egiten hasi ginen, eta diskoak argitaratzen...

Oso eraginkorra izan zen CINSA. 42 disko eta liburu batzuk argitaratu zenituzten...

Leku askotan zifra hori ageri da, 42 disko, baina lehengoan mutil bat etorri zitzaidan elkarrizketa egitera eta esan zidan berak CINSAREN 53 disko topatu zituela Interneten. Euskaraz abestutako diskoak ziren gehienak; ez denak, beste lagun batzuk ere —fraideak-eta— etorri ohi baitzitzaizkigun *Misa criolla*-k grabatzeko eskatzen edota antzeko mandatuekin. Lehenengo grabatu genuen diskoa *Bermeo kanta* izan zen, Bermeoko orfeoiari eskainitako diskoa; Ximun Haranek egin zuen grabazioa. Ximun Haran, badakizu, pilotari izanikoa, gero *Enbata*-n-eta ibili zen... Bera etorri zen grabazio-tresnekin eta Bermeon bertan egin genuen grabazioa. Gero, Robles-Arangiz familiak ba zeukan talde bat, *Soroak*, eta haiei ere diskoa grabatu gениen, hura izan zen gure bigarrena. Gero etorriko ziren San Anton orfeoiarena, Benito Lertxundiri grabaturiko biak,

Ondarroako Argoitia anaiena, Bergarako *Urretxindorrek* taldearena... Liburuei dagokienez, berriz, abesteko liburuak ziren, euskal kantu-liburuak. Guztira lau atera genituen, eta uste dut garai hartako bost pezetatan jarri genituela salgai.

Gerora, hala ere, *Iker* taldekoek *Saioka* liburu-saila kaleratzeko baliatu zuten CINSA.

Bai, egia da, eta Imanol Berriatuaren euskara ikasteko liburuek ere CINSaren marka eraman zuten.

Diskoetara bueltatuta, zenbat kopia ateratzen zenituzten disko bakoitzeko? Zelan zabaltzen zenituzten?

Argitaraldi txikiak ziren; batzuk, 200 kopia ingurukoak; beste batzuk, aldiz, handiagoak. Gogoan dut, adibidez, *Urretxindorrek*-en lan baten 2.000 kopia inguru saldu genituela. Nolanahi dela, tirada bakoitza amaitu ahala berrargitalpena egiten genuen. Zabalkundeari dagokionez, ni neu ibiltzen nintzen banaketa egiten. Bidea zabaltzen ari ginin, azken batean.

Orain, denborak ematen duen perspektiba osatua goarekin, zelan baloratzen duzu CINSaren esperientzia?

Ondo. Nire bizitzako parte garrantzitsua izan zen eta oroitzapen onak ditut. Jende interesgarria ezagutu nuen.

Zenbat urte egin zenuten CINSAn bi-degile lan horretan? Zer dela-eta amaitu zen hura?

Franco hil ostean, autonomia estatutua eman zigutenean-eta, pentsatu nuen modu amateur batean diskoak ateratzen jarraitzeak ez zeukala zentzurik. Gobernu geneukan Gasteizen, bada, antola zezala berak ikus-entzunezkoen arloa. Guk han jada zeregirik ez geneukala pentsatu nuen. Hori baino lehen, ordea, Franco artean hiltorian zegoela, Columbia eta beste zenbait disko-etxe indartsu gurean sartzen hasi ziren. Haiekin ezin ginela lehiatu ere argi genuen. Guk egin genuen az-

◆
«Franco hil ostean,
pentsatu nuen
modu amateur
batean diskoak
ateratzen
jarraitzeak ez
zeukala zentzurik»

◆

ken gauza *Festival de la Canción Vasca* antolatzea izan zen. San Remoko jaialdian oinarritu nintzen euskal abesti berriak sor zitezen plaza bat eratu nahian. Izan ere, ordura arte dendetan saltzen ziren euskarazko disko gehienak orfeoienak baitziren; haatik, ez zegoen euskarazko abesti modernorik, ez ziren existitu ere egiten. Orain hainbat talde dago, baina orduan... Euskarazko abesti modernoak babetu eta ernarazteko, beraz, jaialdi hori eratu genuen. Oinarriak nik neuk idatzi nituen; laguntzaile tekniko nagusi modura, berriz, Garellanoko (Bilbo) erregimentuko militar bat hartu nuen, bertako musika-bandako zuzendaria, Juan Cordero Castaños kapitaina, oso gizon baliotsua, gizon ona eta kategoria handiko profesionala. Asko lagundu zidan hura guztia gauzatzeko; bera buru zuen epaimahai bat zegoen aurkezten ziren lanak epaitzeko. Sei lan hoberenak (taldeenak zein bakarlarrienak) hautatu behar ziren, eta beste guztiak itzuli. Aurkeztu behar zirenak melodiak ziren. Gero, orkestratzea Juan Cordero Castañosek berak egin zuten, erregimentuko banda zuzentzeaz aparte Deustuko *Casa Vasca*-n orkestra baitzeukan. Behin hautaturiko sei piezak orkestraturik zeudenean, orkestrak berak barneaturik zituenean, eta artistak aukeratuta (Lurdes Iriondo eta Benito Lertxundi izan ziren, besteak beste, hautaturiko artistetako batzuk) eta entseguak eginda, jaialdia bera egin zen. Lehenengoa Bilboko Capitolen egin genuen. Areto erdia-edo bete genuen: 900 lagunentzako tokia zegoen, eta 500 bat sarrera saldu genituen. Hurrengo urtean Bilbon eta Donostian egin genuen jaialdia; Bilbon, berriro Capitolen, eta bete egin genuen aretoa. Donostian, Victoria Eugeniean, eta antzoki erdia bete genuen. Hurrengo urteko jaialdia, berriz, are leku gehiagotan egin genuen: Victoria Eugeniean, aretoa beteta zegoela; Gasteizko Guridi antzokian, hura ere jendez lepo; Gernikako frontoian, hori ere beterik zela (4.000 lagun inguru); Iruñeko Gaiarren, hor ere arrakasta izugarria; azkenik, Bilboko Coliseo Albanian izan zen finala, hor ere aretoa jendez mukurua zela. Agintariek hori ikusi zutenean, finala jokatu eta bi egunera-edo Bilboko Gobernu Zibilera joateko deitu ninduten eta zera esan zidaten: «A partir de ahora a usted se le

prohibe totalmente organizar nada.» Orduan hasi nintzen idazten. Badakizu gainera zergatik izan zen Coliseo Albiakoaren ondorengo debekua? Gutariko batek hanka sartu zuelako. Bestela, jaialdiek ordura arte bezala jarraituko zuten. Kontua da ordura arteko jaialdi guztiak politika alde-
tik neutroak izan zirela. Nik hori esaten nien gainerako lagunei: «Isilik ibili beharra dago, hemen badakigu zertan ari garen eta zer egin behar dugun: euskara sustatu behar dugu abestien bidez. Gainerako guztiak hemen ez du lekurik.» Kontua da, baita, Coliseo Albiako jaialdiko aurkezle lanetan Patxi Garcia zebilela (gaur egun Eusko Alkartasunako buruetako bat da). Aurkezle ona zen, kategoriakoa; baina bazegoen kantu egile bat —Ondarroakoa zela uste dut, baina ez dut orain haren izenik oroitzen— burua berotuta zekarrena, eta haren obra bat aurkeztu behar zuten. Eta hark esan omen zion Patxi Garciari bere obrari buruzko hitz batzuk esan gura zituela; nik esana nion Patxiri mikrofonoa kontrolpean izateko eta beste inori ez uzteko, baina lagun hari utzi egin zion, hura apaiza ere bai baitzen, eta mikrofonoa eskuetan hartu bezain laster hasi zen hanka sartzen, bando abertzalea lau haizetara zabaltzen, eta gainera gaztelaniaz. Palkoetako batean, gainera, Bilbo-ko alkatea zegoen, Pilar Kareaga. Sutan jarri zen alkatea, eta besteak aldarrika jarraitzen zuen bitartean hau zutundu egin zen eta ¡*Viva España!* egin zuen garrasi. Patxi Garcia berehala konturatu zen, eta besteari mikrofonoa kendu zion, kontua baretu nahian, baina badakizu, handik bi egunera Gobernu Zibilera deitu ninduten eta akabo jaialdiak. Gobernadorearen idazkariak zera esan zidan: «Fuera el pasaporte y nada de festivales de ninguna clase. Usted no va a tener permiso ni para organizar una novena.» Giro hartan ezer egiterik ez zegoela ikusita, eta ni ezer egin barik ezin naitekeenez egon, idazten hasi nintzen.

Hala ere, lehen espetxeratzetik hogeit hamar urtera, 1968an, berriro espetxeratu zintuzten, Basaurin, Julen Lekuona zenaren disko baten baimenak ziela-eta.

Ez, ez dut nahi kantua zekarren diskoagatik, hain zuzen. Edizioa kendu ziguten. Etxera etorri ziren; 200 bat dis-

ko genituen etxean eta guztiak eraman zituzten. Gero, denarik denda ere ibili ziren disko hura erretiratzen. Hamabost egun eduki ninduten kartzelan, baina orduan ez zidaten prozesurik zabaldu eta ez zen ez epaiketarik ez ezelako zigorrik izan. Eskarmentu modura baino ez zen izan hura.

Euskaltzaindiaren bitartekaritza zela-eta atera omen zinen espetxetik.

Ez; tira, kontua da nik abokatu modura euskaltzain bat hautatu nuela, Oleaga jauna (haren aita, Nazario Oleaga karlista, Euskaltzaindiaren sortzaileetarik bat izan zen). Hark agintarien artean ezagunak zituenez eta ondo kontsideratuta zegoenez, asko lagundu zidan auzi hartan. Gainera, ez zeukaten ezer nire kontra, zerbait egin behar nuen bakoitzean beti jotaten bainintzen *Información y Turismo*-ra eta hango ordezkariekin harreman onak nituen, jakin bazekiten-eta ni ez nintzela ari inor engainatzen. Egia da batzuetan jaialdian abestu beharreko letra bat aurkezten zela eta gero zerbait aldatzen zela azken mementoan, baina abeslarien artean hori normala da, letra ahaztu egiten baitzaizu; egia da baita ere beste batzuetan hori nahita egiten zela... Kontuak kontu, beraiek ikusi zuten nik garbi jokatzeko nuela eurekin. Nik ere banekien zer zegoen beste moduz jokatuz gero, *Agur Ben Hur*. Zerbait egin nahi bazenuen luzarotan, ondo portatu behar zinen, bestela berehala mozten zizuten kontua.

◆
«Zerbait egin nahi bazenuen luzarotan, ondo portatu behar zinen, bestela berehala mozten zizuten kontua»

Juan Cordero Garellanoko kapitaina, *Información y Turismo*-koak eta Pilar Kareaga aipatu dituzu, besteak beste. Zelako harremanak zenituen garai hartako agintariekin? Zelan moldatzen zinen baimenak-eta lortzeko?

Ondo moldatzen nintzen oro har. Politika-kontuetan sartzen ez nintzenez, ez neukan arazorik. Zerbait kentzeko esaten bazidaten, kendu egiten nuen; zerbait sartzeko agintzen zidatela, bada, sartu egiten nuen. Baimenak lortzeko, berriz, normalean ez nuen arazorik izaten. Gogoan ditut oraindik garai hartako agintari batzuk: Jose Antonio

Zarzalejos (Charo Zarzalejosen aita), berbarako, nirekin gizon portatu zen beti, ez daukat bere kontrako kexarik. Geroro, epailea zenez, Galiziara bidali zuten magistratu modura. Pilar Kareagarekin berarekin ere, normal antzean; txistu bat ere erosi zuen, jotzen ikasteko. Tira, nirekin behintzat normal portatu zen.

ARO BERRIAREN AZTARNAK: EZ DOK AMAIRU, DURANGO...

CINSaren garaietan, bestalde, *Ez Dok Amairu*-koen ezagutza egin zenuen. Zer ekarri zuten haiiek garai hartako euskal kulturgintzara? Zelako harrera izan zuen haien jardunak?

Sekulako ekarpena izan zen haiena. Kataluniatik hona ekarri zuten euskal abesti modernoa. Harrera ezin hobea izan zuen *Ez Dok Amairu*-k. Nik Durangon ezagutu nuen Lurdes Iriondo, Durangoko Azokaren lehen ekitaldian. Orduan Santa Maria elizaren atarian egiten zen Azoka. Erakusmahaiak ere ez ziren gaur egungoak: garagardotegietako mahai eta aulki tolesgarri horietakoak baliatu ohi genituen. Nire emaztea eta biok egoten ginen gure salmahaian. Horrelakoa zen hasieran Durangoko Azoka: gu eta beste hiru edo lau, gehiagorik ez. Eta beste lau katu han, begira. Lehen ekitaldian oholtza jarri zuten hantxe bertan, kontua apur bat animatzeko; oholtza gainean, berriz, neska bat, hamabost-hamasei urtekoa, zisne-lepodun jertse gorria soinean eta gitarra eskuetan. Orduantxe aurkeztu zidaten. Moja-ikastetxe batean ari zen ikasten. Nik zera agindu nion: Gabonetan Bilbora eramango nuela abestera. Esan eta egin: Santiago Apostoleko jaialdian abestu zuen. Ustedut Xabier Lete, Benito Lertxundi eta Mikel Laboa ere orduan ezagutu nituela. Gerora ezagutuko nituen Artze, Lekuona eta gainerakoak. Oroitzapen oso onak ditut.

Hori Euskal Herri barruko giroari dagokionez. Haatik, Euskal Herritik at euskaldunek egindako aldizkariak-eta ezagutzen zenituzten? *Euzko Gogoa* bat, adibidez?

Ez. Nik neuk behintzat gerora ezagutu nuen *Euzko Gogoa*, Euskaltzaindian. Hala ere, hori bai, Labegerieren

diskoak ekartzen genituen mugaz bestaldetik (ezkutuan bistan denez); disko horiek, gainera, oso harrera ona izaten zuten. Liburu bakarren batzuk ere ekarri ohi genituen.

Euskal Herritik kanpokoak, beraz, ez zenituen lar ezagutzen. Eta Euskal Herrikoak bertakoak? Hainbat aldizkariren biziberritze urteak izan ziren haiek: *Zenuko Argia, Anaitasuna, Egan...*

Ni *Zenuko Argia*-n hasi nintzen idazten. Horrez gain, *Anaitasuna*-ren sortzaileetarik bat izan nintzen. Tira, sortzailea ere ez, *Anaitasuna* hasieran frantziskotarren aldizkaria baitzen. Gero, ordea, aldizkaria ateratzeari utzi zioten eta orduan Imanol Berriatuak horren ardura hartu eta Bilbora eraman zuen. Ez hori bakarrik: beste giro bat ere eman zion; erlijio-aldizkaria egiten tematu beharrean, aldizkari irekia, zabala egin gura izan zuen. Hor hasi nintzen ni idazten. *Anaitasuna*-k aparteko garrantzia izan zuen, gainera, euskara batuaren bultzatzaile nagusietakoa izan zelako. Hori ere aintzat hartu beharra dago, euskara batua abiatu berrikan jende asko baitzegoen haren aurka.

Nortzuk bildu zineten hasiera-sasoi haietan *Anaitasuna*-ren inguruko taldean?

Imanol Berriatua hil zenean, Anjel Zelaietak hartu zuen aldizkariaren ardura. Han ibiltzen ginen baita ni neu, Xabier Kintana eta beste batzuk ere. Lau katu ginen, egia esan. Hasiera batean frantziskotarren Iralabarriko (Bilbo) komentuan geneukan egoitza. Baina frantziskotarrak aldizkaritik aldendu ziren, eta geuk ere fraideen magalpetik atera gura genuen *Anaitasuna*. Hori zela-eta, nik neuk alokatu nuen egoitza berria Zazpi Kaleetan, Pelota kaleko etxebizitza bat. Nik neuk ordaintzen nuen alokairua. Aita Berriatua hiltzean, ordea, egoitza hori Ricardo Badiola eta Jorge Zearretak hartu zuten, euren hiztegia egiteko (etxebizitza hartan gordetzen zituzten fitxak-eta). Haren ondoren etorriko ziren gero *Hiztegia 2000*, *Hiztegia 3000* eta enparauak. Tira, kontua da Anjel Zelaietak *Anaitasuna*-ren egoitza Etxebarrira eraman zuela, bera hantxe baitzegoen abade. Gero, Zelaietak abadetza uztean, Errekaldeberriera

(Bilbo) joan zen, eta haraxe lekualdatu zen aldizkariaren egoitza ere. Memento hartan utzi nuen nik *Anaitasuna*.

**Zergatik? Arrazoi zehatzen batek eraginda edo hala-
xe suertatu zelako?**

Ez naiz oroitzen, ez dakit.

Oso ona ei zinen *Anaitasuna*-rako publizitatea lortzen: Sony telebisten eta antzerakoen iragarkiak lortzen omen zenituen...

Ordurako publizitate masterra egina nuen eta! Beste master bat ere egina neukan, bankuei buruzkoa. Euskara kontuetan dakidan guztia nik neuk ikasi dut; enpresa- eta administrazio-munduan, ordea, oinarri zabala daukat. Ikasketak behar bezala burutu nituen, oso nota onekin gainera, eta gerora ere adi egon naiz nire lanbidean, beti saiatu naiz dakidana berritzen. Oinarri hori guztia baliatzen nuen iragarkiak lortzeko.

IDAZLE BERANTIAR JORIA

Euskaltzale eta negozio-gizon ez ezik, idazle ere bazaitugu. Idazle berantiarra, dena dela. Lehen aipatu diguzu zelan agintariak jaialdiak eta enparauak antolatzea debekatu eta gero hasi zinen idazten, 1968 inguruan.

Izan ere, horixe baita nire filosofia: ate bat ixten deanean, leihoa zabaldu beharra dago. Eta hori ere zarratuz gero, beste bat ireki. Geldirik ez egon. Idazte-kontuetara etonita, nik aspaldidanik neukan idazten hasteko gogo. Euskararen munduan sartu aurretik, erdaraz idazten ere hasia nintzen, nobelaren bat osatzeko gauza ote nintzen egiaztatu guran. Alabaina, inoiz ez nuen lortzen dozena bat orri baino gehiago idazterik. Hori dela-eta, nobelagintza ezinezkotzat jo eta utzi egin nuen. Haatik, gero beste ate guztiak itxi zizkidatenean, zera esan nuen neure baita-rako: «Orain derrigorean ahaleginak egin behar ditut idazle-kontuetan, ea gauza naizen zer edo zer egiteko.» Baina, aurretiaz buruturiko saio antzuak gogoan, eleberri bati ekin beharrean gauza txikiagoei ekitea erabaki nuen. Ho-

rregatik, *Zeruko Argia*, *Anaitasuna*, *Txistulari*, *Dantzari* eta beste aldizkari batzuetan idazki txikiak argitaratzen hasi nintzen.

Zure idazkiak Xabier Lopez de Gereño beharrean Xabier Gereño modura izenpetzen dituzu. Zergatik?

Kontua da orduan ezizenak erabiltzeko ohitura zegoe-la euskal idazleen artean. Nik ere, joera horri jarraiki, *Lopez* hori kendu egin nion nire deiturari. Zergatik? Intimitatea erabat ez galtzarren ere bai beharbada. Nahiago nuen izen bat erabili literaturarako eta beste bat bizitza pribaturako.

Aldizkarietarako artikuluekin hasi eta idazki handiagoak ontzen ere trebatu zinen gerora. Literaturari buruz berbetan hasita, literatoa eta nobelagilea bereizten ei dituzu...

Bai. Batak ahalik eta edertoen idatzi gura du; bestek, aldiz, ahalik eta istoriorik entretenigarrienak kontatu. Liburuak idazteko mementoan nire helburua jendeari denbora-pasa atsegina eskaintzea zen, baina, horrekin batera, zerbait irakastea ere bai. Horregatik, istorioak beti kokatzen nituen edo Afrika beltzean edo Iranen edo beste bazter batzuetan, hango ohitura eta sinesmenen berri emateko.

Euskal Herri garaikidean kokaturiko nobelarik ez zenukeela idatziko esaten zenuen duela urte batzuk. Orain ere bai?

Bai, zurrunbiloa izugarria delako. Gaurko egoerari buruz geroko idazleek idatziko dute; urruntasunak ematen duen perspektiba neutralagotik idatziko dute, gainera. Horregatik hain zuzen, nobela historikoetan denborak perspektiba historikoa ematen du.

Asko bidaiatutakoa zara. Horrek asko lagunduko zizun eleberriak idazterakoan...

Nire emazteari asko gustatzen zitzaion bidaiatzea, eta niri neuri ere bai. Europa Portugaldik Istanbuleraino ezagutu genuen, punta batetik bestera. Oporretan bidaiatu ohi genuen. AEBak ere New Yorketik San Frantziskora ezagutzen ditut, kostatik kostara. Afrikako parte batzuk ere bai,

Maroko adibidez, eta gero Asiako zati bat, asiar Turkia... Konturatuko zinen nonbait: nire euskarazko nobela ia bakar bat ere ez dago hemen kokatuta, nobela historikoak salbu. Beste herrialde batzuetan kokatu ohi ditut; badakizu zergatik? Bada, lehen esan dizudan moduan, idazlanekin irakurle euskaldunei denbora-pasa bat eskaintzeaz gain, irakatsi ere egin nahi nielako, beste lurralde batzuen, beste ohitura batzuen berri eman. Beti joaten nintzen bolaluma eta blok banarekin, datuak hartzen. Irani buruzko informazioa (gero *Jomeini-ren paradisu*an idazteko erabili nuena), adibidez, Bruselan lortu nuen. Emaztearekin joan nintzen han dagoen arabiar auzo batera. Ni han izan nintzen garaian, tren geltokiararen inguruan dagoen plaza handian (*Place du Midi*-n) elkartzen ziren mujahidinak eta besteak, eta han botatzen zituzten euren mitinak, batzuk Khomeiniren alde, beste batzuk aurka... Sekulakoak izaten ziren. Etorbide zabal bat ere abiatzen da handik, eta etorbide horren erdia-edo arabiarra da, erabat. Han dituzte euren kafetegi, denda eta enparauak. Erdetik aurrera, ordea, europarra da guztiz, *Grand Place* eta hori guztia. Arabiar aldeko liburu-dendetan, edozelan ere, arabieraz ez ezik frantsesez idatzita zeuden liburuak ere baziren.

◆
«Euskaraz literatura serioa egin gura badugu, behetik hasi behar dugu lehenik»

◆
ren. Haietara joan ohi nintzen eta hango informazioa bildu nuen, Khomeiniren aldekoen eta aurkakoen aldizkari eta liburuz beteriko maleta ekarri nuen Bilbora bueltan. Informazio horretan oinarrituta idatzi nuen *Jomeini-ren paradisu*an liburu. Hor ageri da emakumeak zelan tratatzen dituzten eta beste hainbat kontu. Tira, gauza da nire nobelagintzaren bitartez informazioa ematen dudala, beste bazter batzuetan jendea zelan bizi den azaltzen dut horrela.

Euskaraz irakurri nahi zenuena gure hizkuntzan topatzen ez zenuelako hasi ei zinen euskaraz idazten (salbuespen batzuk aipatzen dituzu, dena den: Gotzon Garate eta Jose Antonio Loidi, besteak beste).

Bai. Hala ere, polizia-eleberririk, adibidez, ez zegoen ia. Nik argi ikusten nuen ordea Europako literatura guztietan polizia-liburuak oinarritzko obrak zirela. Horregatik, nire us-

tez euskaraz literatura serioa egin gura badugu, behetik hasi behar dugu lehenik. Ezin daiteke hasi teilatutik etxea egiten. Horregatik ekin nion polizia-eleberriak idazteari.

Hutsuneak estaltzen ere ibili izan zinen: euskaraz zer ez zegoen, hura egiten tematzen zinen.

Hori da. Euskaraz zer falta zen ikusi eta hori egiten hasten nintzen. Urratu gabeko bideak urratzen, zabaltzen ahaleginduz. Literatura normalizatua izan gura badugu euskaraz, normalak diren arlo guztiak ukitu behar ditugu.

Liburubatean aita izan zenuen inspirazio-iturri.

Bai, *Euskal espiak nazien aurka* liburuan.

Ikaragarria da zure produkzioa. 150 liburu agitaratu dituzu...

Horrela da, bai, arlo desberdinetan banaturik: antzerkia, nobela (genero desberdinak landuz), hiztegiak, euskara ikasteko metodoak, biografiak (Zumalakarregi, euskal pertsonaia interesgarri bezala; Napoleon, bere eragina Europa guztira hedatu zuelako, haren armadaren ibiliak tarteko —napoleondar kodea, gainera, Europako kode zibil guztien oinarria da—; azkenik, Mahoma, islama mundu osora hedaturiko erlijioa delako. Hortaz, biografia hauen asmoa ere Euskal Herritik abiatuta Europa eta mundu zabalaren berri ematea zen)...

Generoeta arlo asko jorratu dituzu, beraz. Zein duzu gogokoen?

Idazteko zailenak umore-liburuak dira, barre eragitekoak. Errazagoa da negarra eragitea irakurlea barre-algarka jartzea baino. Hala ere, edozein generotan senti zaitezke gustura baldin eta idazten ari zarenean zure lanean bete-betean murgiltzen bazara. Generoak ez dauka horretan zerikusi handirik. Zuk zeure baitan badiozu, «zein biribil ari den geratzen istorio hau», edo «zein esaldi ederra atera zaidan», barne-poz hori sentitzen baduzu, genero guztiak dira gustagarri.

Edozelan ere, zure produkzioa ikaragarria den arren, ez zara inoiz idazle profesionala izan. Horrek diziplina zoro bat jarraitzera behartuko zintuen nonbait...

Nik ez dut ez literatura ez filosofia ikasi. Irakurri asko irakurri dut, hori bai; biografiak batez ere, gure aurrekoek zer egin izan duten jakiteko. Nire lan-metodoa hau izan da: eman dezagun nik orain antzerki edo nobela bat idatzi gura dudala. Orria eta bolaluma hartzen ditut estreina, gero pasatzen baititut nire lanak ordenagailura. Idatzi aurretik zertaz idatzi behar duzun ere jakin behar duzunez, generoa eta gutxi gorabeherako pertsonaiak eta istorioaren hari nagusia hautatzen ditut hurrena. Behin hori eginda, beste barik idazten hasten naiz. Izan ere, hasten bazara pentsatu eta pentsatu, gauzei buelta gehiegi ematen, azkenean ez duzu ezer egingo. Hasi idazten, beraz. Idazten hasi ondoren balio ez duela ikusten baduzu, bota zirriborro hori eta berriro jarri lanean. Nobela baten hasieran hori hiru, lau, bost bider eginez gero, azkenean aterako da zerbait. Inportanteena lehenengo orrialdea zure gustukoa ateratzea izaten da, gero hurrengo orrialdeak berez mugitzen direlako. Pertsonaiei euren kabuz mugitzen utzi behar zaie gero.

Zenbat denbora ematen duzu egunero idazten?

Lehen gehiago orain baino, orain lehenago nekatzen naizelako. Hori dela-eta, beste ekintza batzuk egiten ditut hemen entretenitzeko. Lehen, hala ere, neure lana neukan, literatura azken batean beti izan baita zaletasuna, denbora-pasa niretzat. Lanetik atera eta bizpahiru ordu ematen nituen lehen egunero idazten. Niretzat, gainera, horri dagokionean, berdinak dira jai-egun eta lan-egunak. Emaztea neukanean ez, egia esan, baina emaztea hil zenetik... Orain egunero pare bat ordu inguru ematen dut idazten.

Eta zenbat liburu argitaratzen dituzu batez beste urtean? Izan ere, 1995ean, adibidez, 15 liburu eman zintuen argitara...

Gauza bat da sortzea eta beste bat argitaratzea. Batez beste zazpi orrialde idazten dut egunero, garbira pasatuta (zirriborro eta guzti askoz ere gehiago). Urteak 365 egun ditu, beraz egin ezazu biderketa: 3.500 orri inguru izango dira. Zenbat orri sar daiteke liburu batean? Liburu asko bete daiteke orri horiekin guztiekin.

IDAZLE... ETA ARGITARATZAILE

Hasierako liburuak beste argitaletxe batzuekin kaleratu eta gero, zeure liburuak zuk zeuk argitaratzeari ekin zenion.

Nire lehenengo nobela (*Arantza artean*) Itxaropena argitaletxearekin atera nuen, 1969an, kartzelatik atera eta berehala. Gero Lur-ekin.. Egia esan, ez dakit Lur ote zen... Lur Gabriel Aresti, Xabier Lete, Luis Haranburu Altuna eta beste batzuek sortu zuten, eta gero Haranburu Altuna bera bakarrik geratu zen. Tira, Kriselu-Lur edo dena delako horretan zortzi bat nobela argitaratu nituen. Gero, ordea, neure kontura hasi nintzen.

Zergatik? Prozesu guztia zuk zeuk kontrolatu gura zenuelako?

Beste argitaletxeetan liburuen izenburuak aldatzen zizkidaten, batzuetan edukia bera ere bai... Horrez gain, beraiek nahi zutenean argitaratzen zuten. Liburuak argitaratzeari ekin nionean, ordea, neuk aukeratzen nituen azalak, neure gustura (esan dizudan moduan, publizitate masterra eginga daukat), tituluak nik jartzen nituen, aldaketaren bat egin behar bazen nik neuk egiten nuen... Beste argitaletxeetan, kontsultatu barik egiten zizkidaten aldaketak. Nahikoa zela erabaki nuen, eta neu hasi nintzen neure liburuak argitaratzen.

Zuzenean saltzen zenizkien liburuak liburu-dendei, ezta?

Bai. Ni neu joaten nintzen liburu-dendetara (Corte Ingles, Verdes, Manterola Donostian...), Zabaltzen ez zelako oraindik existitzen, gerora sortu zuen Joseba Jakak,

Baionan lehenengo eta gero hemen. Ni ordea ordurako banangoen funtzionatzen, aspalditik gainera. Diskoekin hasi nintzenean ekin nion kontu honi, CINSArekin batera. Orain semea arduratzen da nire argitalpenen kudeaketaz, eta Zabaltzen, Erro eta beste zenbait zabaltzaileekin egiten du lan, ez da bera joaten liburu-dendetara. Hala ere, ez da ari horretan buru-belarri, beste betebeharrak batzuk ere badituelako.

Noiz utzi zenion argitaratzaile-lanari? Noiz eman zenion lekukoa semeari?

Orain hamar bat urte-edo.

Zurea (idazle-argitaratzaile uztardura) planteamendu berria izan zen euskal liburugintzan. Zelan hartu zuten hori alor horretako profesionalek? Errezelarik sumatu zenuen?

Ez dakit, egia esan ez nuen ezelako arazorik izan. Orain, berriz, argitalpen-mundutik erretiratuta nagoenez, idazten eta egoitzako kultur-ekintzak antolatzen ematen dut denbora.

Di ririk egin zenuen liburu-saltzen?

Ez. Ateratzen nuen guztia beste gauza batzuk egiteko erabiltzen nuen. Gainera, ez daukat ekonomia-arazorik; ekonomista naizenez, nire lanbidetik irabazi dudana ondo administratu dut eta ez daukat problemarik, erretiro ona daukat. Beraz, ez dut liburugintzatik sosak ateratzen ibiltzeko premiarik izan.

Lehen Durangoko Azokako hastapen-sasoia aipatu dituzu. Utero-urtero hurreratzen zinen Durangora. Gainera, salmenta onak egiten ei zenituen.

Salmenta onak egiten nituen baina beti ere nire salmahaiaren umiltasuna kontuan hartuta. Mende laurden pasatxo-edo egin nuen hara joaten hutsik egin gabe. Gero, ordea, joateari utzi nion, salmahaien alokairu-kostua zutena ez baitzegoen salmentekin kitatzerik. Ezen somera-garaian ez bezala, gero kobratzen hasi baitziren; hasiera bateko kuotak ordain zitezkeen, baina gora eta gora eta gora

egin zuten eta nik ez neukan argialetxe handiekin lehiatzerik. Nik, neuk idatzitako liburuak baino ez neuzkan, 20, 25 edo 30. Beste argialetxeek hainbat idazleren lanak zeuzkaten, 100 edo 200 titulu inguru.

Zer deritzozu Durangoko Azokak izaniko bilakaerari?

Asko handitu da, inbertsonalagoa da lehen baino. Lehen kuttunagoa zen. Argi dago salmentak-eta handiagoak izango direla, eta hori ona da. Gure artean lehen zegoen giroa, ordea, adiskidetsuagoa zen.

Zeure argialetxeko kontuetara itzulita, zenbat aleko edizioak ateratzen zenituen liburu bakoitzeko?

Hasi nintzenean obra bakoitzeko 500-600 liburu atera ohi nituen. Beste gauza bat ere kontuan hartu behar da, bestalde: lehen gehiago irakurtzen zen orain baino. Orain denbora-pasarako telebista, bideoa, automobila, Internet, DVD eta beste hainbat gauza daude... Ondorioz, gero eta gutxiago irakurtzen da. Horren froga da banaka-banaka liburu-denda asko ixten ari direla. Gaur egon naiz Corte Ingleseko *TopBooks*-en, Bilboko Kale Nagusian, eta penagarria da, ez da inor ikusten, ez dabil jenderik. Dendako buruzagiarekin ere egon naiz berbetan eta hori berretsi dit. Hala da, bai, gero eta gutxiago irakurtzen da.

Zure liburu batzuek edizio asko izan dituzte, dena den.

Edizio txikiak ordea; berrargitalpenak 300 alekoak izan ohi ziren. Lehen neukan biltegia (orain semearena baita) 52 metro koadrokoa baino ez zen. Hor ezin daiteke liburu askorik sartu.

Zeintzuk izan dira zure *best seller*-ak?

Gehien saldu dudana liburua *Antonello Euskal Herrian* da. Zenbat? 6.000-7.000 ale inguru. Beste batzuekin (biografiak, adibidez) 2.000 ale inguru saldu izan ditut. *Jomei - ni-ren paradisu*an ere jende askok erosi zuen. Hiztegiak eta metodoak ere jende askok erosi ditu.

Hori da beste bat: hiztegitantzen eta euskara ikasteko metodoetan ere murgildu izan zara.

Bai, euskara gaztelaniaz eta frantsesez ikasteko metodoak atera ditut, eta baita ingelesezko metodoa ere. Egia esan, metodo denak ez dira nik eginak, nik ez baitakit horrenbeste: ingelesezkoa, adibidez, Ipar Ameriketako irakasle batek egin zuen (oso ondo saldu zen gainera, baita AEBetan ere; bi edizio atera nituen eta jada agortuta dago); frantsesezkoa, aldiz, nik baino askoz frantses gehiago dakien lagun batek. Gaztelaniazko euskara-metodoak jendeak

◆
«Euskara batua
noiz egingo
itxaroten egon
nintzen liburuak
argitaratu ahal
izateko»

etxean euskaraz ikas zezan atera nituen; izan ere, nik neuk hiru hizkuntza metodoen bidez ikasi izan ditudanez, banekien metodoak zelan egin behar ziren hizkuntza ezezaguna taxuz ikasteko. Ikasle izanikoaren esperientzia neukan. Orduan, burubide horrekin, ikasleengan pentsatuz osatu nuen metodo hori. Metodo hori darabiltenek ez dute irakaslearen beharrik, liburu amaieran gako guztiak baitatoz. Nik argitaratu nuen pentsatuz eskola eta ikastoletara doazen umeen gurasoentzat lagungarri izan zitekeela. Aspaldiko kontuak dira, dena den, CINSaren garaikoak, hogeita hamarren bat urte izango dira gutxienez. Hori da, euskara batua egin zeneakoak dira. Gogoan dut euskara batua noiz egingo itxaroten egon nintzela, gero metodo horiek atera ahal izateko. Era berean, euskara batuaren zain egon nintzen baita nire lehen eleberria, *Arantza artean*, argitaratu ahal izateko. Izan ere, hasieran bizkaieraz idatzi bainuen. Haatik, Euskaltzaindiak Arantzazuko Kongresuan euskara baturako 2.000 hitzen zerrenda bat eta aditzaren jokaera erabaki zituenean, orduan egindako guztiak (bai nobela bai euskara-metodoa) batura moldatu eta argitaratu egin nituen. Oso harrera ona izan zuten, bidenabar esanda.

1987ko datu batzuetan ageri zenaren arabera, ordurako zure liburuen 63.000 ale salduak zenituen; garai hartan ez zegoen euskaraz horrenbeste saltzen zuen autorerik.

Idatzi ere hainbeste idatzi izan dudanez... Ia 200 titulu dira, eta denen artean ale asko, bai, milaka eta milaka.

LANAREN OIHARTZUNA: SARIAK, KRITIKAK...

Irakurleen iruzkinik iritsi zaizu, haien berotasunik sentitu duzu?

Bai, bai. Hala ere, lehen esan dizudan moduan, ez dut garai bateko gutunik gordetzen, guztiak erre egiten nituen. Orain nagoen lekuan, berriz, ez dut gutunik gordetzeko lekurik.

Zelan hartu ditu kritikak zure lanak?

Nik uste dut kritikariei ez zaiela jaramon handirik egin behar. Ez dut kritikarientzat idazten, irakurleentzat baizik. Beraz, liburu bat idatzi ondoren publizitatea egin behar bada —eta egin behar da—, orduan zuzenean jartzen naiz harremanetan kazetari batekin bere kazetan liburuari buruzko berria atera dezan, edo bestela telebista eta irratietan elkarrizketak antolatzen ditut; nik neuk atontzen dut, azken batean, publizitate-kontua. Gero, kritikariek zerbait ateratzen dutela? Niri hori ez zait axola.

Garai batean ez zegoen ez ETBrik, ez Euskadi Irratirik, euskarazko kazetak ere gutxiago ziren... Zelan moldatzen zinen sustapen-lana egiteko?

Harreman onak nituen kazetarien artean. Zerbait egin behar nuenean eurengana joaten nintzen eta kitto.

1985ean Irun Hiria saria irabazi zenuen *Konspiratzaileak* nobela historikoarekin. Hori izan da pozik handiena eman dizun eleberria?

Beharbada bai. Karlismaldiei buruzko nobela da. Bizkaiko Diputazioko liburutegira maiz joan behar izan nuen eleberri hori idazteko dokumentazioa lortze aldera (beste liburu askotarako informazioa ere hantxe bildu izan dut, egia esan). Horrez gain, etxeko liburutegian karlismaldiei eskainitako atal nahiko aberatsa daukat. Hor oinarritu nintzen girotze-lana egiteko.

Zure lehen eleberria, ordea, askoz lehenagokoa da, 1969koa: *Arantza artean*. Zelako oroitzapenak dakarzkizu?

Izenburuak berak iradokitzen duen moduan (garai hartan gauzak modu metaforikoan esan behar izaten baitziren), liburu tristea da, neu ere garai hartan ez nengoelako alai. Izan ere, nobela hori kartzelan nengoela taxutu bainuen. Han izan nituen ideia eta burutazioekin idatzi nuen, espetxetik irten eta berehala. Oso bizkor idatzi nuen, dena buruan neukalako.

***Andereño* eleberriarekin, berriz, normalean egin izan ez duzun gauza bat egin zenuen: euskal gizartearen puri-purian zegoen gai bati heldu, hain zuzen.**

Andereño-k ikastola batean gertaturiko gatazka politikoa islatzen du. Ikastolaren kontrola eskuratzeagatik sortu zen gatazka. Ikastola askotan gertatzen zen hori. Tristea izan zen. Nik uste dut ikastola zabala izan behar dela, denei irekia, ez alderdi politiko baten kontrolpekoa.

Zure hiruzpalau liburu aukeratu beharko bazenitu, zeintzuk hautatuko zenituzke?

Ez dakit... Beharbada oraintsu aipatu ditugun horiek: *Antonello Euskal Herrian*, *Andereño* eta *Jomeini-ren paradisu*. Azken horrekin, gainera, lehena izan nintzen euskal literaturan musulmanen gaia sartzan. Islamaren inguruak ez zeuden euskaraz eta nik liburu horretan ez ezik *Mahoma*, *Islam-en sortzaile* biografian ere jorratu dut alor hori.

EUSKAL LITERATURA MODERNOTU ZENEKOA

Idazten hasi zinenerako kalean zeuden Txillardegi-ren eleberriak, Saizarbitoriaren *Egunero hasten delako*, euskal nobelagintza modernoa abiatu berri zen... Zelan gogoratzen duzu hori guztia? Belaunaldi-etenik izan ote zen?

Hareman estuak nituen zuk aipatu dituzun idazlee-kin, eta baita beste batzuekin ere (Ibon Sarasola, Xabier

Kintana edota Xabier Lete, adibidez). Elkar laguntzen genuen. Egia esan, ordura arteko euskal nobelagintza base-ri-girokoa zen, horrelako gaiak jorratzen zituen. Bizitza modernoan oinarrituriko gaiak ez zuten sarbiderik; guk, aldiz, euskal literaturan sartu genituen gai horiek. Talkarik ere izan zen, noski, belaunaldien artean; Aresti eta adineko idazle batzuen artean izaniko eztabaidak bereziki gogor-rrak izan ziren. *Hierro* eta *La Gaceta* egunkarietara ere pasatu ziren eztabaida haiek; batek *La Gaceta*-n idazten zuen eta Arestik *Hierro*-n erantzun. Elkarren aurkako hainbat artikulu gurutzatu zituzten horrela.

Euskal literaturan izaniko bilakaeraren lekuko dira tirabira horiek. Orokorretik partikularrean jauzi eginda, izan ote da bilakaerarik zure idazmoldean? Aro berezi, desberdinek izan ote da zure idazle-ibilbidean?

Etaparik-eta ez, ez dut izan. Baina hori bai, beti saiatzen naiz aztertzen zelan hobe dezakedan idazteko modua, zelan taxutu hobeto esaldiak, zelan bilbatu istorioaren harria... Teatroan batez ere, berrikuntza batzuk sartu ditut, antzerkia nobela eta zinemaren arteko erdibide bihurtu guran. Hori lortzeko, adibidez, denboraren joana islatzeko, kartel batzuk pasatzen ditut oholtza gainetik (*Hiru ordu geroago*, edo *Biharamunean*...). Izan ere, ez zineman ez nobeletan ez dago horrelako arazorik. Batean irudiekin eta bestean testuarekin, diskurtsoarekin, denboraren joana, mugimendua irudika daiteke. Bestelakoan, idaztetik aparte, egunero ematen dut denbora bat ikasten. Zenbat eta gehiago ikasi, orduan eta hobeto idazten duzu.

Abangoardiek dezenteko lilura eragin zuten garai batean euskal idazle askoren artean. Ez zara zu horietakoa izan...

Ez, ez, ez! Ez zait atsegin gauza arraroak sartzea, ez nobelagintzan, ez teatroan. Nire teatroa tradizionala da, berrikuntza batzuk (gutxi) sartzen ditudan arren. Nik uste dut bai nobela bat idazterakoan bai antzerki-lan bat osatzerakoan mezu bat bidali behar zaiola ikusleari, baina neurritz, bai moduan bai mamian. Arte modernoa ere ez zait atsegin. Guggenheimen ageri den artea, adibidez, ez zait

atsegin. Ez dut gustuko Txillidaren eskultura, ez Mioren pintura... Gustu klasikoak ditut.

Estiloari dagokionean ere, euskara errazera jo duzu beti.

Ez dudalako niretzat idazten, irakurlearentzat baizik. Jakin behar da nolako maila daukaten irakurleek. Badira idazle elitistak, eta horrelakoak ere behar dira noski, baina normalagoak ere behar dira.

Epaimahai askotan ere hartu duzu parte. Zelako esperientzia izan da?

Euskaltzaindiko sariketetako epaimahaiko partaide izan naiz, adibidez. Orain bai BBKren bai Bilboko Udalaren literatur sariketetako epaimahaietan ere banago (bai ikasleen sailean bai hirugarren adinekoenean). Horrez gain, Iruña kafetxeko sariketetan ere epaimahaikide izan nintzen, Bittor Kapanagarekin.

◆
«Ehun bat original ditut argitaratu gabe, bai teatroan bai nobeletan, bai euskaraz bai gaztelaniaz»
◆

Bittor Kapanagak lehen zure lan guztiak irakurtzen zituen (zuk zeuk pasatzen zenizkion originalak, haren iritzia jasotzeko); lehenengo garaiko nobelak erretiratu eta azken garaikoak baino ez uzteko esan omen zizun.

Bai, eta horrek arrazoi bat dauka: lehen ere esan dizut egunero ematen dudala denbora bat ikasten; ikasten dudana barruan geratzen da, eta idazteko orduan gero igarri egiten da abantaila hori. Urteen joanarekin hobera egin dut, bai. Aintzat hartzekoa da, halaber, ehunen bat original ditudala argitaratu gabe, bai teatroan bai nobeletan, bai euskaraz bai gaztelaniaz. Ez ditut argitaratu, batek horretarako ahalmen ekonomikorik ez daukadalako, eta, bestetik, euskal merkatuak ez daukalako indar nahikorik idazle bakar batengandik hori guztiori jasotzeko. Ahal dituenak argitaratzen dizkit semeak eta kitto. Ez naiz beste argialetxe batzuetara joaten nire lanak eskaintzera.

Lehiaketa askotan epamahaikide izan zaren aldetik, bestalde, gaur egun euskal literaturan punta-puntan da-

biltzan batzuen lanak irakurri eta epaitzea ere egokitu-ko zitzazun beharbada...

Bai. Hala ere, guk ez genuen jakiten nortzuen lanak ziren, izenak ezkutuan zeudelako. Sariak banatu eta gero, orduan ezagutzen genituen irabazleen izenak, ez ordea sari barik geratu zirenenak. Horien nortasunak isilpean gordetzen zituzten antolatzaileek.

Bernardo Atxaga bat, Hasier Etxeberria bat, gazte-gaztetatik ezagutzen ei dituzu.

Atxaga ezagutzen dut Sarrikoko fakultatean ikasle zenean Deustuan bizi izan zelako, nire etxetik hurbil (ekonomia-ikasketak egin zituen). Sarritan etortzen zen nire etxera literaturari buruz berba egitera. Egia esan, jende asko etortzen zen nire etxera garai hartan: abeslariak, antzerkilariak, pailazoak, idazleak... Hasier Etxeberria, aldiz, mutikoa zenetik ezagutzen dut; nire nobelaren bat irakurri zuen eta gutuna bidali zidan. Nik, gutuna zein polito idatzita zegoen ikusirik, erantzun egin nion, berak ere idatzi egin beharko lukeela iradokiz eta horretara animatuz.

Ja naitzen duzu gaur egungo euskal literatura?

Gutxi. Arazoak ditut begi-hondoetan, eta okulistik esan dit kontuz ibiltzeko eta bista ahalik eta gutxien gatzatzeko. Telebista gutxi ikusten dut, ordenagailu aurrean emandako denbora ere murriztu egin dut... Hala ere, idazle modernoan artean Saizarbitoria, Atxaga eta Andu Lertxundi nabarmenduko nituzke.

Eta klasikoagoen artean?

Txomin Agirre.

Eta mundu zabalekoak hautatzen hasita?

Bada, liburuak idazterakoan inspirazio-iturri izan ditudanak aipatuko dizkizut: Simenon, Agatha Christie, Conan Doyle, Ken Follet, Noah Gordon...

1968an Euskal Kultur Astea ospatu zen Bilbon, 1936ko gerraz geroztik antolaturiko lehena. Eta antolatzaileen artean, Xabier Gereño. Eta urte horretan bertan hasi zinen idazten ere, berandu samar. Eta hasi ere, garai nahasian. Urte hartan Euskaltzaindiaren Arantzazuko biltzar ospetsua izan zen. Lehen esan duzunez, zu zeu batuaren zain zeunden zure liburuak argitaratzen hasteko.

Ez nintzen Arantzazun izan, baina hango *Zina* sinatu nuen, eta *Batasunaren Kutxa* liburuan ere nire izena ageri da. Ekimen horien bidez guk zera agindu genuen: euskara batuan idatziko genituela gure lanak. Nik ikusten nuen euskara batuaren behar handia, adibidez telebista bat sortzeko. Etorkizun batean eredu batu batera joko genuela aurrez ikus zitekeen, eta horretarako euskara batua behar genuen.

E rresistentzia gogorrak zeuden ordea.

Bai, batez ere eredu batuak bizkaieratik gutxi hartu zuelako. Hala ere, ni ez nintzen askorik sartu eztabaida horretan. Nik egiten nuena zen euskara batuan idatzi. Jende batek ondo hartzen zuen hori; beste batzuek, aldiz, txarto. Gazteek oro har begi onez ikusten zuten batua, baina adinekoen artean ez zuen hain harrera onik izan. Hala ere, ni oro har ez naiz eztabaidetan tematu zalea, ez dut nire denbora tirabiratan galdu nahi, nik sortu egin gura dut, lan baikorra, positibo egin. Zertarako hasi behar duzu eztabaidan?

Ez dituzu lar gomutatzen, hortaz, hatxea zela eta ez zela izan ziren gorabehera haiek...

Ez. Nik berehala onartu nuen hatxea. Gero, ordea, kendu egin ziren hatxe batzuk, eta uste dut ondo kenduta daudela.

Anonimo mehatxatzaileak-eta ez ziren falta izan ordea batzar haietan. Juan San Martini *Jakin*-en bertan irakurritakoa da honako esaldi hau: «Euskaltzaindian bazen urgazle bat, Xabier Gereño, anonimoak jaso eta sailkatzen zituena. Afizio hori zuen. Idazmakinarenean letra tipogatik, neurriengatik... sailkatzen zituen.»

Badakit nork idatzi zituen anonimo horietako batzuk; frogak Euskaltzaindira bidali nituen orduan. Ez nik bakarrik, beste batzuek ere jasotzen zituzten anonimoak pertsona berberarengandik. Eta, kasualitatez (polizia-nobelak idazten nituelako izango zen beharbada), pertsona horren beste gutun bat ere jaso nuen (neure adiskidea baitzen) eta konturatu nintzen gutun hura eta anonimoa idazmakina berberarekin idatzita zeudela. Beste euskaltzain batzuek ere anonimo horiek jasotzen zituztenez, haiei adierazi nien nire ustea (hots banekiela anonimo-idazlea nor zen). Orduan, Aita Villasantek anonimoen balizko egile horri dei egin eta kargu hartu zion, eta orduantxe amaitu ziren anonimoak, ez zitzaigun gutun gehiagorik iritsi. Edozelan ere, nahiago nuke horretaz ez hitz egin.

Arantzazukoa pasatuta, hamar urteko epea utzi zen hango erabakiek zer bide egiten zuten ikusteko. Hamar urte ren buruan, beste biltzar garrantzitsu bat egin zen Bergaran. Baretu ote ziren gauzak ordurako?

Bai. Bergarara ere ez nintzen joan. Nik onartzen nuen hizkuntzalariek egiten zuten lana, ni ez bainintzen hizkuntzalaria.

1978an bertan, *Bai euskarari* kanpaina koordinatu zenuen.

Euskaltzaindiak niri hori antolatzea iradoki zidan, eta nik onartu. Orduan, nik Bilboko Pelota kalean alokatuta neukan etxebizitza hartan (*Anaitasuna*-ren aldi bateko egoitza izan zen hartan) jarri genuen *kuartel* nagusia. Pelota kalean biltegi bat ere alokatu genuen, kalearen beste aldean, eta epe baterako soldatapeko hiruzpalau behargin ere hartu ziren eta ni neu aritu nintzen guztia koordinatzen. Elastikoak, poltsak eta beste hainbat gauza egin genituen, eta gero San Mamesen jaialdi handia ospatu zen; 10.000 lagun inguru bildu ziren, baina kontuan hartu behar da orduko San Mames oraingoa baino txikiagoa zela. Itxura ederra izan zuen egun hartan: dantzariak, abeslariak, orfeoak, bertsolariak... Horiek guztiak eraman genituen bertara. Polito atera zen.

Espainiar telebista publikoarentzat euskara irakasteko gidoiak ere idatzi zenituen, *La clase de euskara* saiorako.

Bi urte eman nituen gidoi horiek prestatzen, Espainiako trantsizio garaian. Hori baino lehen, dena dela, Bilboko Herri Irratiaren bitartez euskarazko eskolak eman nituen.

EITBko lehenengo administrazio-kontseiluko kide ere izan zinen. Zelako esperientzia izan zen hura?

Interesgarria izan zen, orduan sortu genuelako Euskal Telebista: eraikinak egin ziren, jendea hartzeko *casting*-ak ere orduan egin ziren eta epaimahaian egotea egokitu zitzaidan... Askok aurreratu da ordudanik, teknikan-eta.

Euskaltzaindiak omenaldia egin zizun 1990ean, bertako lana utzi eta gutxira.

Bai gogoan dut, bai; haiek emandako diploma ere (Jean Haritzelharren sinadurarekin) gordeta daukat. Ondo kontontzen nintzen euskaltzain guztiekin, Aita Villasante zena-rekin-eta... Aita Villasantek, batez ere, meritu handia dauka, asko zor dio euskarak Aita Villasanteri. Poz-pozik hartu nuen, beraz, omenaldi hura.

POLITIKA, IDEOLOGIA, SINESMENAK

Nola diktadura sasoian, hala diktaduraosteko urteetan, politika gizartean inoiz baino presenteago izan zeneko garaiak bizitzea egokitu zaizu: ideologiak puripurian zeuden, alderdi politikoak non-nahi, jendea batera edo bestera lerratzen zen, sutsuki lerratu ere... Zuk, dena den, kultura arloa hobetsi duzu beti...

Ni ahalik eta gutxien sartu nintzen politikan garai hartan, eta hori nire aitaren aholkua izan zen. «Kontuz politikarekin», esan ohi zidan. Izan ere, bera politika-kontuetan desilusio handiak izanikoa zen. Ni ahalegintzen nintzen, beraz, kontu horietan muturra ahalik eta gutxien sartzen.

Hala ere, sartu, sartu zenuen, denboraldi batean behinik behin. Euskadiko Ezkerraren inguruan ibili zinen.

Bai, Bandresen garaietan. Mario Onaindia ere bai, baina nik batez ere asko estimatzen nuena Juan Mari Bandres zen. Balio handiko gizona zen, pertsona zintzoa. Ez dakit egia esan zelan ezagutu nuen. Ni lekuko modura izan nintzen epaiketa batean, Burgosen. Ez Burgosko prozesu ospetsuan, gerora baizik; Maite Idirin eta beste batzuek epaiketa izan zuten eta epaiketaren lekuko modura joan nintzen, eta baita Gabriel Aresti bera ere. Gogutun dut zelan nire automobilean joan ginen Burgoseraino bertaraino. Garai hartan ezagutu nuen Bandres. Abokatua zen eta hainbat lagunen defentsaz arduratzen zen sasoi hartan. Haren eraginez sartu nintzen Euskadiko Ezkerran. Izan ere, nik pertsonengan sinesten baitut alderdiengan baino gehiago, pertsonengan sinesten dut batez ere. Niretzat munduko gauza zentrala, balio handienekoa, pertsona da, pertsona izaki biziduna delako. Zer egon behar da zeren zerbitzuan? Alde batean pertsona bizidunak daude, beste alde batean gauzak. Pertsonak gauzen, taldeen, alderdien zerbitzuan egon behar dira ala alderantziz? Hori da erabaki behar dena. Hortik ideologia bat ere atera daiteke. Euskadiko Ezkerrara itzulita, badakizu zer ikusten nuen nik Euskadiko Ezkerran? Ideologia razionala, horixe ikusten nuen; muturrekoa ez zen ideologia, horixe. Orduan, ni sartu nintzenerako ETA politiko-militarra deseginda zegoen (ez bainuen batere gustuko bide militarra, eta orain ere ez dut gustuko; aitortzen dut, hala ere, frankismo garaiko ETAk azalpen bat izan zezakeela, ez dut hala ere hori epaitzen hasi gura), alderdi serioa zen Euskadiko Ezkerra, han abertzale zirenak eta ez zirenak biltzen ginen eta denok ondo hartzen genuen elkar. Ni neu behintzat eroso sentitzen nintzen giro hartan. Euskadiko Ezkerraren desegitea eta nire emaztearen heriotza garai beretsuan izan ziren; une hartan, hortaz, umezurtz ikusi nuen neure burua: emazte barik, alderdirik gabe. Bat-

◆
«Bandresen eraginez sartu nintzen EEn, pertsonengan sinesten baitut alderdietan baino gehiago»
◆

zuk PSEra joan ziren, beste batzuk EAra, eta ni hemen geratu nintzen, zahar-etxean. Harrezkero ez dut beste inon izenik eman. Nik nire botoa eman izan dut, hori bai; nire bizitza guztian hiru alderdi politiko desberdini eman diet botoa: Euskadiko Ezkerrari eta beste biri, baina argi izan dut beti ez nuela artalde bateko ardi izan gura. Pertsona libre izan nahi dut, eta libre aukeratu une oro nori eman behar diodan botoa, ikusirik zein den alderdi bakoitzaren programa eta zer komeni den memento bakoitzean. Ez nago alderdi bakar baten eremura erabat lerraturik, libre nago.

Esan duzunarekin lotura zuzena daukan aipu bat irakurriko dizut. Juan San Martinek *Jakin*-en argitara emanikoa da, eta honela dio: «Aspaldi esaten nuen denok dugula neurri batean frankismoaren ukitua. Denok diktadore txiki bihurtu garela. Sentsazio hori baneukan lehendik, baina hor egon naizenean [Euskal Autonomia Erkidegoko Ararteko izan zeneko garaiaz ari da], gehiago ikusi dut. Oso itxia dago jendea, bakoitza bere taldean.»

Egia da. Dena den, begitantzen zait ezin daitekeela kontua orokortu. Horrelako jendea dago, eta badago horrelakoa ez den jendea ere. Tira, beharbada jende gehiena horrelakoa da... Gehiegizko sumindura, amorru handiegia ikusten dut nik gaur egungo Euskal Herrian: edo hemen, edo hor, edo han, nonbait egon behar duzu, derrigorrez, nonbaitera lerratu behar zarela ematen du. Ni ez naiz pentsaera horretakoa, baina, ikusten dudanez, nire pentsaera ez da komuna jendearen artean. Adibidez, hauteskundeak deitzen dituztenean, nik ez dut aintzat hartzen aurreko hauteskundeetan nori eman nion botoa, haiek iragana dira, ikusi behar dena da oraingo mementoan zer komeni den. Filosofia horrekin bozkutzen dut nik behintzat.

Tentsio handiegia dagoela Euskal Herrian aipatu berri duzu. Tentsio hori eten barik goraka doa gainera, eta Eusko Jaurlaritza eta Madrilgo Gobernua ren arteko tirabira geroz eta nabarmenagoak dira horren erakusgarri. Zer deritzozu gaur egungo egoerari?

Utz dezagun kontu hori... Badaukat iritzi bat horri buruz, baina ez da iritzi finkoa. Beharbada orain gauza bat esaten dizut, eta hemen kontua hain nahastuta dagoenez, beharbada esan dizudan horrek ez du balio hurrengo astean...

Jendea kategoria hauen bidez sailkatu beharra sinplekeria da ausaz, baina, zure ideiak zertan diren jakiteagatik baino ez bada ere, abertzale sentitzen zara uneotan? Ala mundu horretatik urrun samar zaude dagoeneko?

Ni pertsona sentitzen naiz. Pertsonaren jaioterriari baino, pertsona horren balioari eman behar zaio garrantzia nire ustez. Horri buruz badut idatzita gauza bat, eta hitzez hitz argitaratzea eskertuko nizuke [bere horretan sartu dugu segidan Xabier Gereñok emaniko testutxoia].

NAZIONALISMOA

Erreflexio hauek egiten dizkiot nire buruari:

1. Zertarako Nazionalismoa? Badago horren beharrik?
2. Gu, pertsonok, zoriontsu izateko jaio gara.
3. Pertsonaren bizitza laburra da. Beraz, zergatik ez epe labur hori zuzen erabili, gure zorion pertsonala bilatzen eta beste pertsoneri on egiten?
4. Nik, zuk, inork ez dugu gure jaiotza-tokia aukeratu. Beraz, norainoko axola du norberak aukeratu ez duen jaiotza-tokiak?
5. Pertsona humanoago portatzen da bakarka dagoenean taldean dagoenean baino.
6. Azken bostehun urteetan gertatu diren gerrak aztertzen badira, gehienak eta krudelenak erlijioetan eta nazionalismoetan oinarritu dira. Zergatik hori?
 - a) Bi ideologia-mota horiek, pertsonaren zerbitzuan egon beharrean, pertsona ideologia horien zerbitzuan jartzen dutelako?
 - b) Pertsona bakarraren nortasuna eta libertatea ezabatu eta taldearen elementu hutsa bihurtzen dutelako?
 - c) Zergatik gerra ekonomikoak ez dira hain odoltsuak, besteekin alderatuta? Ideologia gabeak direlako?

Eta sinesmen kontuei dagokienean, fededun, agnostiko, fedegabe, zer zaitugu?

Hori buruzko nire iritzia ere idatziz emango dizut.
[Hona segidan, hitzez hitz, Xabier Gereñok itaun horren erantzun modura pasaturiko testua:]

ERLIJIOA

Galdera hauek egiten dizkiot nire buruari:

1. Zerk segurtatzen digu Jainkoa existitzen dela? Zerk segurtatzen digu Jainkoa existitzen ez dela?

2. Unibertsoaren sorrera eboluzioan hasi bazen...

a) Zer zegoen hasieran, elementu KIMIKO oso simple bat, eta elementu FISIKO oso simple bat hura estimulatzen? Horrela izan bazen, nola sortu ziren bi elementu horiek?

b) EZEREZA. Ezereza besterik ez bazegoen hasieran... nola sor daiteke EZER EZEREZETIK?

c) Zerk mugi zezakeen EZEREZA? DENBORAK agian? Zeren DENBORA, bai, hori existitzen da.

BAKEAREN ERREGINA EGOITZAN

Alargundu eta gero zuk zeuk, zeure borondatez, zaharretxera etortzea erabaki zenuen. Zelan izan zen hori?

1990eko uztailaren 1ean hil zen nire emaztea, eta hurrengo urteko otsailaren 14an sartu nintzen ni hemen. Berehala bertokotu nintzen. Etorri eta gutxira ikusi nuen bazela *Cultura y Animación* izeneko talde bat; berehala izena eman nuen talde horretan eta lanari lotu nintzaion. Harrezkero kultur-eragile lanetan dihardut hemen. Egunero, dena dela, pare bat ordu Deustuko etxean ematen ditut. Izan ere, nire liburutegia hantxe daukat eta kontsultaren bat-edo egin gura izanez gero, bertara joaten naiz.

◆
«Uste dut euskara arrisku larrian dagoela ideologia bati gehiegi lotu zaiolako. Horrek kezkatzen nau»

◆
Egoitza honetara etorri zinenean gaztelaniaz ere liburuak argitaratzen hasi zinen. Zer delata? Prozesu natural baten ondorio logikoa izan zen zuretzat? Ala desilusio-puntu batek eragindako jarraera-al-daketa?

Ez, ez. Txiki-txikitatik bi hizkuntza izan ditut etxean: euskara eta gaztelania. Azken batean, zer da hizkuntza bat? Zertarako dira hizkuntzak? Komunikatzeko, ezta? Nik uste dut hizkuntzak diren moduan, komunikazio-tresna bezala errespetatu behar direla. Hizkuntza bat politizatuz gero, orduan agur hizkuntza hori; alderdi politiko bati edo batzuei gehiegi lotzen bazaie, hizkuntza hori haiekin larregi identifikatzen denean, alderdi politiko horiek jausten direnean, hizkuntza hori ere eurekin batera eramango dute hondamendira. Hizkuntza alderdi politikoetatik aparte egon behar da, hizkuntzen bizitza alderdi politikoena baino luzeagoa baita normalean. Nik uste dut hemen euskara arrisku larrian dagoela ideologia bati gehiegi lotu zaiolako. Eta horrek kezkatu egiten nau. Euskara atsegin zait, baina arrisku hori ikusten dut.

Mitxelenak berak ere esan zuen ordea hizkuntza arloan ezelako politikarik eza aldarrikatzea politika oso eraginkor baten alde izatea zela; hots, *laissez faire* hutsa kaltegarria zela nola euskararentzat hala gainerako hizkuntza gutxituentzat, haien aldeko ekintza positiboak abiatzen ez badira eremu urriko hizkuntzek beti erreka jotzen dutelako.

Baina gauza bat da hizkuntza *laissez faire*-aren menpe uztea, eta beste bat da hizkuntza horretaz jabetzea berorren bitartez politika egiteko. Hori sumatzen dut, tamalez, eta horrek tristatu egiten nau.

Eta ez da izango beharbada, Katalunian ez bezala, hemen alderdi eta talde batzuek ez dutela hizkuntzaz jabetzeko gogo handirik? Haiek ere berdin-berdin erabil zezaketen euskara, inork ez die hori egitea eragotzi...

Ez dakit, ez dut horretan gehiegi sakondu, egia esan, nire burua uneotan beste galaxia batean dagoelako, literaturan. Gogoetak egiten ditut, baina oro har gai sakonagoei buruz ari naiz gogoetan...

Literatura kontuetara bueltatuta, nolanahi dela, erdaraz kaleratu dituzun liburuekin ere arrakasta lortu duzu, erruz saldu dira...

Atsegin zait gaztelania, eta oso hizkuntza ona da idazteko. Egoitza honetan memorika-eskolak ematen dituzte eta haietan argi esaten digute gure memoria ez dela agortezina, mugak dituela. Neuronak galdu egiten dira adinarekin. Nik lehen asko erabiltzen nituen frantsesa, alemana eta ingelesa ere, baina apurka-apurka hiru hizkuntza horiek baztertu ziren joan naiz, memorian geratzen zaizkidan neuronak behar dudana hizkuntzan zentratzeko. Hona etorri nintzenean, lehen baino gutxiago, baina jarraitzen nuen egunero hizkuntzei denbora eskaintzen. Ordu erdi frantsesari, beste ordu erdi ingelesari eta beste horrenbeste alemanari, gutxi gorabehera. Orain, aldiz, ez diet batere denborarik eskaintzen, niretzat orain hemen egiten dudana bizimodu eta lanarentzat hizkuntza horiek ez dutelako baliorik. Beraz, euskara eta gaztelania geratzen zaizkit. Bietatik zein behar dut gehiago hemen? Gaztelania, hemen batez ere gaztelaniaz mintzatzen garelako. Eta ikasi ere, egunero, batez ere gaztelania ikasten dut, hiztegia-eta, gero ordubete inguru idazten emateko. Euskaraz ere idazten dut, hemen ditut kontsulta-liburuak. Orain bi hizkuntza horietan zentratzen naiz. Nik asko idatzi izan dut erdaraz aldizkarietan-eta. Kontua da hona etorri nintzenean denbora asko neukala, eta giroa ere erdalduna nuela batik bat. Erdaraz idazten hasi nintzen. Pozik nago gaztelaniaz idatzi ditudan liburuekin. Adibidez, *Residencia Rochester*-en 5.000 ale saldu nituen bi ediziotan. Eta hemen bertan nabil orain, kanpora irten barik. Hona etorri nintzenetik utzi egin diot bidaiatzeari. Lehengo batean dei egin zidaten Bartzelonara joateko, baina ezetz esan nien; Madrilera joateko eskaintza ere izan dut, eta haiei ere berdin... Hemen bertan hitzaldi asko ematen ditut, hori bai. Euskal Idazleen Elkartearekin ere hitzaldiak ematen hasi nintzen Gipuzkoan, Araban eta hor zehar, *Idazleak Ikastetxetan* programaren barruan, baina azken urteetan Bilbotik kanpora ez naizela aterako esaten diet, eta Bilbon bertan hainbat hitzaldi ematen ditut, ikastetxetan euskaraz eta zaharren egoitzetan gaztelaniaz. Duela gutxi Gasteizko Kongresu batean ere izan nintzen. Hara bai joan nintzen, oso interesgarria zelako. Madrilgo Lan Ministerioak antola-

turiko nazio-kongresua zen, *Gerontologia Kongresu Nazionalea*. Txosten bat aurkeztu nuen bertan.

Zure gaztelaniazko liburu batean oinarrituta filma egitekotan ere izan ziren. Zertan da hori guztia?

Egia da, bai, *Residencia Rochester*-en gidoia saldu egin nuen, baina oraingoz bederen proiektua ez da gauzatu. *Residencia Rochester* idazteko ideia New Yorken nengoela sortu zitzaidan, alargundu baino lehenago. Ideia han sortu zitzaidan, adiskide batzuk, edo, hobeto esan, familiako bi senide (nire osaba eta izeko, hain zuzen ere) egoitza hartan zeudelako. Haiek gogoan, zahar-etxe bati buruz idaztea otu zitzaidan; gero, ni neu ere hona etorri nintzenez, idatzita neukanari ukitu batzuk eman nizkion eta argitara eman nuen.

GAUR EGUNGO ZEREGINAK

Euskara-kontuei helduz berr i ro, garai batean aipatzen ziren gauzak gogoan izanda, orduko helburuez oro ituta eta egungo egoerari begira jarrita, zer esango zenuke: atzera ala aurrera egin dugula?

Aurrerapauso handiak egin direla begitantzen zait. Egia esan, ez dut oso hurbiletik bizi mundu hori: erretiratu egin nintzen Euskaltzainditik, emaztea ere hil egin zitzaidan, zahar-etxera etorri nintzen... Hortaz, ez dut parte hartzen egungo ekintzetan, hemen (egoitzan) zentratzen dut nire bizimodua, hemen egiten ditut nire ekintzak. Hemengo jendearen artean beharizan handiak daude: 400 lagun inguru bizi gara, batez besteko adina 86 urtekoa da... Gaur, adibidez, 100 urte bete dituen piano-jole batekin izan naiz, abokatu baten alargunak 99 urte bete zituen atzo... Jende nagusia da, eta eurekin egoitea ilusio-eragilea da niretzat. Beteta sentitzen naiz eurentzako ekintzak antolatu eta pozik ikusten ditudanean. Hirugarren solairua, adibidez, gaixoen solairua da. Horiek ez dira kalea ateratzen, heriotzaren atarian daude, heriotzaren zain.

◆
«Pentsaera praktikoa daukat. Jakin behar da jendeak zer behar duen, eta horixe eman behar zaio»

◆

Haienez hara joan eta eurekin egotea itzela da. Sarritan joaten naiz eurengana, kontzertua egon zein ez egon. Nire aldamenean egon dira ondo zeuden bitartean, duela gutxira arte, eta orain jausita daude, oso hondatuta.

Xabier Kintanaren aipu bat irakurriko dizut segidan: «Kaleko jendearen egiazko pentsaera praktikoa islatzen zuen Gereñok, beti ere elitisten elukubrazio teorioegietatik urrunduz.» Ados zaude berarekin?

Erabat. Hori da nire filosofia. Pentsaera praktikoa daukat. Jakin behar da jendeak zer behar duen, eta behar duen horixe eman behar zaio jendeari. Behar duena, horixe; ezin zaitezke hasi zeure gustuak besteei inposatzeko. Ikusi behar duzu nortzuk diren eta zer behar duten eta hori eman behar diezu. Adibidez, egoitzan neuk antolatzen ditut zinema-emankizunak. Larunbatero eta igande eta jai-egunero zinema ematen diet, urtean 130 film inguru. Neu hasi nintzen zinema ematen, ordura arte hemen ez baitzen horrelakorik. Bideoteka ere sortu dut (liburutegia lehendik zegoen, eta 4.000 liburu inguru ditu). Alabaina, zelako filmak eman behar dira? Ez niri atsegin zaizkidanak, hemengo lagun gehienek ikusi gura dituztenak baizik. Nik neuk grabatzen ditut filmak telebistatik. Batzuk niretzako grabatzen ditut. Bideotekarako, aldiz, nire iritziz jendearen gustuko izango direnak baino ez ditut grabatzen. Adibidez, Cantinflas edota Sissiren filmak, edo zarzuelak, edo Paco Martinez Sorriarenak, amaiera zorionsua duten dramak (amaiera txarrak ez baitituzte atsegin), komediak, musikalak...

EHUren Esperientziaren Ikasgela (nagusientzako unibertsitatea) sortzea zeure ideia izan omen zen.

Unibertsitate hori hemen sortu zen, bai, Bakearen Erregina egoitzan. Hemen hasi ginen biltzen Colegio Mayor Unamunoko zuzendaria, zahar-etxe honetako zuzendaria eta ni neu, eta hemen egin genuen unibertsitate horretako ikasketen programazio osoa. Alderdi ekonomikoa nik osatu nuen. Gizarte zientziei-eta dagokiena, berriz, zuzendari biek osatu zuten. Egin kontu, bestalde, ekonomia eta enpresa ikasketak ditudanez eta arlo horretan espe-

rientzia daukadanez, egoitzako jendea sarritan etortzen zaidala aholku-eske, testamentu bat egiteko edo inbertsio ekonomiko bat egiteko... Kontuan izanik nire esperientzia hori guztia, horren arabera planifikatu nuen ekonomiaren inguruko edo araudi ekonomikoari buruzko programazioa Esperientziaren Ikasgelarako.

Zuk zeuk ez duzu Esperientziaren Ikasgela horretan ikasten hasteko tentaldirik izan?

Ez. Egiten dudana zera da: filosofia eta letrak ez nitue-
nez ikasi, fakultate horretako liburu interesgamiak erosi
egiten ditut eta gero neure kasa ikasten dut, azterketa egi-
tera-eta inora joan barik.

Ibiltzen zara Interneten?

Ez, nire seme eta ilobak bai, ibiltzen dira, baina ni
neu ez.

Bestelakoan, zer daukazu orain esku artean?

Teatroa idazten nabil. *Casting* bati buruzko antzerkia.
Kontua da joan den astean *casting* bat egiteko deitu nin-
dutela. «Zein *casting* mota?», galdetu nien, nik ez bainuen
izenik inon eman. Orduan, deitu zidan andereñoak azaldu
zidan artista batek (telebista-aurkezlea bera) nire izena
eman zuela. Telefono-etxe baten azken belaunaldiko esku-
ko telefonoak saltzeko zen *casting*-a. Frogatzea-
gatik joan nintzen (konpromisorik gabe, hori
bai), eta argazkiak-eta atera zizkiguten. Gero
Bartzelonatik deitu ninduten, hautatutakoen
arteana nengoela eta Bartzelonara joateko hu-
rrerango probetara. Ezetz esan nien. Nire asmoa
 casting bat bizitzea zen, hori zer den barrutik
ikustea. Orain, nire esperientzia horretan oi-
narrituta eta fantasia apur bat sartuta, antzer-
ki-lan baterako istorioa moldatzen ari naiz.
Amodio-istorioa da, euskaraz idatzitakoa.

◆
«Epe
laburrerako
helburu
lorgarriak
jartzen dizkiot
neure buruari»
◆

**Idazteaz gain, musika izan da zure beste
pasio handietako bat. Solfeoa egina duzu, pianoa ere bai
hiru urte, eta orain abesten ikasten ari ei zara.**

Ikasten hasiko naiz, hobeto esan, datorren astean Deustuko Artebin abiatuko duten ikastaro batean. *Kantu Garaikidera Sarrera Ikastaroa* du izena. Dena dela, bestela ere egiten ditugu gure saiotxoak hemen. Gaur, barbarako, kontzertua eskaini dugu hemengo hirugarren solairuan, eta nik Nino Bravoren *Un beso y una flor* eta Errusiako kosakoen kantu bat abestu ditut.

Oso pertsona aktiboa zara. Ez zara nekatuta sentitzen egunaren amaieran, horrenbeste gauza egin eta gero?

Niri atsegin zait gauean nekatuta oheratzea (nekatuta neurri batean, noski). Alegia, neure baitarako esatea: «Gaurko eguna ondo pasatu dut, gauza asko egin ditut, lasai, trankil nago». Hamaiketan etzaten naiz ohean eta berehala geratzen naiz lotan hurrengo goizera arte. Goizetan 6.30ak aldera itzartzen naiz; hau da, zazpi ordu inguru egi-ten dut lo egunero. Eta ondo gainera.

Zerk motibatzen zaitu gehien?

Epe laburrerako helburu lorgarriak jartzen dizkiot neure buruari. Behin nire adinean ezin dut helburu handirik planteatu. Nire atzoko helburu nagusia, barbarako, gaurko kontzertua antolatzea zen. Kontzertua egin dugu, ederto irten da eta pozik nago helburua bete dudalako. Horrek aurrera jarraitzera bultzatzen nau. Orain, adibidez, idazten ari naizen idazlan laburra amaitzea izan daiteke nire helbururik behinena. Eta hori hamabost-hogei egunen buruan lor dezaket.

Pozik zaude bizitzarekin? Egin duzunarekin eta egiteke duzunarekin?

Nire bizitza luzea izan da. Datorren urteko (2004) abuztuan 80 urte beteko ditut. Osasunez ondo nago eta burua ondo daukat. Ohitura osasungarriak izan ditut beti, eta orain ere bai. Bizi naizen artean horrela sentitu nahi dut, bizirik sentitu nahi dut.

HAMAR IZEN, HAMAICA OROITZAPEN

Ibilbide luzea duzu bai idazle bai kultur-eragile modura. Ibilbide horretan hainbat lagunekin egin izan duzu topo. Horiei buruzko zure iritzi eta gomutak plazaratzeko eskatu behar dizugu segidan. Hona lagun horietan lehena: Imanol Berriatua.

Iralabarrin (Bilbon) ezagutu nuen, frantziskotarretan. Izan ere, han euskarazko meza ematen baitzuten, eta gu hara joan ohi ginen. Euskarazko meza hori ematen zuena Imanol Berriatua zen. Asko tratatu nuen nik Imanol Berriatua. Niretzat pertsonaia fantastikoa izan zen. Pertsona ezin hobea. Asko miresten nuen gizon hori. Zerotik hamarrerako sailkapen batean nik neuk hamar puntu emango nizkieke. Oso atsegina zen, ikaragarri langilea.

Alfontso Irigoien.

Alfontso Irigoien beste estilo bateko pertsona zen. Hizkuntza klasikoak goitik behera ezagutzen zituen, euskara ere asko zekien, eta, horrez gain, Resurreccion Maria de Azkueren laguntzaile handia izan zen. Hemen Azkue baztertuta zegoenean, baliorik ere ematen ez ziotenean, bera fidel izan zitzaion; Azkuek egin zuen lan askotan parte hartu zuen Alfontso Irigoienek; lagundu egin zion bai lanean, bai bere ilusioei eusten. Niretzat hori da Alfontsoen meriturik handienetako bat. Gero, bere izaera, haren seta... Batzuekin ez zen batere ondo konpontzen, beste batzuekin aldiz bai... Ni ez naiz hor sartuko ordea.

Xabier Kintana.

Adiskide onak gara. Oso langilea da. Xabier Kintana ere meritu handiko gizona izan da. Euskara zelan menderatzen duen ikustea baino ez dago. Euskaltzaindian ezagutu nuen, Alfontso Irigoien bezala. Nik idatzitako pare bat nobelatan *Jurgi kapitaina* ageri da, eta Jurgi Xabier Kintanaren semea da. Semea jaio zenean, haren eta Xabierren beraren omenez jarri nion izen hori nire liburu bateko (*Jurgi kapitaina Bretainan*) protagonistari (gerora *Jurgi kapitaina Hong Kong-en* liburua ere idatzi nuen).

Anjel Zelaieta.

Asko estimatzen dut. Sarritan etortzen zen nire etxera. Gizon langilea da, gauza asko egin ditu, bai *Anaitasun*en bai gero Lauro Ikastolan, zuzendari modura.

Gabriel Aresti.

Sarritan egon nintzen ni haren etxean, eta baita bera nirean ere. Euskaltzaindian ezagutu genuen elkar. Adiskideak ginen, eta euskal literatur-munduan lankide ere bai. *Inurritxo*a deitzen zidan (nire aitak ere halaxe deitu ohi zidan), oso behargina nintzelako. Hala ere, haren izaera go-gorra zen. Kontu handia eduki behar zen Gabriel Aresti tratatzerakoan, zakar samarra baitzen. Adibidez, Imanol Berriatuarekin lasai-lasai egoten nintzen bitartean, Arestirekin ez zegoen horrela egoterik. Beti kontu handiz ibili behar zen harekin, erraz sutzen zelako, jenio benetan bizia zeukan. Orain, idazle bezala, argi dago idazle handia izan zela.

Bittor Kapanaga.

Hau ere Euskaltzaindian ezagutu nuen, baina hori bai, ez lehengo Euskaltzaindian, Erribera kaleko Euskaltzaindia zahar hartan, Astarloa kaleko garai berriagoan bai-zik. Adiskide mina izan dut. Iruña kafetxeko sariketetan mahaikide izan ginen. Horrez gain, garai batean nire lan originalak irakurri ohi zituen, argitara eman baino lehen. Euskararen ezagutza handia dauka. Adibidez, zuk hari ematen zenion orrialde bat euskaraz idatzita, autorearen izena aipatu barik, eta bera gai zen autorea asmatzeko. Berehala antzematen zion idazleari estiloagatik. Sariketetara aurkezten ziren lanei (eta nobelak izaten ziren) segituan igartzen zien andre ala gizon batek, gazte ala nagusi batek idatzitakoak ote ziren. Behin Mario Onaindiaren eleberri batekin gertatu zitzaigun hori: lehiaketara aurkeztu zuen, eta Bittorrek berehala igarri Mariorena zela lan hura...

Federiko Krutwig.

Badakizu zer gertatzen zen Federiko Krutwigekin? Sumendia zela. Hitz ere halaxe egiten zuen, geratu ezinda, etom i zela zeukan. Kategoria handiko gizona zen, oso jakintsua, baina, adiskide izateko... Ez zen egokia horretara

ko. Bera miresteko bai, baina adiskide izateko ez. Hura bere munduan zegoen, beste galaxia batean, greziera klasikoarekin-eta...

Joan Mari Torrealdai.

Oso gizon atsegina. Askok estimatzen dut. Hau ere nire etxean behin baino gehiagotan egondakoa da. Euskaltzaindian ere maiz izaten ginen elkarrekin. Berari buruzko laudorioak baino ez zaizkit bururatzen.

Zer sentitu zenuen horrenbeste urteren buruan poliziek bazeramatela ikusi zenuenean? Eta askatu ondorengo haren lekukotasuna entzutean?

Sorpresa, harridura...

Jose Luis Lizundia.

Hau ere estimu handitan daukat. Batetik, arrazoi pertsonalak ere hor daude, berak eraman baininduen La Aero-náuticatik Euskaltzaindira. Euskadiko Ezkerran ere bidaide izan ginen. Gero, gainera, joan den ostegunean berarekin egoteko modua izan nuen, erretiroa hartu duela-eta Euskaltzaindikoko beharginek egin zioten omenaldian. Zorionak eman nizkion erretiroagatik, eta gustura zorionduko nuke berriro euskaltzain oso izendatu dutelako.

Juan San Martin.

Adiskide ona izan da Juan San Martin. Oso langilea, eta pertsona handia. Aspaldi ezagutu nuen eta aspaldidunik ez dut ikusi. Gogoan daukat hark Hondarribian zeukan hondartzara begirako etxe hura... Nik ezagutu nuenean, hala ere, Eibarren bizi zen. Ikasteko izan duen grina, haren zaletasuna, hori azpimarratuko nuke, bera ez baita izan ikasketa ofizial handidun pertsona; hala ere, gero adore handia izan du bere kabuz hainbat gauza ikasteko eta hainbat liburu idazteko.¶

XABIER GEREÑOREN ARGITALPENAK

- 1969 *Arantza artean* Itxaropena
- 1970 *Argi bat iluntasunean* Kriselu-Lur
- 1972 *Nora naramazue* Kriselu-Lur
- 1975 *Hiltzaile baten bila* Kriselu-Lur
Andereño Kriselu-Lur
Diccionario escolar Xabier Gereño
- 1976 *Método de Euskara* Xabier Gereño
A new method for learning Basque Xabier Gereño
Nouvelle methode de Basque Xabier Gereño
- 1977 *Iruineako asasinatzea* Kriselu-Lur
Gudari bat Kriselu-Lur
Espioitza Kriselu-Lur
- 1978 *Napoleon, Frantziako enperadore* Xabier Gereño
Jurgi kapitaina Britainan Xabier Gereño
Osaba Gabrielen asasinatzea Xabier Gereño
Xantaia kontesari Xabier Gereño
- 1979 *Mahoma, Islam-en sortzaile* Xabier Gereño
Mitxino katua pozoiez hila Xabier Gereño
12 nobela labur Xabier Gereño
7 teatro lan Xabier Gereño
Zumalakarregi, euskal buruzagi Xabier Gereño
- 1980 *9 nobela labur* Xabier Gereño
- 1981 *10 nobela labur* Xabier Gereño
Diccionario Vasco-Hiztegia Xabier Gereño
Faro madarikatua Xabier Gereño
- 1982 *8 teatro lan* Xabier Gereño
Jurgi kapitaina Hong Kong-en Xabier Gereño
- 1983 *Antonello Euskal Herrian* Xabier Gereño
Método fácil para aprender Euskara básico, Libro 1º
Xabier Gereño
Método fácil para aprender Euskara básico, Libro 2º
Xabier Gereño
Método fácil para aprender Euskara básico, Libro 3º
Xabier Gereño

- Método fácil para aprender Euskara básico, Libro 4º*
Xabier Gereño
- Método fácil para aprender Euskara básico, Libro 5º*
Xabier Gereño
- 1984 *Andre Catalina eta Arabia-ko Emir-a* Xabier Gereño
Txisteak, teatroa eta narrazioak Xabier Gereño
Gerra ezkutua Xabier Gereño
Milia eta bere tenientea Xabier Gereño
- 1985 *Setiatuak* Xabier Gereño
Sabotaia Xabier Gereño
Ametsetan galduta Xabier Gereño
- 1986 *Konspiratzaileak* Xabier Gereño
Zeledonio sastrea, hori bai desastrea Xabier Gereño
Iheslaria Xabier Gereño
Simon Goldmayer-en bahiketa Xabier Gereño
- 1987 *Gadafi hiltzeko agindua* Xabier Gereño
- 1988 *Kikili eta Kokolo Chile-n* Xabier Gereño
Euskal espioiak nazien aurka Xabier Gereño
Jomeini-ren paradisuari Xabier Gereño
Afrika beltzean Xabier Gereño
Zu ez zara Marcel Xabier Gereño
M-7 Ajentea Xabier Gereño
- 1989 *Kikili, Kokolo eta Rivoltosa* Xabier Gereño
Mafiak hil zuen Xabier Gereño
- 1990 *Kikili eta Kokolo espioitzan* Xabier Gereño
Amazonia-ko misterioa Xabier Gereño
Alferrik hila Xabier Gereño
Xai Xai-tik hurbil Xabier Gereño
Odolezko ezteiak Xabier Gereño
- 1991 *Jostailu garestia* Xabier Gereño
Drogen munduan Xabier Gereño
Zuriz jantzitako emakumea Xabier Gereño
Kuwait-en harrapatuak Xabier Gereño
- 1992 *Diccionario General* Xabier Gereño
Gran Diccionario General Xabier Gereño
- 1993 *Umirezko teatroa-1* Xabier Gereño
Umirezko teatroa-2 Xabier Gereño

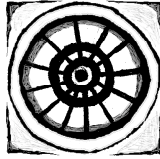
- 1994 *Residencia Rochester* Xabier Gereño
Carta fatal Xabier Gereño
Teatroa-3 Xabier Gereño
Teatroa-4 Xabier Gereño
Teatroa-5 Xabier Gereño
Teatroa-6 Xabier Gereño
Teatroa-7 Xabier Gereño
Teatroa-8 Xabier Gereño
- 1995 *Teatroa-9* Xabier Gereño
Teatroa-10 Xabier Gereño
Teatroa-11 Xabier Gereño
Teatroa-12 Xabier Gereño
Teatroa-13 Xabier Gereño
Teatroa-14 Xabier Gereño
Amona eta iloba Xabier Gereño
Elurra zeneko egun batean Xabier Gereño
Aireportua arriskuan Xabier Gereño
Oporraldi baketsua Xabier Gereño
Bi neska ingeles ikastera Xabier Gereño
Alkate ordea Xabier Gereño
Historia baten bila Xabier Gereño
Mediku ordea Xabier Gereño
Huyendo del pasado Xabier Gereño
- 1996 *Geltokian eserita* Xabier Gereño
Bi argi piztuta Xabier Gereño
Tripetako mina Xabier Gereño
Agurea sukaldean Xabier Gereño
Teatroa 15 Xabier Gereño
Teatroa 16 Xabier Gereño
Teatroa 17 Xabier Gereño
Teatroa 18 Xabier Gereño
- 1997 *Teatroa 19* Xabier Gereño
Teatroa 20 Xabier Gereño
Teatroa 21 Xabier Gereño
Teatroa 22 Xabier Gereño
Gerbasio gaixotia Xabier Gereño
Hilketa misteriotsua Xabier Gereño
Komentua eta taberna Xabier Gereño
Azterketa arrarua Xabier Gereño

- 1998 *Teatroa 21b* Xabier Gereño
Teatroa 22b Xabier Gereño
Teatroa 23 Xabier Gereño
Teatroa 24 Xabier Gereño
Elurra ez da kaltegarria Xabier Gereño
Herriko jaietan Xabier Gereño
Donato aholkularia Xabier Gereño
Greba aireportuan Xabier Gereño
- 1999 *Teatroa 25* Xabier Gereño
Teatroa 26 Xabier Gereño
Mark eta Mary Xabier Gereño
Enpresari baten buruhaustea Xabier Gereño
Teatroa 27 Xabier Gereño
Teatroa 28 Xabier Gereño
Bizitzaren gorabeherak Xabier Gereño
- 2000 *Etorkizuna bilatzen* Xabier Gereño
Umezurtza Xabier Gereño
Ezkontzak konpontzen Xabier Gereño
Iran-era bidaia Xabier Gereño
Benilde printzesa Xabier Gereño
Kalean Xabier Gereño
Teatroa 29 Xabier Gereño
- 2001 *Aspaldiko amodioa* Xabier Gereño
Periodikuak biltzen Xabier Gereño
Faroan Xabier Gereño
Fidelen neskak Xabier Gereño
Anaren zoria Xabier Gereño
Idazle baten buruhaustea Xabier Gereño
Kalera irten ezinik Xabier Gereño
- 2002 *Etorkizuna antolatzen* Xabier Gereño
Ikasgelako azkena Xabier Gereño
Kikili eta Kokolo tabernariak Xabier Gereño
Zuzendariaren zain Xabier Gereño
Teatroa ostatuan Xabier Gereño
Maskaradun gizona Xabier Gereño
Maiordomo arabiarra Xabier Gereño
Pateran etorria Xabier Gereño
- 2003 *Arazoak kirofanoan* Xabier Gereño

Alaba bila Xabier Gereño
Bi izaera Xabier Gereño
Neska ala mutila? Xabier Gereño
Zerbitzari berezia Xabier Gereño
Taxisten artean Xabier Gereño
Teatroa 31 Xabier Gereño
Lau abokatu etxean Xabier Gereño

Egunen

gurpilean

kultura • 91

- Inkesta • Nahikoa da ofizialtasuna?
• Beharrik ez • Gure tabu partikularra

JOSEBA BALERDI

literatura • 98

- Urte amaieraren uzta oparoa • Zergatik idatzi?
• Frustrazioaren belaunaldia

LAURA MINTEGI

soziolinguistika • 103

- Euskararen taupadak
• 1991-2001 bitarteko erabileraren bilakaera
• 1991-2001 bitarteko erabilera-datuen irakurketak
• Euskararekiko jarreraren ikuspuntu argigarria
• Datuen interpretaziorako kontsiderazioak
• Azken hausnarketa

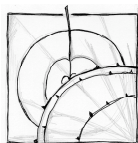
IÑAKI MARTINEZ DE LUNA

telepolis • 110

- Telezinea • Zinemazalearen soslaia • Liburu zuria
• Informazio Gizarterako Erregioen Mundu Goi Bilera
• Korporazioen ospe eta irudia • Telepolis bat eta bakarra?

AMATIÑO

Amelia Salanueva nire laguna da. Zuetako gehienok ez duzue ezagutuko, baina Salanueva andrea Lizarrakoa da, Zaragozako Unibertsitatean zuzenbidean lizentziatua eta Javier izena duen mutil kozkor baten ama. Eta? Amelia Salanueva, gauza horiez guztiez gain, emakume argia da, eztabaida asko gustatzen zaiona, bere ideiak gogotik defendatzen dituen, eta aldi berean aurrekoarenak errespetatzen badakiena. Nolabait esateko, politikarako jaioa da 40 urtera iritsi ez den emakume hau. Baina... nor demonstre da Amelia Salanueva delako hau? Ez da edozein: Salanueva andrea UPNren bozeramailea da Nafarroako Parlamentuan eta —honako hau nire ustea besterik ez bada ere— ez da oraindik gorago iritsi berak nahi izan ez delako. Baina iritsiko da. Ez daukat zalantzarik.

Salanueva andreari gertatzen zaio Nafarroan batzuz b atzuk ezagutzen dutela, baina hortik aurrera inor gutxik. Euskal Herriko gainerako herrialdeetan Nafarroako politikaren ezagutza Miguel Sanzengan amaitzen da. Lizarbe aipatzen bateren batek jakingo luke beharbada; Alli ere gogoan izango du agian 40 urtetik gorakoren batek, Patxi Zabaletarekin igual akordatuko da norbait, eta Begoña Errazti beharbada ezagutuko dute, baina inor gutxik daki Errazti andrea Nafarroako Parlamentuko kide dela. Felix Taberna edo Jose Luis Etxegarai bezain izen exotikoak hobe ez aipatzea. Deskuidatu, eta Madrilgo Asanbleako bozeramaileak Nafarroakoak baino askoz lehenago esango dituenik ere izango da gure artean: Esperanza Agirre eta Rafael Simancas bai behintzat, horiek mundu guztiak ezagutzen ditu dagoeneko. Fausto Fernández igual ez, baina igual zaio.

Esan nahi dut, alegia, gaur egun EAE delakoa osatzen duten lurraldeetako herritarrak Nafarroari bizkar emanda bizi direla, Nafarroa Oinezera joateko ez bada, edo Sanzen gobernuak euskararekiko duen politika kritikatzeko ez bada ere. Eta hori kezagarria da.

Inkesta

Baina itzul gaitezen Amelia Salanuevarengana. Kaleratu berria den *Aldaketa 16*-n irakurri dut azkenekoz Salanuevaren iritzia. Euskararen ingurukoa da. Berak ez du uste Sanzen gobernuak euskararekiko duen politika hizkuntzaren kontrakoa denik; juxtu kontrakoa pentsatzen du: ale-gia, Europan ez dagoela euskararen alde Iruñeko Diputazioak bezainbat lan egiten duenik. Eta dio, gainera, bere tesia argi asko frogatuta geldituko dela Nafarroako Gobernua kaleratzeaz dagoen inkesta soziolinguistikoaren emaitzak ikusten direnean. Laguna dut, baina ez daukat zalantzarik zinismo punttu bat ere baduela Ameliak hori esaten duenean, baina hausnarketarako tartea ere ematen du berak esandakoak. Zinismo punttuaz gain, beharbada egiaren zati batzuen trazak antzematea ere posible izango da hitz horietan (nahiz eta oso zati txikiak izan).

Hasteko, esan dezadan ez dela onargarria, hitz horietatik ondorioztatu daitekeen moduan, politikari batek herri-tarrek oraindik ezagutzen ez dituzten datuak esku artean izatea. Politikariak ez dauka nik baino eskubide gehiago datu jakin batzuk esku artean izateko. Baina hori ere esatea erabat exotikoa da egun Euskal Herri penintsularrean, hemengo kultura demokratikoa erabat espainola baita, eta beraz, frankismoaren biloba. Hemen mundu guztiari munduko gauzarik normalena iruditzen zaio politikari batek guztion diruarekin ordaindutako ikerketak esku artean izatea, eta gainerako herritarrok ez izatea. Eta norbaitek hori salatzen badu, orduan norbait hori bihurtzen da «arraro». Gero eta gehiago maite ditut herrialde anglosaxoniarrak.

Gaiaren muinari helduz, Eusko Jaurlaritzak argitara eman berri duen Euskal Herriko Inkesta Soziolinguistikoak Nafarroaz eskaintzen duen diagnosia ez zaio hain larria iruditzen Salanuevari, eta gainera dio datuak Eusko Jaurlaritzak emandakoak baino hobeak direla —euskararen mesederako—, Sanzen gobernuak egindako inkesta propioan berehala ikusiko denez.

Orain arteko inkestak denen artean egiten zituzten, baina aldendu behar honetan, orain bakoitzak berea egin

du. Aldendu beharra Sanzen Gobernuari lepora dakioko, konfome. Eta egunen batean gauza da Gobernu hori Aralar bera ere hesitzeko, Gipuzkoa eta Nafarroako zatiak ondo bereizteko. Baina kontuz! Gogoan hartu zenbatek eza-gutzen duten beste aldean Salanueva, zenbatek Lizarbe...

Nahikoa da ofizialtasuna?

Miren Azkaratek, euskaltzain eta gaur egun Eusko Jaurlaritzaren kultura sailburu denak, ez du UPNren diagnosis-ekin bat egiten. Inkestaren datuak jakitera eman zituenean (bigarren aldiz, udaberrian Araba, Bizkaia eta Gipuzkoakoak kaleratu baitzituen, eta udazkenean Euskal Hemi osokoak), ofizialtasunaren aldeko apustua egin zuen Azkaratek. Adieraziz, alegia, Iparraldean zein Nafarroan euskara «hizkuntza ofizial» mailara eramatea derrigorrezkoa zela, aurrera egingo bazuen. Bat nator ideia horrekin, baina berehala gaineratu beharra dago oso kontuz hartzeko ideia dela. Ofizialtasunak lagundu dezake, baina berez, beste ezer gabe, ez du ezer bermatzen.

Horren adibidea EAEn ikus daitekeena dela esatera nindoan, baina gehitxo esatea izango da beharbada. Euskaldun eta euskaltzaleoi nolabaiteko hauspoa eman nahi izan digu Eusko Jaurlaritzak, EAEko datuak hain txarrak ez direla esanez, eta benetako kezka Nafarroak eta batez ere Iparraldeak sortzen dutela gaineratuz. Egiteko asko dagoela oraindik, baina ez goazela bide txarretik. Hori ulertu nion nik Azkarate andreari.

Iruditzen zait ordea, errealtatean baino gehiago boluntarismoan oinarrituta esaten dituela horrelakoak Miren Azkaratek. Etxetik atera eta autobusean txartela hartzean «bat» esatea abentura bat da Euskal Herriko toki gehiegitan; tabernara sartu eta «kafesnea» esanez gero, probabilitateak asko dira «Café con leche» itzulpena egin behar izateko; osasun zentro batera sartu eta «aizu, analisiak non egiten dira?» galdetzea ziurrenik denbora alferrik galtzea izango da; zer esanik ez medikuari «belauneko min arraro batekin nator» esatea. Oso kontuz ibili beha-

rreko kontuak dira hauek gainera, aurrean daukazunak, zure hizkuntza ez ulertzeaz gain, edukaziorik ez daukan pertsonatzat hartuko baitzaitu deskuidatzen bazara. Ertzainek edo Foruzainek gelditzen bazaituzte berriz, «desobedientzia» leporatu igual, eta ez noa komentatzera zer gerta dakioken euskaldun bati —denboraz eta pazientziaz urri ez dabilen euskalduna izan beharko du gainera— epaitegiren batean euskaraz hasten bada.

Horrek esan nahi du Euskal Herrian ezinezkoa dela, imposiblea dela, eguneroko bizimodua euskaraz egitea. Ezta borondate guztia jarrita ere (borondatea, gogoa eta denbora behar baitira zure etxe propioan egun osoan zehar itzultzaile-bokazioa pronto duzula ibiltzeko). Baina horrek esan nahi du, batez ere, herri honetan derrigorrezkoa dela, nahitaezkoa, obligatorioa, gaztelaniaz jakitea Hegoaldean atzera eta aurrera ibiltzeko, eta frantsesez Iparraldean. Eta euskaraz jakiteko inolako beharrik ez dagoela.

Beharrik ez

Gezurretan ariko da Euskal Herrian euskara jakitea zerbaitetarako derrigorrezkoa dela esaten duen euskalduna. Egin aproba: saiatu egun oso bateko bizitza publikoa euskaraz hitz bat bera ere esan gabe burutzen. Ez duzu inolako arazorik izango, inon! *Berria* irakurtzerik ez duzu izango, baina periodiko mordoska bat aurkituko duzu kioskoan hala ere. Euskadi Irratia edo ETB1 ez dituzu jarraituko, baina Radio Euskadi eta ETB2 zure zerbitzura izango dituzu. Autobuseko txoferrak, baita euskalduna bada ere, ez dizu harrituta «zenbat???» galdetuko, zuk «uno» esaten diozunean. Osasun zentroko inork ez dizu erantzungo «ez dizut ulertzen», zuk «¿dónde se hacen los análisis?» galdetzen diozunean; tabernari bakar bat ere ez da ausartuko «barkatu?» esatera zuk «un café con leche» esaten badiozu eta...

Euskara ez da ezertarako behar eguneroko bizimodu normal bat egiteko Euskal Herrian, eta gaztelania edo frantsesa derrigorrezkoak dira. Euskal Herriko inkesta soziolinguisti-

koan ez dut ondorio hori ikusi, eta nire iritzian, horret-
xek behar luke inkestaren emaitza inportanteena. Baina
ez da inon ageri: ez datuetan, ez datu horiei Eusko Jaurla-
ritzak eman dien interpretazioan ere. Bere Gobernuari be-
giratu besterik ez dauka Azkaratek: posible izango al luke
berak egun bakar bateko gestio osoa euskara hutsean egi-
tea? Ba Saez de Samaniego jaunak, esate baterako, inola-
ko arazorik gabe egiten ditu bere betebeharrak Nekazarit-
za eta Arrantza sailean, gaztelania hutsean (eta beharbada
ingelesez, ez dakit; euskaraz ez behintzat).

Gure tabu partikularra

Euskarak aurrera egingo badu, beraz, ofizialtasuna beha-
rrezkoa izango da (ez dut nik hori ukatzen), baina beha-
rrezkoagoa da *beharra* bera. Baina joño! Hara hemen gure
herriaren berreuskalduntze prozesuaren tabu nagusia: *be-*
harra. Ezin omen da inor behartu, ezin omen da inposa-
ketarik onartu: borondatezkoa izan behar omen du eus-
kararekiko atxikipenak. Kontrakoa ordea, ez da egia: gaz-
telaniaz derrigorrez jakin behar da (Espainiako Konstitu-
zioak berak dio hori, konplexurik gabe, eta eguneroko bi-
zimoduak konfirmatzen du). Gustura jakingo nuke nik
zentzu batean betetzen den ekuazioa zer demontrengatik
ezin den beste zentzuan ere bete!

Ez naiz ari esaten makila hartu eta euskaraz ez daki-
ten guztiak euskaldun bihurtu beharko genituzkeela urte
pare baten bueltan. Esan nahi dudana da, ofizialtasunaz
gain, horretarako ahalmena duten botere publikoek eus-
kara «behar» bihurtzen hasi behar dutela, nahi den errit-
moan, baina behingoz hasi. Administrazio publikoetan
hainbat lanpostutarako holako edo halako perfila betet-
zeaz ez naiz ari (hori ere bai noski), horretaz haratago
pauso gehiago eta ausartagoak emateaz baizik. Nik ezin
dut ulertu oraindik zergatik ateratzen diren Arkautiko
akademiatik euskaraz ez dakiten ertzainak; ez dut ulert-
zen nola kontratatzen diren umeei euskaraz ulertzen ez
dieten pediattrak (umeen hizkuntza bakarra ulertzen ez

duten pediatrik: ez da nolana hiko zama, modernoa omen den osasun sistema batentzat, medikuak pazienteei ulertzeko gai ez izatea!).

Umeak ahotan hartuta: umeak omen dira etorkizuna, eta euskararen etorkizuna ere umeak omen dira. 25 urte daramatzagu dagoeneko kontu hauxe entzuten, euskalduntzeari dagokionean behintzat. Ni aspertu naiz lelo hau entzuteaz. Orain 20 urteko umeak guraso bihurtu dira dagoeneko, edo horretarako bidean daude, baina hala ere, hizkuntza politika arduradunentzat oraindik ere umeak dira euskara kontuetan zaindu behar omen direnak. Eta gurasoak zer? ETB1en Son Goku ikusiz hazitakoek gaur Doraemon ikusi behar dute? Unibertsitateira iritsi ateko ikasketa guztiak euskaraz egin ahal izateagatik Jainkoari eskemak eman behar omen zizkioten (genizkion) guztiak Batxilergabehin eta berriz errepikatuzera kondenatuko ditugu, euskaraz ikasten jarrai dezaten, edo Unibetsitatearen atea irekiko dizkiegu behingoz? Eta hala ere umeetan gelditu nahi badugu, ausartuko al gara inoiz oraindik inor euskalduntzea lortu ez duen «A» eredia desagertaraztera?

Amelia Salanueva nire laguna da, lehen esan dudan bezala. Lizarran bizitakoa, Zaragozara Unibertsitateira joan zen arte, eta ondoren Iruñean. Berak ez du inoiz sentitu euskararen beharrik: intelektualki estimulantea iruditzen zaio, asko jota, ondare kultural edo historikoaren lekuko omen den zerbaiti arreta minimo bat jartzea, baina ez beharrezkoa. Beraz, ikuspuntu horretatik, ulergarria izan daiteke euskararen alde Europa osoan lan gehien egiten duen Gobernuak Miguel Sanzena dela esatea Salanuevak. Izan ere, eguneroko kontuei dagozkien neurri legal eta araudiak dira euskaltzaleok Sanzi kritikatzeko dizkiogunak; euskara kalean egunero erabili ahal izateko jartzen dituen oztopoak. Salanuevari eta UPNri orokorrean gertatzen zaie, ordea, behar hori inon ikusten ez dutenez —existitzen ez delako— ez dutela ulertzen zergatik ezin dezaketen aurrera egin euren asmoekin, bide horrek gainera euren alderdian sortzeko izan zuten ideia nagusia (alegia, Nafarroa inolaz ere euskal komunitate politiko bateratu baten parte inoiz ez izatea) betetzen laguntzen badie. Ez dute

ikusten —askok ez dute ikusi nahi, gainera, hori ere egia da— zeri egiten zaion kalte, eta mesedeak nolakoak izan daitezkeen berriz, hori argiago ezin dute ikusi.

Beharra, eragile handi, dio herri-jakituriak. *Eza duk he - men txarra, eza!* dio nire osaba batek. Eta *beharrik eza* hondamendirako bidea, diot nik. Borondatea, gogoia, atxiki-pen librea eta gainerakoak interesgarriak izan daitezke maila filosofikoan. Baina filosofia ez da nahikoa egunero bizitzen jarraitzeko. «Le he dicho que quiero dos barras de pan, coño». Ez da ba, hain zaila. ¶

Urte amaieraren uzta oparoa

Irailaren erdialdean *Berria*-n argitaratutako atikuluaren arabera, argitaletxeetako labeetan urte amaierarako uzta berria ari da egosten. Denetara, 11 nobela, 5 ipuin bilduma, 5 liburu poesia, 10 saiakera eta kronika edo lekukotasuna adieraziz beste 3 liburu gehiago plazaratuko dira. Boteprontoan, genero aniztasuna dugu aipagarriena, literaturgintzaren osasunaren seinale.

Antzerkiak oraindik segitzen du marierrauskina izaten, baina testu originalen ezean, bestelako testu literarioetara jotzen ikasi du antza (*Ai ama!* eta *Kutsidazu bidea, Isabel*), eta badirudi bide hori emankorra izan daitekeela.

Argitaratuko duten egileei begiratzuz ere, aniztasuna dugu nagusi. Idazle aritu eta adituen ondoan (B. Atxaga, E. Jimenez, F. Juaristi, J. Arretxe, J.L. Davant, J. Azkona, P. Aristi, P. Iturregi, P. Ezkiaga, K. del Olmo, J.M. Etxebarria, J.R. Madariaga...), hasi berriak edo ezezagunak diren idazle andana azalduko da (Gonzalo Etxague, Sonia Gonzalez, Aitziber Etxeberria, Iñaki Irasizabal, Mikel Peruarena, Belen Altuna...). Bestalde, oraindik «gaztetzat» jotzen diren idazleak ekin ekiten diotela erakusten ari dira, titulu kopuru dezentea baitute dagoeneko, hala nola Xabier Etxaniz Rojo eta Jasone Osorok.

Saiakerak azken urteetan hartu duen indarra kopuruan ez ezik, egileen prestutasunean ere nozi daiteke. Irrikitan gaude irakurtzeko Markos Zapiain, Jose Inazio Basterretxea, Karlos Linazasoro, Koldo Zuazo, Luis Haranburu-Altuna, Gotzon Garate, Patxi Salaberri eta Ignazio Aiestaranek, besteak beste, esateko daukatena.

Lekukotasunak eta kronikak agertzen dituzten liburua ere gero eta sarriago izaten dira, genero aniztasunari dagokiola normaltasunera hurbiltzen ari garelako seinale.

Uste baino lehen abendua helduko da eta berarekin Durango, eta orduan gure gabeziez eta akatsez ohartuko

gara, urtero legez, normaltasunean aurrera egin arren zertan hobetu badugulako oraindik. Baina zalantzarik ez dago ekoiztu ekoizten dela, industriagintza indartuz doala, eta merkatua sendotzen ari dela. Irakurzaletasuna bultzatzea dugu orain erronka nagusia.

Irakurle kopurua gehitzeko formula magikorik ez dago. Zapiaren lau izkinetan nork beraren korapiloa lotu beharko du, elkarren artean zapiari forma eman ahal diezaiozun: egileek originalen kalitatea eskaini beharko dute; irakaskuntzak, euskaldun kopurua handitu eta berauei motibazioa sorrararazi; erakundeek, prestigiatzeko kanpainak antolatu, eta hedabideek (baita erdaldunek ere) komertzializazioa mimatu beharko dute.

Zergatik idatzi?

Ziklikoki azaltzen da galdera: zergatik idatzi? Zertarako idatzi? Arestian plazaratu da berriz ere (edo kazetariak plazararazi dute) kezka hau idazle batzuen artean. Uda honetan galderari erantzuna ematen irakurri diegu Darriussecq idazle gazteari, Anjel Lertxundi, Ramon Saizarbitoria, Harkaitz Cano, Iñaki Irazu eta Unai Elorriagari; eta Ur Apalategik ere gaia aipatu du Christine Angot-i buruz egindako iruzkinean. Zergatik idatzi?

Darriussecqek kazetariari diotso literaturgintza berarentzat ez dela obsesioa, lana dela. Ofizioa aldarrikatzen du, baina ondorengo adierazpen guztiek kontraesan egiten dute aldarrikapen hotz eta profesionalzalea. Gaiak nola aukeratu dituen, hizkuntza eta herri ahanztuekiko duen ardura, hurrengo liburura hurbiltzeko modua gerutuago daude obsesiotik hausnarketa hotzetik baino.

Harkaitz Cano, Iñaki Irazu eta Unai Elorriagak esan berri digute literatura egitea jolasa dutela, egite jolastaria, eta transzendentzia uxatu nahi dute. Ramon Saizarbitoria, ordea —historian izan diren idazle handiekin bat eginenez—, egiaz mintzatzen da *Hitz lau* liburuan: «Egoera guztietan, [idazleak] egia aldarrikatzea du eginkizun, bere egia noski, baieztapenak erakar ditzakeen ondorioak da-

karzkiela». Eta egiarekiko antzeko konpromisoa agertzen dute Xabier Lete eta Anjel Lertxundik aipatu liburuan.

Lertxundik, gainera *Kalegats* aldizkarian diosku:

oso garbi ikusten dut literaturarekin zerbait espresatu nahi dudala, ez dela gozamen hutsa. Munduaren ikuspegi bat transmititu nahi dut, gauzak nola ikusten ditudan. Pentsamendua ez da berez existitzen. Existitzen da berbalizatzen duzunean. Eta hor jartzen ez duzun arte, ez da. Eta kaosa ordenatzeko modu bat da hizkuntza.

Azkenik, Ur Apalategi mesfidati azaltzen da Christine Angoten egiatzko motibazioaz nobela idaztean. Ez du argi ikusten neurosiaren agerpen hutsa egiten duen bere liburuetan, edo ez ote den modernitate literarioaren kodeak ezagutzen dituen idazle maltzuraren adarjotzea. Beste modu batera esanda, Angoten kasuan literatura ariketa kartartikoa den edo ariketa literario hutsala. Edonola ere, instrumentalismoa, egia bilatzetik urrun dagoen joera alegia.

Zergatik idatzi? «Maita nazaten», esaten dute idazle askok. Nabari da gizonezko idazleak direla. Erantzun maskulinoa da. Emakume idazleek ez dute inguruko maitasuna bermatzen jendaurrera plazaratzen direnean. Inguuru-inguruko errefusa errazago bereganatuko dute haien mirespena baino. Edo mirespen eta errefusa dosi berean, edo ez bata eta ez bestea, baizik eta hutsunez janzten den misoginia makilatua. «Maite dezatela» baldin badu helburua, emakumeak errazago du beste edozein egintza mota aukeratzea, eremu pribatukoa ahalean, plaza publikoan agertu ordez.

Frustrazioaren belaunaldia

«Frustrazioaren literatur belaunaldiaz» tituluko bi artikuluko plazaratu zituen Iban Zalduak *Berria* egunkarian iraillean. Zaldua gaiarekin bueltaka dabil aspaldian, baina bera ez da bakarra. Beste idazle batzuen izenak ere azaldu zituen artikuluetan, kezka bera dutelakoan; horien artean Jon Alonsorena, eta hark *Argia*-n idatzitako «Tropela» artikulua.

Gaia interesgarria da eta Zalduak ongi azaldu du kontua. Belaunaldi frustratua da (edo «galdua», berak dioenez) 31 eta 49 urte artean dagoena. Bi belaunaldiren artean harapatuta gelditu da: aurreko belaunaldiak (Hasier Etxeberriak elkarrizketa liburuan bildu dituen bost idazleek eta garaikoeek osatuta) kalitate dudagabekoa izan du, protagonismo handia dauka eta, gainera, ez dio argitaratzeari utzi nahiz hurrengo belaunaldia jada merkatuan egon. Hurrengo belaunaldiak, ordea, aukera eta baliabide handiagoak izan ditu, merkatuaren legeari hobeto eutsi dio eta, agian, «'gazteena' [belaunaldia] arma hobetuz hornituta heldu da joko-zelaira». Belaunaldi galdua, beraz, tenazaren bi ahoek hartu dute tartean, eta «merezki zuen lekua eta arrakasta lortu ez izanaren sentipen orokortua» dauka.

Frustrazioa. Frustrazioa dugu, hain zuzen ere, ikusi berri dugun Julio Medem-en *Euskal Pilota. Larrua hariaren kontra* dokumentalaren lelo aipatuena. Elkarizketatuei proiektua azaldu zienean (2002ko maiatzean), frustrazioa aipatzen zuen Julio Medemek hamar orriko gidoian: frustrazioa izan zela dokumentala egitera bultzatu zuen sentipen indartsuena.

Frustrazio hori beste askorengan ere topatu du antza, dokumentalaren amaieran pertsonaia askok une batean edo bestean «frustrazioa» esandako fotogramak bildu baititu Medemek, *collage* arin eta obsesibo batean, epilogo gisa.

Bi ezberdintasun daude atikuluaren eta dokumentalaren artean: a) artikulua literatur belaunaldi batek sentituri-ko frustrazioaz ari da, 31-49 urteen artean dauden sortzaileenaz —urte tarte laburra finean—, b) dokumentalak, aldiz, politikak eragindako frustrazio sentimendu orokortua agertu du. Belaunaldi hau 41 eta 69 urteen artean kokatzen da, hau da, Francoren azken urteak kontzienteki bizi eta, ondorengo garai itxaropentsuak ezagutu ondoren, gaur egungo egoera bizitzea egokitu zaien belaunaldia.

Batzuen eta besteen frustraziorako arrazoiak ez dira berberak. Egileak kexu dira oharkabe pasatu direlako letretatik («jadanik nahikoa ez denean, inolaz ere, eroketa-zerrenda euskaraz idaztea euskal literaturaren historiaren orrialde geroz eta estuagoetara pasatzeko... Parnasorik ez,

oraingoz behintzat, tropelekoontzat»). Politikarekiko frustrazioa sentitzen dutenek, ordea, estatuarekiko gataska konpongabea aipatzen dute, eta trantsizioan konpondu ez ezik, azken urteetan gaiztotu egin dela nozitzen dute. Ongi begiratuta, lotura handia topa daiteke bata eta bestearen artean. Frankismoaren amaierak espektatibak sorrarazi zituen eremu batean baino gehiagotan, eta espektatibak ez ziren bete, ez pertsonalak ezta kolektiboak ere, frustrazioa eraginez.

Tamalez, kexu diren idazle askotxo frustrazio bikoitza sentitzeko adin-esparruan daude kokatuta. Espektatiba guztiak (pribatuak eta kolektiboak) zapuztuta ikusi dituzte.

Jon Alonsok berak dioenez,

gaur egungo sistema politiko osoa eraiki dela gure asmoen frustrazioaren gainean, hau da, gaur egun Estatu honetan demokrazia-molde hau bideragarria izateko, ezinbestekoa dela, edo ezinbestekoa jotzen dutela euskal nazionalismoaren helburu historikoak sekula ere errealtate bihur ez daitezela. Metodoak edozein izanda ere. Hori da demokrazia honen gezur handia, sekula agertzea edo inork salatzea nahi ez dutena. Eta kontuz, horrekin ez dut esan nahi eta ez naiz esaten ari errotiko injustizia horri biolentziaz erantzutea zilegi iruditzen zaidanik, are gutxiago komenigarri. («Abertzaleen presentzia agertu nahi izan dut», *Deia*, 2003-11-02).

Frustrazio biek erlazioa duten neurrian, pentsa genezake bata osatuz gero, bestea ere gozotu litekeela. Gauza bat, behintzat, dudaezina da: egoera politikoak eragin zuzena eta argia du sormen literarioan. Orain arte ez diogu gaiari behar bezala heldu. Bakar-bakarrik zenbatu dugu zenbat nobela edo poematan azaltzen den gataska politikoa; zenbatek aipatzen duten gaia beren idazlanetan; zenbatek altxatu duten «akta» Euskal Herriaren egoera politiko-militarraz, notarioak bailiren. Baina ez dugu aztertu gatazkaren egunerokotasunak sortzaileen gogoan duen eragina. Eta horretaz, luze mintza liteke; luze mintza litezke giro itogarrian sormenari eutsi nahi diotenak.¶

Euskararen taupadak

Bizirik dirauen hizkuntza baten egoera ebaluatzeko, erreferentzia baliagarriena eta zuzenena hizkuntza hori zenbateraino erabiltzen den ikustea da; erabilerak da hizkuntza baten taupadak. Ildo beretik, erabilerak horren bilakaera ezagutzeko gero, hainbat hobeto!

Egia da erabilerak ez dituela agortzen hizkuntza baten aberastasuna eta konplexutasuna. Horregatik, hain zuzen ere, hizkuntz gaitasuna nahiz hizkuntzarekiko jarraitzeak ere aintzakotzat hartu ohi dira.

Hemen, alabaina, euskarak gure gizartean nolako lekua eta bilakaera dituen labur azaldu nahi denez, nahikoa zaigu erabilerari eta jarraitzei erreparatzea. Eta jomuga hori dugularik, aurten Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak kaleratu duen *Euskararen Jarraipena III. Euskal Herriko Soziolinguistikako Inkesta 2001* (www.euskadi.net/euskara) delako ikerlanaren emaitzak jorratuko ditugu. Ikerlan horretan jasotzen den informazioa 1991, 1996 eta 2001ean buruturiko hiru inkestei dagokie, eta datu-hurrenkera hori oso baliagarria da erabileraren bilakaera aztertzeko.

1991-2001 bitarteko erabileraren bilakaera

Erabilerak eremuak asko direla kontuan hartuta, lan horretan erabileraren tipologia sintetiko bat eratu da, familia, lagunarteko eta erabilerak publikoko informazioaren irakurketa errazteko asmoz.

EAEri dagokionez eta aipaturiko hiru informazio-bilketak horien arabera, 'euskaraz gaztelaniaz baino gehiago' egiten dutenen datu sintetikoak honako hauek dira: %10,9, %14,4 eta %11,9 (1991, 1996 eta 2001ean, hurrenez hurren). Nafarroan 'euskaraz gaztelaniaz baino gehiago' egiten dutenen datuak %4, %4,6 eta %4,3 dira. Azkenik, Ipa-

rraldean 'euskaraz frantsesez baino gehiago' mintzatzen direnak ditugu: %6,4, %7,5, eta %5,7, alegia. Bilakaera ulergaitza, nonbait, euskararen erabilera hiru lurralde horietan 1991tik 1996ra bitartean igo ondoren 1996tik 2001era bitartean jaisten delako.

Datu horiek osatzera dator hurrengo informazioa. Arestian esandako urte berberetarako, 'euskaraz gaztelaniaz hainbat' hitz egiten dutenen bilakaera ondokoa dugu: EAEn, %4,8, %6 eta %6,8; Nafarroan, %2, %2,6 eta 1,8. Iparraldean, 'euskaraz frantsesez hainbat' mintzatzen direnak, hauexek dira: %9, %7,5 eta %4,4. Laburtuz, denbora tarte horretan EAEn irabaziak ditugu, Nafarroan gorabeherak eta Iparraldean beherakada.

Aurkeko bi erabilera maila horiek batuz gero, euskarak gizartean duen presentzia ia osoaren neurria izango dugu, aipagai ditugun hiru urte horietarako: %15,7, %20,4 eta %18,7, EAEn; %6, %7,2 eta %6,1, Nafarroan; eta %15,4, %15 eta %10,1, Iparraldean. Hortik atera beharreko ondorioak, honakoak dira: EAEn eta Nafarroan gorabehera ulertezinak agertzen dira, baina Iparraldean galera garbiak.

Nahaste-borraste horretatik, ordea, badago ezer garbirik ateratzerik?

1991-2001 bitarteko erabilera-datuen irakurketak

Jakina da estatistikek irakurketa posible asko eskaintzen dutela, sarritan nork bere interesen arabera aukeratzen dituenak, alegia. Hemen dugun interesa argia eta gardena da: hizkuntz errealitatearen berri ahalik eta zehatzen ateratzea, inoren burua zuritzeko edo horren kontra egiteko batere tentaziorik gabe.

Aipatu beharreko lehenbiziko puntua informazioaren fidagarritasunean datza. Hau da, datuok ez daude biztanleria osotik aterata, gizartearen lagin batetik baizik. Eta lagin orori, nahitaez, lagin-errore bat dagokio. Arestian azaldutako datuen gorabehera ulergaitzak, beraz, lagin-errore horren baitan sar zitezkeen, neurri handian.

Orduan, datu horiek fidatzekoak dira? Ez bete-betean, halako datuek irakurketa zuhurra eskatzen dutelako: hobereena datu-hurrenkerak denboran zehar marrazten duen joerari erreparatzea da, eta ez datu bakoitzari itsatsita dagoen puntuz puntuko irakurketari.

Horrela eginez gero, hamar urteko epe horretako informazioak halako ondorio hauetara garamatza: a) 'euskaraz erdaraz baino gehiago' egiten dutenen joerek adierazten digute EAEn igoera apala dagoela, Nafarroan egonkortasuna eta Iparraldean atzerakada; b) bestalde, 'euskaraz erdaraz hainbat' egiten dutenen informazioa laburtuz, hauxe dugu: EAEko irabazi xumea, Nafarroako egonkortasuna eta Iparraldeko jaitsiera nabarmena; c) azkenik, 'euskaraz erdaraz baino gehiago' gehi 'euskaraz erdaraz hainbat' kontuan hartuta, EAEn goranzko joera apala agertzen da, Nafarroan egonkortasuna eta Iparraldean galera garbia.

SEI elkarteak euskararen erabileraren gainean 2001ean egin zuen kale-neurketatik oso antzeko irakurketa eratorritzen da (ikus: *Bat Soziolinguistika aldizkaria* 43 edo *Jakin* 130/131: 228-229). Eta aipatu ditugun bi ikerlan horiek —metodologiak horren ezberdinak izanda ere—, ondorio berdintsuetara eramaten bagaituzte, pentsa dezakegu lortutako emaitzak balekoak direla eta egindako interpretazioa berretsia dela.

Euskararekiko jarreraren ikuspuntu argigarria

Iparraldeko eta Nafarroako hizkuntz egoera eta joera horiek espero zitezkeenak dira, orokorrean bi lurralde horietan dagoen arduragabekeria aski ezaguna zaigulako. Horrekin ez dugu esan nahi lurralde batean zein bestean euskaldun zintzorik eta euskaltzalerik ez dagoenik, baina argi dago euskara erakunde ofizialentzat eta kalekume xumearentzat hil ala biziko kontua izatetik oso urrun dagoela. Eta hori ulertzeko, *Soziolinguistikako Inkesta*-k berak eskaintzen dizkigun lurralde horietako biztanleriak dituen euskararekiko jarrera batzuk ikustea baino ez dago.

Euskara suspertzearen aldekoak Gipuzkoan (%62) eta Bizkaian (%47) nagusitzen dira, baina ez beste inon.

Araban, erantzunik hautatuena (%38) indiferentzia-rena (ez alde, ez aurka izatearena) da, eta beste horrenbeste gertatzen da administratiboki Araba ez den Trebiñun ere (%40). Alde daudenen multzoa, Araban, bigarrena da (%34).

Iparaldean, galdegaia zertxobait aldatuta, 'euskararen irakaskuntza eta erabilera' sustatzeaz galdetu zen. Eta lurralde horretan, aldekoek eta indiferenteek parra egiten dute, batzuek zein besteek ehuneko berrogeita bina lortuz.

Baina, Nafarroako emaitzak dira arras asaldatu gaituztenak: nafarren herena baino gehiago (%37) euskara sustatzearen aurka dago, horren alde daudenei (%29) tar-te polita kenduta, gainera. Egia da Erriberako edo Pirinio aldeko jarrerak oso diferenteak izango direla; hala eta guztiz ere, eta zonalde euskaldunetan euskararekiko atxikimendu handia egonda ere, eremu mistoan eta, bereziki, zonalde erdaldunetan gure hizkuntzak ez duela laguntza handirik aurkituko ezin da ukatu.

Datuen interpretaziorako kontsiderazioak

Hamar urteko epean, EAEko herrigintzak nahiz erakunde publiko askok lan franko egin eta gero, nola ulertu euskararen erabileraren igoera apala?

Hasteko argitu behar dugu geure uste apala EAEko emaitzez ematera mugatuko garela, lurralde horren hizkuntz bilakaera baita itxaropenari leihoak gehien irekitzen dizkiona.

Erantzungaren parte bat demografiaren baitan bilatu behar dugu; hau da, hamar urte horietan biztanleriaren batez bestea baino euskaldunagoa zen belaunaldia hil zai-gulako. Horren ondorioz, haur eta gazteekin irabazi du-gunaren parte bat, adineko horien aldetik —zoritxarrez— konpentsatu zaigu. Gauzak horrela, ulergarriagoa da, aha-lerinak ahalegin, euskararen erabilerak oraindik ere ho-rren igoera apala izatea.

Bestalde, azken hamarkada hauetan euskaldun elebarririk inon egon bada, joan berri zaigun belaunaldi horretan zen. Eta horien hizkera derrigorrez 'euskaraz erdaraz baino gehiago' motakoa zen, oso tarteka-marteka erdaraz modu kaskarrean erabili beharra bazuten ere. Egungo ume eta gazteak, aldiz, elebidunak dira; hori ez ezik, gehienak erdaraz hobeto moldatzen dira euskaraz baino eta, bestalde, familia hizkuntzatzat euskara eta erdaraz, biak batera, dituztenak gero eta gehiago dira.

Horregatik, hain zuzen ere, euskararen ezagutza asko hedatu den arren, 'euskaraz erdaraz baino gehiago' motako erabilerak puntu batez baino ez du egin gorantz, eta 'euskaraz gaztelaniaz hainbat' tankerakoak bi puntuz. Bestela esanda, duela hamarkada batzuetako gizartean nagusiki bi hiztun-multzo ia elebakarrak (euskararena eta erdararena) eta bereiztuak egotetik, multzo elebidun handi ia bakar bat osatzera igarotzen ari da (ikus horretarako, www1.euskadi.net/estudios_sociologicos helbide elektronikoan, *EAEko hizkuntza gaitasuna eta asmoak*). Euskal eta erdal hiztunak gizartean gero eta nahasiagoak daude, horren ondorioz euskararen eta erdararen txandakako erabilerareagotuz.

Azken hausnarketa

Zalantzak sortarazten dizkigu EAEko erabileraren bilakera horrek: emaitza horiek lortzeak horrenbeste borroka, izerdi, ahalegin eta neke merezi ote du? Bai, dudarik gabe, horrelakorik ezean Iparraldeak darraion bide berdintsuari jarraituko geniokeelako.

Bigarren galdera bat: zer aldatu behar dugu euskararen iraupena behin betiko bermatzeko? Izan ere, abiadura motel horretan jarraituz gero, euskara luzaroan egongo da hiltzorian.

Era eraginkorragoan aurrera egiteko giltzarri izan daitezkeen bi oinarri-oinarrizko proposamenak luzatuko ditugu: a) hausnarketa saio bati ekin; b) gizarteak euskararen 'agentzia' berreskuratzea.

Hamarkada hauetan izandako eskarmentua kontuan hartuta, hausnarketa prozesu bat abian jartzeko une ezin egokiagoan aurki gaitzke. Egindakoaren balantzeak eta ebaluazio onestuak baliabideen erabilera emankorra ekarriko lukete. Gogoeta horretarako den-dena jarri behar da eztabaidagai: iragana, oraina eta etorkizuna. Eta bertan parte hartu beharrekoak euskararen ardura duten guztiak dira: herrigintza zein administrazioan euskararen ardura dutenak ere. Izan ere, bi eragile mota horiek gehienetan kontrajarriztat jo dira (jo dute batzuen eta besteen interesek), euskaltzaleak bi mundu horien artean alferrik banatuz eta baliabide —nahitaez— mugatuen erabilera egokia oztopatuz. Denok ezagutzen ditugu elkarlana eta sinergiak sortzearen abantailak, eta euskararen eremuan ere filosofia hori gauzatzeko garaia iritsia dugu. Aurrerapauso handia litzateke euskararen normalkuntzaren ildo nagusiak eta nondik norakoak elkarlanean finkatzea eta, nor bere lekuan, estrategia komun bat eratzea.

Gizarteak euskararen 'agentzia' (edo eragile izaera) berreskuratzea, garai batean gizarteak euskalgintzan zuen protagonismora bueltatzean datza. Euskararen mundua profesionalizatu zaigun hein berean gizartea bazter gelditu da. Horregatik, gizartea soziolinguistikaren konplexutasunaz jantzi behar dugu; hizkuntz gorabeherez informatu eta formatu; arestian proposatu dugun hausnarketara hurbilarazi. Soilik hizkuntz errealitate horretaz jendea jabetu ondoren, egingo du bere gizarteak hizkuntzaren berreskurapenaren ardura. Ikus dezagun gizarte prozesu baterako beharrezkoa den 'agentzia' eta horren kontzientzia ideologikoz Piotr Sztompkarengandik (Sztompka, P., 1995, *Sociología del Cambio Social*, Madril, Alianza) Zesar Martinez Garciak jaso duena:

Sztompka-rentzat, beraz, garrantzi handikoa da kontzientzia ideologikoak agentzia eta praxian duen eragina. Azken batean, agenteek egoeraren irakurketa eta definizioa egiten dute eurentzat duen esanguraren arabera, hau da, egoera irakurtzeko eta ebaluatzeko erabiltzen dituzten erreferente, ideia eta pentsamoldearen arabera. Horrexegatik, Sztompka-k diosku, ikusmolde edo kont-

zientzia ideologikoa bitartekaria dela egoeraren baldintza naturalek eta sozialek agentzian duten efektua interpretatzeko —efektu oztopatzailea edo efektu erraztatzailea. (Martinez Garcia, Z., 2003, *Aldaketa sozialaren produktioa eta gidaritza: globalizazio neoliberalari buruzko diskurtso sozio-ideologikoak*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza)

Eta Sztompkaren ideiak hitzez hitz hartuta, horrela jarraitzen du Martinez Garciak:

Agentziari esnatu behar zaio, mehatxu edo posibilitate naturalen aurrean, praxi esanguratsu bat gertatzea eragin dezan. Bestela lotan iraun daiteke, mugak jakin gabe eta aukerei erreparatu barik, antzematen ez dituen neurrian. (...) Praxi iraultzailea sortzen da soilik kontzientzia iraultzailea esnatu bada. (...) Aukera demokratikoak erabiliak izan daitezten, aukera bezala antzeman behar dira.

Ideioek euskararen kasura ekarrita, hauxe dugu: gizarteak errealitate soziolinguistikoaz formatua eta eremu horretan duen eginkizunaz kontzientziatua izan behar du.

Dударik gabe, gure hizkuntzaren taupadak sendoak lirateke, gizartea, herrigintzako eragileak eta erakunde publikoak, dinamika berean, elkarlanerako prest agertuko balira.¶

Telezinea

Gaur egun telebista da zinemaren euskarririk nagusietakoa eta zenbaitek uste dezake «telezinea» telebistaz ematen den zinema dela. Hala ere, orain dela hogeiei urte eskas erabat besterik zen. ETB 1983an indarrean jarri zenean, telezinea lehiobako gela ezkutu batean zegoen makina zen, inor gutxiri erakusten zitzaion arren programazioaren ardatza, bihotza eta ezinbesteko gunerik garrantzitsuenetakoa zena.

Garai hartan merkatuan zeuden fikzio-ekoizpenik gehienak zeluloidez banatzen ziren eta telezinea zen —eta da— jatorrizko film-sistema bideo bihurtzeko modua, nitrozululosa-pelikula elektroibanda bilakatzen duena hain zuzen ere. Makina edo tramankulu bat besterik ez, baina bi aro teknologikoren arteko zubigintza egiteko aproposa.

Telezineari esker, telebistak zinema-ekoizpena bereganatu ahal izan zuen hasieratik beretik. Sinesgaitza dirudien arren, telebista asmatu aurreko filmoteka guztia ezezik, telebista nagusitu ondoko zenbait telesail ospetsu ere —*Dallas* edo *Magnum*, kasu— zeluloidetan banatu ohi ziren eta, telezineari esker, telebistaratu.

Orain, hogeiei urte geroago, telezinea ia-ia museorako pieza baino ez da, Euskadiko Filmategiaren eskakizunak eta dokumentu historikoak edo izan ezik, telebistak eskaintzen duen programazio arrunt guztia bideoz banatzen baita. Baina, hala ere, udazkeneko, Donostiako Zinemaldiarekin batera, telezine zaharra sasoi bateko protagonismoaz jabetzen da, premiazkotzat sentitzen du bere burua, aurreko hamaika hilabeteetan hartutako hautsak asintzen ditu eta, arin asko, lanean jartzen da, gaztaroan bezainbateko harrotasun eta distiraz.

Izan ere, Donostiako Zinemaldiaren «trailerrak» nekez iritsiko lirateke telebistetako albistegi eta programetara baldin ETBren telezinea aukera-maukeran ez balego

eta, beti ere, bere ekarria eskaintzeko gertu ez balego. Donostiako Zinemaldiak badu, segurutik, zer eta zein omen-
du, baina Iurretako telezinea eta bere aingeru guardakoa, Karmelo Ezeiza, haren historia isilaren parte dira eta me-
reziko lukete, batak zein besteak, aipamentxoren bat.

Zinemazalearen soslai

Zinemara joan ohi denaren profila (%)

	Araba	Bizkaia	Gipuzkoa	EAE	Madril	Bartzelona
Sexua						
<i>Gizona</i>	51,7	47,4	49,2	48,6	47,6	48,8
<i>Emakumea</i>	48,3	52,6	50,8	51,4	52,4	51,2
Adina						
<i>14-19</i>	4,1	6,7	8,2	6,8	7,9	7,5
<i>20-24</i>	7,5	8,1	8,7	8,2	9,2	8,6
<i>25-34</i>	20,3	18,9	17,7	18,7	21,3	20,4
<i>35-44</i>	18,9	18,9	16,6	18,2	18,5	18,2
<i>45-54</i>	14,6	15,1	16,7	15,6	14,8	14,8
<i>55-64</i>	12,7	12,0	12,9	12,4	11,5	11,8
<i>65-</i>	21,8	20,2	19,2	20,1	16,8	18,7
Ikasketak						
<i>Ez daki irakurtzen</i>	0,2	0,7	0,2	0,5	1,1	1,2
<i>Ikasketarik gabe</i>	2,3	2,9	1,6	2,4	5,5	4,1
<i>Lehen ikasketak</i>	10,4	18,1	15,8	16,3	13,9	14,8
<i>DBH</i>	38,7	31,1	32,2	32,5	28,6	34,9
<i>Batxilergoa eta LH</i>	29,1	32,2	35,3	32,8	29,2	29,2
<i>Erdi mailako titulua</i>	7,2	6,1	7,4	6,7	8,0	5,9
<i>Goi mailako titulua</i>	12,1	8,8	7,4	8,8	13,8	9,9
Gizartea						
<i>Goi maila</i>	6,2	6,1	6,9	6,4	11,9	8,2
<i>Erdi goi maila</i>	12,1	13,6	16,2	14,2	17,6	16,0
<i>Erdi erdi maila</i>	52,3	52,5	50,4	51,8	43,7	47,3
<i>Erdi behe maila</i>	27,5	26,3	23,8	25,7	23,1	25,0
<i>Behe maila</i>	1,8	1,5	2,7	2,0	3,7	3,6
Lana						
<i>Lanik badu</i>	50,7	45,5	47,5	46,9	51,7	53,0
<i>Ez du lanik</i>	49,3	54,5	52,5	53,1	48,3	47,0
Hirigunea						
<i>-2.000 biztanle</i>	11,9	3,7	5,1	5,3	1,2	1,8
<i>2.000-10.000</i>	4,4	14,5	17,1	14,0	4,5	10,5
<i>10.000-50.000</i>	8,0	30,3	43,0	31,3	10,2	22,1
<i>50.000-500.000</i>	0,0	20,3	8,4	13,7	30,0	34,3
<i>Hiriburuak</i>	75,7	31,2	26,5	35,8	54,2	31,3

Donostiako Zinemaldiaren inguruan sarri entzun ohi da donostiar hiritarra erabat zinemazalea dela. Egia da gero bertako nazioarteko zinemaldiak bizpahiru belaunalditako tradizioa duela eta ezin uka irailean zehar sekulako zinema-giroa sumatu ohi dela Donostian zehar, baina galdera zera litzateke: Zinemaldiak zinema-zaletasuna areagotzen edo aldatzen al du? Inkestek ez dute zaletasun abstrakturik baloratzen baina bai, ordea, zinema-kontsumoa neurtzen eta zinemazalearen soslaia azaltzen.

Oro har, Euskal Autonomia Erkidegoan zinemara joan ohi den hiritarra emakumea litzateke, adinez 31 urte ingurukoa, Lanbide Heziketa edo batxilergo-ikasketak ditu, familiaz erdi mailakoa, ez da lanean ari, hiru hiriburuetako batean zein 10.000 biztanletik gorako herrietan bizi da eta, batez beste, hiru hilabetetik behin edo zinemara joan ohi da.

Zinemara joan ohi direnen arteko profila herrialdez herrialde aztertuz gero, nabarmen-nabarmena da bizkaitar eta gipuzkoarren arteko parekotasuna. Hirigunea edo izan ezik (Gipuzkoan 50.000 biztanletik gorako hiri bat baino ez dago), gainerako ehunekoak berdin samarrak dira batean zein bestean. Araban, aldiz, ezinbesteko hirigune-ezberdintasunez gainera, sexuari eta lanari buruzko datuak gurutzatuak daude. Horrez gainera, gutxiago dira lehen ikasketak baino ez dituztenak eta gehiago, aldiz, goi mailako tituludunak.

Liburu zuria

Azkenean, ikus-entzunezko euskal sektoreak izango du agindu, eskatu eta promes egindako Liburu Zuria. Donostiako Zinemaldian zehar aurkeztutako txosten luzea laburtu beharraren beharrez, hiruzpalau puntu dirateke zein baino zein azpimarragarriago.

Hasteko, hartutako erabakiak ez dagozkio Kultura Sailari bakarrik, Diputazioei eta Eusko Jaurlaritzaren beste lau saili (Ogasuna, Industria, Hezkuntza eta Lana) ere baidiz, ETB eta SPRI enpresa publikoak tarteko. Erakunde pu-

blikoen ordezkariak IKEBATZ (Ikus-entzunezkoen Erakundeen arteko Batzordea) osatuko dute, nor bere aldetik jardun beharrean ildo beretik eta elkarlanean aritu daitezzen.

Industria Sailak ikus-entzunezko sektorea estrategikotzat joko du eta ikus-entzunezko enpresak, enpresa diren aldetik, kontuan hartuko ditu. Honek zera esan nahi du, bestelako industria-mota guztiek izan ditzaketen laguntza-programak (teknologia berri, esportazio eta inbertsioen arabera) eskaintzeaz gainera, ikus-entzunezko sektoreak diskriminazio positiboa izango duela. Horrez gainera, Industria Sailak ikus-entzunezko sektorearen klusterra sustatuko du, beti ere sektoreak berak horrela nahi eta eskatuko balu. Une honetan hamaika dira (automozioa, telekomunikazioak, energia, ingurumena, elektrotrogiak, makina erreminta, aeronautika, ezagutza, portuak, itsas industria eta papera) EAEko klusterrak osatzen duten sektore estrategikoak eta ikus-entzunezkoa hamabigarrena izan ahal izango da.

Kultura Sailaren lan-esparrua, aldiz, ikus-entzunezko enpresa horiek ekoizten duten produktua izango da eta, ohiko diru laguntzez gainera, finantziario-sistema berria jarriko du indarrean, industria alorrean erabat arrakastatsua suertatu den itzuli beharreko diru-aurrepen sistema alegia. Diferentzia batez, Industriak itzuli beharreko diru laguntzak inbertsiorako aurreratatu ohi dituen bitartean, Kulturak produkzioarako aurreratuko dituela. Besteak beste, 15 milioi euroren laguntzak: 9 milioi produkzioa sustatzeko diru-aurrepenak eta 6 milioi kredituen «bigungarri».

Horrez gainera, Ogasunak hainbat finantziario-iturri sustatuko ditu, Hezkuntzak sektoreak behar dituen ikastaroak bideratuko, Lanak ekoizpen-sektoreari dagozkiokeen lan-berezitasunak aztertuko eta Diputazioek erraztasun fiskalak eragingo.

Bestalde, SPRIren laguntzaz, Donostiako Miramonen zein Bilboko Erakustazoka zaharrean (EITBren egoitza berria, beraz) «Irudi Park» izeneko industrialdeak eraikiko dira, ekoiztetxe pribatuak bertan koka daitezzen.

Informazio Gizarterako Erregioen Mundu Goi Bilera

A Abenduaren 4 eta 5ean Lyonen eratuko da Informazio Gizarterako Erregioen Mundu Goi Bilera. Ekintza hau aurreko otsailean Bilbon izan zen IT4ALL (Guztiontzako Informazio Teknologiak) kongresuaren ondorengo bilera nagusia izango da, NBERen eraginez indarrean jarritako egitasmoaren barruan.

UNITAR Hezkuntza eta Ikerkuntzarako NBERen Institutuak urteak daramatza Informazio Gizartean mundu zabalean erakar ditzakeen desorekez kezkatuta, eta, oinarrizko gizarte zibilarekin konektatu nahirik, sektore pribatu eta erregioen partaidetzaz baliatu nahi izan du, Estatuak aski ez direlakoan. Erregioek parte har zezaten egindako deia euskal erakundeak izan ziren lehenak erantzuten eta ildo horretatik eratu zen Bilbon aipatutako IT4ALL kongresua.

Euskalduna Jauregian bildu zen lehen batzar hark hiru erabaki nagusi hartu zituen. Lehen eta behingoz, Bilboko Agiria onartu, non lortu nahi diren helburuak eta aurrerantzean jorratu beharreko urratsak zehaztu ziren. Bigarren, ondoko hilabeteetan Afrikan (Dakar, Senegal), Hego Amerikan (Sao Paulo, Brasil) eta Asian (Shanghai, Txina) lan-bilerak egin, han-hemenkako erregioen partaidetza a reagozteko. Eta, hirugarren, sortu beharreko erregio-sarea antolatzeke bulego nagusia Bilbon bertan (Zamudioko Teknologia Parkean) kokatu.

Abenduan Lyonen izango den goi bileran ehundaka erregioren onespina lortu nahi da, ERISA (European Regional Information Society Association) delakoa ere tarteko dela, ondoren Genevan eta azkenik Tunisian (2005) izango den Informazio Gizarterako Mundu Goi Bileran erregioek ere zer esanik eta zer eraginik izan dezaten.

Korporazioen ospe eta irudia

Korporazio-ospea da, besteak beste, telepoliseko enpresa-munduan gero eta garrantzi gehiago duen arloa. Kor-

porazio-ospea, alegia: fama, irudia, sona, izen ona, jendaurreko isla... teoriar balantze ekonomikoaren barruan kontuan hartu ezin diren balio ukiezinak.

Oraintsu arte, Industria Gizartearen garaian, edozein enpresaren alderdirik baliotsuena urtean azkenengo emaitza ekonomikoa izan izan da. Enpresen arrakasta diru-etekinen arabera baino ez zen neurtzen. Azken bolada honetan, aldiz, Ezagupen Gizarteak aurrera egin duen heinean, bezeroa, giza-kapitala, kalitatea eta ingurumena dira indartzen ari diren balioak. Eta, ondotik, enpresaren baitango balio neurgaitzak: gizarte-erantzukizuna, korporazio-kultura, lidergoa eta kanpo-irudia.

Citigate Sanchis komunikazio-taldeak Euskal Autonomia Erkidegoaren enpresen artean inkesta egin du aurten go udaberrian eta, aldeztu aurretik, korporazio-ospea neurtzeko irizpideak zeintzuk beharko ote liratekeen galdetu. Erantzunen arabera, honako hauek omen dira irudi onazateko landu beharreko faktorerik garrantzitsuenak: 1- Komunikazioa (%19). 2- Kudeaketa ona (%16). 3- Balioa eragiteko gaitasuna (%14). 4- Emaitza ekonomikoak (%12). 5- Eskaintzaren kalitatea (%11). 6- Gizarte-erantzukizuna (%10). 7- Eraberrikuntza (%9). 8- Etika enpresariala (%8).

Irizpide hauen arabera, korporazio-osperik onena duten lehen hamar enpresak hauek dira: 1- Iberdrola. 2- Eroski. 3- MCC. 4- BBK. 5- Correo Taldea. 6- CAF. 7- Irizar. 8- Gamesa. 9- Idom. 10- Fagor. Hala ere, arloz arlo be-reiztuz gero, enpresen rankinga honela geratuko litzateke, sailik sail:

Komunikazio sailean, lehen hamarrak, aurrenetik atzeneraino: Iberdrola, Eroski, BBK, MCC, Correo, Irizar, CAF, BBVA, Gamesa eta Fagor. Kudeaketa onaz, MCC, Irizar, Correo, Eroski, Iberdrola, CAF, BBK, Gamesa, Idom eta Fagor. Balioa eragiteko gaitasunaz, Iberdrola, Eroski, MCC, Correo, BBK, CAF, Gamesa, Idom, BBVA eta Fagor. Emaitza ekonomikoen arabera, Iberdrola, Eroski, BBK, Correo, MCC, CAF, Irizar, Gamesa, Idom eta Fagor. Eskaintzaren kalitatean eurtzerakoan, Iberdrola, Eroski, MCC, Correo, CAF, Irizar, BBK, Gamesa, Fagor eta Idom. Gizarte-erantzukizunari dagokionez, Eroski, MCC, BBK, Iberdrola, Irizar, CAF, Co-

rreo, Metro Bilbao, Fagor eta Idom. Eraberrikuntzaz jabetu beharraz, MCC, Iberdrola, CAF, Eroski, Irizar, Gamesa, Correo, Fagor, Idom eta BBK. Etika enpresarialaz, azkenik, Eroski, Iberdrola, MCC, BBK, Irizar, Idom, Correo, CAF, Gamesa eta Fagor.

Horrez gainera, publikoarekin harremanik onena lortzen duten enpresen artean honako hauek dira lehen hamarrak Eroski, BBK, Euskaltel, Correo Taldea, Iberdrola, Metro Bilbao, Irizar, Euskadiko Kutxa, Gipuzkoako Kutxa eta MCC.

Nork bere balorazioak egin ditzake baina, hondarrik gabeko ur handietan sartu gabe, honako hauek begi-bistako samarrak dira. Lehen-lehenik, jira eta buelta, enpresa berberak ari direla guztion gogotan. Besteak beste, enpresa handi samarrak direlako eta komunikabideetan sarri agertu ohi direlako, segurutik.

Bestetik, behin eta berriz agertzen diren hamar-hamabi enpresa horien artean lauzpabost kooperatibak dira. Gaur egun guztiz normala irudi dakiguke, baina orain dela 30 urte eskas nekez uste lezake inork. Kooperatibak nagusi dira kudeaketaz, erantzukizunaz zein etika enpresarialaz, baina ez dira hutsaren hurrengoak emaitza ekonomikoen zein komunikazioaren arabera.

Azkenik, publikoarekin konektatzeko gaitasuna n e u rterakoan, aipagarri Irizar, bera baita lehen hamarren zerrenda horretan fabrikatzaile bakarra. Gainerako be-deratziak ia-ia eguneroko zerbitzu-enpresak dira gehienbat eta autobusak egitea ez da, beharbada, jendearengana iristeko biderik errazena.

Telepolis bat eta bakarra?

Telepolisa da, laburtu beharraren beharrez, telebista, telefonoa eta informatikaren arteko konbergentziaz baliatuz elkarrekin komunikatzeko gauza den hiri globala. Globala bai baina... zenbaterainoko globala? Non amaitzen den globaltasuna? Edo, bestela esana, ba al du globaltasunak amaierarik?

Galdera teorikoa da erabat, gure gaur egungo globaltasunak jakineko amaiera baitu, gure Lur planeta hau alegia. Baina errealitateak aldatu egiten dira. Europaren globaltasun-kontzeptua goitik behera aldatu zen Amerika aurkitu zenean eta, zer esanik ez, mundua ez zela unibertsoaren erdigunea jakin zenean. Eta, bihar-etzi gure telepolis hau beste handiago baten auzuneetariko bat baino ez balitz?

Inork ez daki hor zehar, unibertsoan barrena, bestelako telepolisen bat (edo milioiak) ote dagoen baina gauza jakina da iritzirik uzkurrena dutenak biologoak eta ingeniariak diren bitartean baikorrenak astronomoak eta informatikariak direna. Eboluzionisten ustez demaseko kasualitate ikaragarri handia beharko litzateke gurean izan den bilakaera nonbait errepikatzeko eta ingeniariak ez dute proportzio baliagarriak sumatzen gaurko material eta distantzien artean. Irrati-uhinez eta sistema digitalez lan egin ohi dutenak, ordea, ez dira iritzi bereko: bilakae-ra guztiek ez dute nonbait horren konplexuak izan beharrik eta distantziak eta materialak ez omen dira hain gaindiezinak.

Biologoek gogoratu ohi dute inteligentziaren bilakae-ra 4.500 milioi urteren fruitu dela eta informatikariak, aldiz, gizakiak azken berrogeita hamar urteotan baino ez duela izarrarteko komunikaziorik lortu.

Eboluzionisten arabera, hor nonbait beste telepolis galdurik bat balego ere, nahiz eta argi-abiadaz baliatu, erabat ezina omen litzateke elkarrekiko komunikazioa lortzea. Informatikarien ustez, aldiz, argiaren abiadaren %1 aski omen luke zibilizazio aurreratu batek, mila urte-tik behin edo (30 giza-belaunaldi) planetaz aldatuz, 30 milioi urtetan Galaxia osoa gurutzatzeko. Hutsaren hurrengo Galaxiaren adinarekin alderatuz gero.¶

JAKiN

Tolosa hiribidea, 103-1.C
20018 DONOSTIA
Tel. 943.21.80.92
Fax. 943.21.82.07
jakin@jakingunea.com